GODINA IX. • SVEZAK V.—VI.

HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ANTEMURALE CHRISTIANITATIS

ČASOPIS

NAMIJENJEN

FILOSOFIJI I DRUGIM ZNANOSTIMA

(GLASILO „LEONOVA DRUŠTVA" U SENJU)

IZLAZI SVAKOGA DRUGOGA MJESECA

CIJENA 7 KRUNA NA GODINU. REDOVITI I PODUPIRUĆI ČLANOVI „L. D.", SVEUČILIŠTARCI, ĐACI VIŠIH RAZREDA I PUČKI UČITELJI PLAĆAJU 3 KRUNE

UREDNIK: DR. FRAN BINIČKI.

KNJIGOTISKARA T. DEVČIĆ & CO. U SENJU
1911.

O praznicima ne zna mnogi, što bi radio, česa bi se latio. Učiti se nema što, ne da se ni čitati, a za put treba „esperanta“ zlatnog i srebrenog. Hrvatska poslovica zgodno veli: „Lijen gotov plijen“, a druga: „Vrijedan sluga zavlada lijenim gospodarom“. Stoga treba vazda tražiti posla, jer je lijenost đavolsko uzglavlje. A što bi radili đaci?

Prijatelji! Proučavajte narod, bilježite narodne poslovice, pjesme, pripovijetke, zagonetke, običaje. Opisujte zavičajna sela i okolicu: rijeke, potoke, šume, razvaline starih gradova, narodnu predaju itd. Sve to nakon praznika pošaljite našem uredništvu. Ne će propasti, a Vaš će rad biti nagrađen.

Poruke uredništva.

Mladohrvatu u B. Vi držite, da morete biti članom katoličke i mladohrvatske organizacije, i dobar katolik i liberalac. Ili ne znate, što je katoličanstvo i liberalstvo ili sami sebe i druge opsjenjujete. Vjerujemo, da Vi želite biti dobrim katolikom. Nu dobar se katolik pozna u petak, u nedjelju, o Uskrsu; pozna se osobito po tome, što sluša Crkvu, kojoj je Isus po svojim Apoštolima rekao: „Tko vas sluša, mene sluša“ i opet „Tko ne sluša Crkve, neka ti bude kao jezičnik i mitar“. Posluh Crkvi jest glavni uvjet, da neko bude dobrim katolikom. A evo: Crkva je osudila i liberalizam radikalni i liberalni katolicizam kao pestis perniciosissima. Dakle: ili ste liberalac, dosljedno osuđeni od Crkve; ili ste katolik, dosljedno morate osuditi liberalizam. Tu nema sredine. A što Vaši vođe i zavodioci ističu svoje katoličansvo, to je „za opseniti prostotu“. Bivši senjski biskup Mark—Antun de Dominis isticaše, da je katolik, i onda, kad je sipao otrov na katoličku Crkvu. Loisy i njegova svojta zanijekaše temeljne članke katoličke vjere, a ipak isticahu, da su katolici. Mi znamo, da ste odlučni i iskreni. Stoga Vam i kažemo iskreno: birajte između katoličanstva i mladohrvatstva. Aut Christus-aut Belial! Zdravo!

Prijatelju u Z. Tužite se, da „consilia vigilantiae“ ne će osuditi ni zabraniti „Obzora“ ni sličnog smeća, jer u njima ima i obzoraša, koji i sami podupiru „Obzor“. Znamo to zadnje i mi. Nu na Vašu ponuku ne možemo pristati. Sv. Stolici imaju davati račun consilia vigilantiae i biskupi, a ne mi. U svakom će vijeću biti osim obzoraša i dobrih katolika. Njihova je dužnot bdjeti, da se otrov ne širi. I ako se obzoraši protive, njihova je prijaviti biskupu i sv. Stolici, pa od nje tražiti presudu. Mi se radamo, da će ipak consilia vigilantiae izvršiti svoju, pa svećenstvu izbiti iz ruku „Obzor“ i druge grobare Crkve i Hrvatstva. Pozdrav!

Modernistična baza dogmatičnoj evoluciji.

Raspravlja: U. Talija.

I. O čemu se radi?

Suvišno je i napominjati, da ne obuhvatam ovdje čitavu nauku modernizma. Sami naslov govori čisto i bistro, o čemu ću raspravljati. Imadem pred sobom: „*Il programma dei modernisti risposta all' enciclica di Pio X. „Pascendi Domini gregis“. Torino. Bocca. 1911*“.

Ovaj je program bio tiskan prvom g. 1907. Svi su ga modernisti usvojili u Italiji, Francuskoj, Njemačkoj, Engleskoj itd.; bio je ovaj program i preveden na sve glavne europejske jezike. Kroz ove tri godine modernizam je prošao kroz neke faze i tamo amo na sebi pokazao negdje izmijenute negdje popunjene neke markantnije crte. Glede ove tačke, koju podvrgavam kritici, ostao je stacijonaran.

Nauka ovdje iznesena programa je gore navedenoga, moj je sistematski raspored i kritika.

Ne poriče nitko, da su kršćanski dogmati podvrgnuti nekoj vrsti razvoja: to priznaje svaki teolog. Kada se pak radi, da se oštro označi narav takova razvoja, tada se mišljenje teologa cijepa u dva glavna tabora.

Na prvi tabor spadaju svi teolozi, koji bitnu promjenu u kršćanskim dogmatima apsolutno poriču, pripuštaju neku promjenu, koja se ne dotiče bitnosti već vanjske forme i nekog proširenja dogmata, koje proširenje ne dodaje dogmatu ništa nova, već razvija nešto, što je u sjemenu dogmata. Naime dogmati se razvijaju, u koliko se nešto tekom vremena vjeruje, *explicite*, što se je prije vjerovalo samo *implicite*; ili u koliko se dogmat jasnijim i vjernijim formulama izražuje i odstranjuju neke formule, koje bi mogle dogmatu dati takovo i ovakovo značenje; ili u koliko je Crkva izrekla svoj definitivni sud o dogmatu, o čijoj su se ispravnosti tamo, amo (uvijek parcijalno) budile sumnje.

U ovim granicama teolozi pripuštaju evoluciju prvoga tabora Drugi pak evoluciji razmiču šire granice. Takovim se evolucija dohvaća bitnosti samih dogmata. Tokom vijekova dogmati poprimaju drugo značenje, novi se stvaraju, od kojih zametka nije nikakova bilo u izvornom Isusovu nauku ili je bio samo neki potencijalni, već su nastali ili elaboracijom religijozne kršćanske savjesti, ili utjecajem političkih, filosofskih itd. prilika vremena, kroz koje je proživljela kršćanska religija.

Ovo su dva tabora, koji stoje jedan protiv drugoga.

Okolo ovoga drugoga kupe se tako zvani modernisti.

Baza, o koju se oni upiru, ova je: *Vitalne istine, kojim živi jedan živi organizam, nijesu nepromjenljive, kao što su matematičke istine nepromjenljive:* one se dadu mijenjati. Te su mijene u prošlosti i sadašnjosti jednako dobre i opravdane, jer drugo nijesu već vjerni odraz potrebe evanđelske religijoznosti, koja je željna da nađe u refleksnoj svojoj misli oruđa svoga uzdržavanja. „*Le formulazioni del passato a quelle dell' avvenire sono state e saranno ugualmente legittime, purchè rispecchino fedelmente il bisogno della religiosità evangelica, avida di trovare nel pensiero riflesso gli strumenti della sua conservazione*". — (*Il programma dei modernisti.* 1911. str. 92.).

Na ovu bazu postavljen je prvi kamen i čvrsto udružen sa bazom a taj je:

1. Ta imanentna potreba ljudskoga religijoznog kršćanskog duha stvorila je polagano dogmate.

„U crkvenoj povjesti — piše se u programu — u koliko je povjest jednoga živa organizma nijesu drugi zakoni evolucije nego li su u drugim socijalnim institucijama. Zakon elementarni života jest u svakomu njegovomu izražaju e da svaki organ odgovara nekoj vitalnoj potrebi, i svako vježbanje, koje god energije bude pobuđeno od neke jake potrebe u subjektu. Čini nam se, da je teološki krivo pomišljati, da je crkvena povjest triumf samovolje i da je pogrješka reći, da Božja providnost ne bdije nad Crkvom i ne dopušta religijoznim idejama razvijanje prama različitim dakako ali posve normalnim potrebama vjernika". (*Il programma ecc.... str. 79.*).

2. Tako se je postupice razvio dogmat o sv. Trojici, o kristologiji, o Crkvi itd.

„Što se tiče dogmata sv. Trojice, kritika je zabilježila različite faze kroz koje je ovaj dogmat prošao prije nego je dosegao do afirmacije Nicejskog Sabora. Isusova se je slika pojačavala u pameti i u ljubavi njegovih sljedbenika. Stvarale su se nove formule, da se istakne njegov nadnaravni karakter prama filosofskom i teološkom govoru naroda, koji su se obraćali na kršćansku vjeru. Ti izražaji udruženi elaboracijom nekih pojmova jevrejskih, što ih je Pavao univerzalizao, uzrokom su bili brza razvijanja intelektualnih elemenata, koji su utajani bili u spiritualnom pokretu, što ga je raširilo Evanđelje. Djela apoštolska odrazujući nauku kršćansku toga vremena pokazuju nam Isusa kao čovjeka, kojemu je Bog posvjedočio čudesima, što je po njemu počinio. On je Mesija, kojemu je sramotna smrt pribavila nebesku slavu, i koji će se povratiti da zaosnuje svoje kraljevstvo. Ovo je bila vjera prostodušna, ali jaka prvih sljedbenika. Ali je Isus zvao sinovima Božjim sve pojedine članove ljudske obitelji; on im se je predstavio kao prototip; on je za to sin Božji κατ᾽ ἐξοχὴν prama značenju ovoga imena i svojstvima Mesijaniteta, što je označila proročka tradicija. Mimo ovu jaku elaboraciju o osobi Isusovoj razvila se je ideja o Duhu svetomu..." itd. (*Il programma dei modernisti l. c.*).

Tako tumače evoluciju u kristologiji, ustavu Crkve itd.

Pravi je i glavni oslon evoluciji dogmata u modernističnoj nauci ovoj: *Vitalne istine živa organizma promjenljive su: one nastaju prama imanentnoj religijoznoj potrebi, koja se mijenja i različito pokazuje.*

Ovaj mi je princip ispitati.

2. Imanencija u evoluciji dogmata u protivurječju je sa modernističnom naukom.

Riječ je „potreba" korelativna, koja pretpostavlja nešto, a to je neko sredstvo udešeno prama nekoj svrsi, bez kojega se ne može postići svrha. Ako se hoće da se podrži život vegetativni u jednoj biljci, potreba je da iz zemlje sisa i upija kemične elemente a iz zraka diše plinove. Ne će li se, da ta biljka živе, to joj više ne treba.

Potrebe u živućim bićima mogu biti imanentne, što im je usadila sama priroda i to prama nekoj svrsi, na koju prama zakonima prirode smjeraju; a mogu i ne biti od prirode, u bićima obdarenim slobodnom voljom, već što ih je stvorila slobodna volja.

Slobodna volja može sad ovu, sad onu svrhu stvoriti sebi na dohvat, pa tim stvarati i neke potrebe, to jest trebovati i sredstava, koja tamo vode. Zamišljaji, želje, planovi da se dosegne do nečega mogu biti mnogobrojni; pa zato i potrebe.

Pita se sada: tko je stvorio tu imanentnu religijoznu potrebu u čovjeku, o kojoj govore modernisti? Ako je to potreba, ona valja da bude neko sredstvo.

Na ovo se ne može drugojačije odgovoriti, već ovako: ili je stvorila tu potrebu sama priroda ili slobodna ljudska volja.

U kojoj od ove dvije strane da tražimo izvor imanentnoj religijoznoj potrebi?

Ako smjestimo u samu prirodu tu potrebu, ona ostaje nepromjenljiva sve dotle, dokle god i narav ostane ista. Apsurd je pomisliti, da se mogu mijenjati sredstva i jednako dobra biti, dok ostaje ista svrha i subjekat, koji teži k toj svrsi. Ovdje ja govorim o svrhama, koje je narav označila, a ne svrhama, koje čovjek — slobodno biće — može sebi stvoriti. Za ovakove svrhe mogu biti manje više dobra ili jednako dobra različita sredstva, može ih čovjek izbirati pa jedne drugim zamijeniti, kao što može htjeti ili ne htjeti ovu ili onu svrhu. Ali svrhe i sredstva — to jest potrebe — koje je udario naravni red, ne dadu se mijenjati, dok priroda ostane ista: ono što jest. Analogija nam može stvar potvrditi i bolje objasniti.

Evo nam vegetativnog, animalnoga, volitivnoga i intelektualnoga života. Potrebe, to jest sredstva, za podržavanje tih života, dok ostaju ono, što jesu, ne mijenjaju se. Nek se pokušaju n. pr. u vegetativnom životu uvući druge potrebe, za njegovo podržavanje, tim će prestati taj vegetativni život, a postat će život neke druge vrsti. Očevidan je tomu razlog, jer je taki prirodni red, koji ako se hoće da nešto promijeni valja da se uništi. — Zašto bi imao biti neki izuzetak za religijozni život, zašto bi se on mijenjao, ako je on imanentan po prirodi u ljudskoj naravi?

Ako su modernisti voljni prihvatiti ovaj kraj, to jest: potreba je religijozna od same prirode; valja da prihvate i ovaj drugi: da se imanentna religijozna potreba ne može mijenjati.

Hoće li modernisti da prihvate drugi kraj, to jest, da ta imanentna religijozna potreba potječe od slobodne ljudske volje, koja

sad ovu, sad onu svrhu sebi predočuje i prema tim svrhama stvara potrebe, sredstva? Tada se može pripustiti — s nekom ipak reservom — što govore modernisti: „Vitalne istine živa organizma promjenljive su: one nastaju prema imanentnoj religijoznoj potrebi, koja se mijenja i različito pojavljuje". Može se pripustiti ali s ovom reservom. Naime da su te potrebe (sredstva) te svrhe, koje stvara volja, čisto subjektivne i ostaju subjektivne, kojim ništa objektivno realna ne odgovara. U subjektu se pojavljuju, razvijaju, mijenjaju, i nestaju.

Religijozna potreba u čovjeku bila bi dakle, neko sredstvo, što on sam stvori za postignuće nešta, što ne prekoračuje granicu njegova subjektivizma.

Ne znam, bi li na ovo modernisti pristali; ali bi morali pristati. Odgovara li njihovoj filosofskoj imanenciji jedno krasno *ništa?* To jest, jedno objektivno ništa?

Da bi se ja usudio ovo ustvrditi, modernisti bi protiv toga protestovali, i čisto bistro kazali, da to nije njihova nauka.

Oni u svomu programu odbijaju od sebe prżeći prigovor, da su agnostici, što više uporno brane, da njihova nauka vodi do spoznaje neke više realnosti. Oni pišu ovako: „Ogledajmo malo taj agnosticizam. Ako mi ispitamo — ovako piše Spencer u svojim „Prvim principima" — religiju i znanje u njihovoj naravi i nutrnjoj vrijednosti, mi nalazimo u religiji neke prvotne ideje, neke elemente, koji ne mogu tu ne biti, a u znanosti neke konkluzije, koje se ne mogu osloniti na nijedne druge, koje se zato ne dadu niti protumačiti. Stoga na mjesto temelja religije i znanosti nalazimo neki teren, što ga zovemo „neutrum", koji izbjegava našoj umnoj analizi. Tu nalazimo neku smjesu ideja i čuvstva, koje ne možemo nikako rasputiti. Na ovomu terenu mogu se rukovati religija i znanost i pomiriti se. Mi moramo konstatovati opstanak ovoga „*inconscium*"-a. Ali baš jer je on takov, moramo se čuvati pomnjivo, da se u nama ne bi pojavila želja da mu prodremo u narav i da ne bi se usudili specifirati svojstva njegova, njegovo djelovanje našim djetinjastim metafisikama.

Kao što je Kant otkrio antinomije u idejama kozmologičnim, psihologičnim i teologičnim, tako je Spencer htio pokazati čistim obrazloženjem sve svojevoljne arbitrarne elemente i aprioristične, kojim se služimo u tumačenju realne metafisike i religije. Za to je ustvrdio, da tu ima neka realna baza, koja se izmiče umnomu pitivanju, i zabranio nam da joj se približimo . . .

Mi smo proširili granice spoznaje i kažemo u čovjeku mogućnost da do nje dosegnemo — pa bilo baš preko formi spoznaje, koja se je do sada malo uvažavala, više realnosti, čije tijesno posvojenje pojačava vrijednost životu i obogaćuje ga novim potencijalitetima . . ." (*Il programma dei modernisti str. 79.*).

Ono što Spencer zove, da je u religiji *neutrum* i „*inconscium*", to modernisti kažu, da takovo nije, jer im imanentno čuvstvo to otkriva i kaže, da ima *viših realnosti*, koje odgovaraju njihovom imanentnom čuvstvu.

Ja sam gore pokazao, da iz modernistične „*imanentne religijozne potrebe*" ovo dvoje može slijediti: ili da se te potrebe ne mogu mijenjati, ili, ako se dadu mijenjati, da su čisto subjektivne te ne imadu ništa, što im realna odgovara izvan njihova subjektivizma. A i jedno i drugo dijametralno se opire modernističnoj nauci. Zbilja kako da se dovede u sklad nepromjenljivost religijozne potrebe sa onim, što uči modernizam: „kritika je zabilježila različita stadija, kroz koja je prošao dogmat sv. Trojice i Kristologije, dokle je dosegao do afirmacije Nicejskoga Sabora. Dogmat sv. Trojice bio je svečano proglašen u Nicejskom Saboru . . . u Niceji bila je udarena baza, na kojoj se je podigla zgrada ortodoksne misli kroz susljedne vijekove . . . Zaslužuje osobitu pažnju, da se zabilježi, kakovom je opreznožću kršćanska savjest bdila, da odabere takov izražaj, kojim bi se znamenovao fakat, koji nadilazi običajne moći uma ljudskoga, a u izbiru toga izražaja da ne bi bila žrtvovana religijozna savjest Isusa, koji je živio u religijoznim dušama, niti oslabljena vrijednost njegovoga otkupa?" (*Il programma ecc. str. 86.*).

Ovdje se očito vidi, da su potrebe religijozne savjesti bile jedne za vremena prvoga propovijedanja evanđelskoga, druge nastale u drugomu i trećemu vijeku; nadošle opet druge iza Nicejskoga Sabora, pa sve tako dalje, dokle se je napravila arhitetonska ona zgrada ortodoksne misli, kako se modernizam izrazuje u svomu programu.

Kako li se pak imanentna kršćanska religijozna potreba (indigentia), koja se i porađa i razvija i iščezava u granicama subjektivnosti, može sljubiti sa modernističnom imanencijom, koja jamči za opstanak viših realnosti? Što se razvija u granicama subjektivnosti, to nam ne može jamčiti za opstanak kakove više realnosti.

Ovdje je raskrsnica, na kojoj stoje modernisti. Na toj su raskrsnici tri puta. Ti su: ili izravnati onu poteškoću, koja im priječi put; ili napustiti svoju poziciju, to jest svoju imanentnu potrebu, koja se mijenja; ili priznati da njihova teorija o evoluciji prava je kontradikcija.

3. Kritika, kojom hoće modernisti da utvrde svoju religijoznu imanenciju, vodi k logičnomu apsurdu.

Modernistična imanentna kršćanska potreba ne samo da je u opoziciji proti modernističnoj nauci, već i kritika historička, kojom hoće modernisti da utvrde svoju imanenciju, urađa modernistima logičnim apsurdom.

Kojim su putem doprli modernisti do spoznaje te imanentne religijozne potrebe u evoluciji dogmata kršćanskih?

To je moderna historička kritika pokazala, oni će nam odgovoriti. Historička kritika dokazala nam je, da su se dogmati postepeno razvijali, ne samo u formi već u sućnosti. Što su prije simboli bili, to je potla postala realnost; što se je prije učilo u prenesenom smislu, to se je kašnje u oštro literarnom razumijevalo. Isus je bio n. pr. ideal čovjeka, kakva se nije moglo njemu ravna naći: on je u tomu smislu zvan bio Božjim Sinom. Ali se je dalje išlo. U četvrtom vijeku on je postao ὁμοούσιον Bogu itd. . . . Ovoj postepenoj elaboraciji morao je biti neki izvor. A taj se izvor nije mogao drugamo tražiti niti iznaći, nego u imanentnoj religijoznoj kršćanskoj potrebi, koja se je mijenjala, pa stvarala nove dogmate prama novim potrebama.

Ovako modernisti.

Ja sam narekao, da kritika historička mjesto da utvrdi imanenciju, vodi ravno logičnom apsurdu. Sada to obrazložujem.

Modernistična ta historička kritika valja da ima neku bazu.

Modernisti, koji se kritikom služe, mogu je nasloniti samo na ove dvije baze: ili na svoju imanenciju, to jest na ovaj princip: *imanentnim religijoznim potrebama valja da odgovara neka realnost — realna istina*; ili na ovaj drugi: *ljudski auktoritet — uz uvjete, koji odstranjuju svaku prijevaru — mogu nas privesti k spoznaji realne istine*.

Osim ove dvije baze — mislim — da druge nijesu imali niti su mogli imati.

Ali ako su modernisti oslonili svoju historičku kritiku na svoju imanenciju, — kako je oni shvataju — smiju li više kazati, da jedan i isti dogmat n. pr. u četvrtom vijeku ne znači isto, što je značio u drugomu ili trećemu vijeku, to jest, da se je promijenio subjektivno? Oni ne mogu kazati, da se je jedan te isti dogmat u značenju promijenio, to jest, da je pojam jedne historičke činjenice — kao npr. da je Isus adoptivni Božji sin postao konsupstancijalni Božji sin — postao nehistoričkim tekom vremena, to jest postao neistinitim, jer svakoj imanentnoj potrebi valja da odgovara jedna realna istina u modernističnoj teoriji.

Rekao sam, da modernisti ne bi smjeli kazati, jer bi to bio logični apsurd. Ako imanentnoj religijoznoj potrebi valja da odgovara realna istina, to jest historička istina, tada n. pr. Isus konsupstancijalni sin Božji, kojega je stvorila imanentna religijozna potreba, valja da bude istina, historička istina. A kao taj dogmat valja da bude istinit jednako i za isti razlog valja da bude istinit dogmat, da je Isus sin samo adoptivni Božji, što je odgovaralo religijoznoj imanentnoj potrebi prije nego je ona stvorila ovaj drugi dogmat. Ova dva dogmata „Isus sin Božji adoptivni“ i „Isus sin Božji konsupstancijalni“ dvije su propozicije kontrarne, koje ne mogu biti nikako jednako istinite. Tko bi to ustvrdio, ustvrdio bi logični apsurd. A to čine modernisti — da još jednom kažem — kada kažu da se dogmati mijenjaju, da ih mijenja imanentna religijozna potreba, kojoj valja da odgovara realna neka istina. Ili kako se neki izrazuju, vitalne istine jednog živa organizma promjenljive su: one nijesu jednake matematičkim.

Ne smiju dakle modernisti bez apsurda logičnoga bazirati svoju kritiku na imanenciju. Valja dakle da je oslone na nešto drugo.

Taj drugi upor valja da bude ljudski auktoritet, kako sam ga ja gore formulirao.

Ako oni oslone na ljudski auktoritet svoju kritiku, takova kritika uništuje im njihovu imanenciju, jer ju kaže pukom fantazmagorijom.

I evo kako.

Historička kritika, pripušta kao kriterion istine ili kriterion, koji nas može privesti k istini, vjeru u Božji i ljudski auktoritet, dok takav auktoritet prate uvjeti, koji otklanjaju prijevaru i ne-

istinu. Ovaj opet kriterij imade svoj korijen u kriteriju ljudskih osjetila i ljudskomu umu, jer, da ne bi bio istinit kriterij osjetila i umne analize i sinteze (rasuđivanja i izvađanja), ne bi bio ispravan niti kriterion auktoriteta.

Historička kritika oslonjena na ljudskomu auktoritetu, kada bi zbilja pronašla, da su se dogmata tokom vremena mijenjala, izvor toj mijeni potražila bi i našla u krivu shvaćanju historičkih činjenica u prethodnim ili susljednim vremenima; jer za ovakovu kritiku jedna samo može biti historička istina, dosljedno jedno samo istinito dogmatično shvatanje, koje se odnosi na historičke činjenice.

Krivnju takovih promjena svalila bi kritika ili na krivo opažanje, ili na krivo rasuđivanje ili na krivo izvađanje. Razliku između Isusa historičkoga i Isusa vjere ako bi i pridržala, Isusu historičnomu dala bi samo znanstvenu vrijednost, koji bi istodobno bio i Isus vjere, jer bi tomu samo Isusu odgovaralo nešto realno izvan subjektivna raspoloženja religijozne savjesti. A Isusa vjere u smislu modernističnomu strpala bi kritika među fantazmagorije, plodove abnormalne i bolne ljudske fantazije, koja može svega naklapati, ali to bude i ostaje naklapanje.

Ovo je proces historičke kritike, koja se upire u kriterion ljudskoga auktoriteta a ne u imanenciju religijozne potrebe.

4. Crkvena povjest i psihologija isključuju materijalističnu imanenciju u evoluciji dogmata.

Imanentna religijozna potreba, u kojoj modernisti vide korijen razvijanju kršćanskih dogmata, ne može se dovesti u sklad sa crkvenom povjesti i sa povjesti dogmata, posmatranom sa psihološke strane.

Ako je ta religijozna potreba imanentna; imanentna valja da bude ljudskoj cijeloj naravi, ne samo pojedinim, samo parcijalno. Kada bi bila ta imanencija parcijalna, uzaludni bi bili svi pokušaji, svi napori modernistični da dovedu u sklad i izravnaju sukob između te tobožnje historičke kritike i kršćanskoga nauka: raspravljanje može vrijediti kada se vodi na univerzalnim principima, koji mogu vrijediti za svakoga, a ne samo za nekolicinu. Ta dakle imanentna religijozna potreba valja da bude u teoriji modernističnoj neko bitno svojstvo naravi ljudske, kojoj se ne može ni

oduzeti ni promijeniti. U razvijanju dogmata i stvaranju prama religijoznim potrebama moralo bi vladati suglasje između čimbenika toga razvijanja, u pojedinim fazama postepena dogmatičkog razvijanja. Iste imanentne religijozne potrebe morale bi se odrazivati iz naravi pojedinaca, koji bi odraz bio odraz imanentne religijozne potrebe cijele kolektivnosti. Između udova te kolektivnosti ne bi moglo biti nesuglasje, ne bi moglo biti ma kakove protimbe.

Ali nam povjest dogmata sve protivno kaže.

Ne će se naći u čitavoj povjesti crkvenoj niti jedan sam dogmat, u kojemu bila je sporazumna ta imanentna religijozna potreba svih kršćana; to jest, da se nijesu našli duhovi, koji su taj dogmat nijekali ili pobijali, njemu se protivili. Kršćanske dogmate sustopice i uzduž slijede i hereze. Pojava, koju bi morali dobro držati na umu modernisti. Ovo je pojava u historiji Crkve kršćanske, koja se direktno opire imanentnoj modernističnoj potrebi religijoznoj, koja tobože stvara dogmate.

Ako se je n. pr. u II. ili III. vijeku pojavila u religijoznim duhovima imanentna potreba da stvori od Isusa Platonski λόγος, pa odatle intermedijarijom između Boga i kozmosa, pa potla sinom konsupstacijalnim Božjim, zašto se je toj koncepciji podigla jaka opozicija osim drugih u Arijancima, Semiarijancima, ako je to bio plod imanentne religijozne potrebe toga vremena? Zašto je dogma dviju naravi u Krstu u jednoj hipostazi naišla na otpor u Nestorijevoj i Nestorijanaca imanentnoj potrebi religijoznoj, koja je u Isusu lučila uz dvije naravi i dvije hipoteze? Zašto dogma o dvjema „*naturis*“ u Krstu, dosljedno „*voluntatibus*“ nije mogla naći suglasje u religijoznoj potrebi Eutihijanaca i Monofisita, koji su u Krstu vidjeli ne dvije naravi: božansku i ljudsku, već samo jednu? Zašto uz imanentnu religijoznu potrebu, koja se je pojavljala tobože u sv. Justinu i Ireneju — kako to hoće Wegscheider između starijih, a sada ga slijede u glavnom modernisti — te je stvorila hipostatičnu razliku između drugoga i trećega lica sv. Trojice; u Klimentu Aleksandrijskomu, pa stvorila *processiones;* u Origenu, pa stvorila *generationes;* u Tertulijanu, pa dogmat sv. Trojice još više proširila itd, zašto — pitam — uz takovu imanentnu religijoznu potrebu pojavila se je druga drugim smjerom imanentno kršćanska religijozna potreba, kao u Sabeliju, Prakseji, Noetu, kojim je u sv. Trojici razlika osoba bila samo *nominalna,* u Pneumatohima, koja je božanstvo sv. Duha nijekala, u Anomejima, Semiarijcima itd. opet htjela nešto drugo stvoriti u dogmi sv. Trojice?

Tako bi se moglo nabrajati i o drugim kršćanskim dogmatima.

Ovo je pitanje, na koje valja da modernisti odgovore, jer svejerno ostaje otvoreno pitanje: ako je imanentna kršćanska religijozna potreba stvorila postepeno kršćanske dogmate, ako je ta imanentna potreba imanentna u ljudskoj naravi, ona bi se imala pojavljati postepeno, suglasno, bez opozicije i protimbe. Zašto dakle u toj imanentnoj religijoznoj potrebi nesuglasje, trvenje? Odakle hereze? Zašto hereze?

Ovo pitanje ne smiju modernisti mukom mimoići. Dok oni na ovo pitanje ne odgovore i tako odgovore, da njihov odgovor potpuno udovolji, njihova je imanentna kršćanska religijozna potreba lagumana — plod fantazije. Ali oni na ovo pitanje ne će nikada odgovoriti kako treba, jer ne ima drugoga odgovora osim ovoga, koji inače modernisti ne će usvojiti.

Odgovor je ovaj. Suprotnost je mišljenje o kršćanskim dužnostima u ljudskom umu, koji u istraživanju istine može pogriješiti, ili u volji, kojoj je pod dojmom nižih pohota ugodnije, da nešto bude onako, kako ona hoće, a ne, kako joj kaže um da jest; a nije u imanentnoj religijoznoj potrebi. Za potvrdu ovoga, što kažem, navodim jedan dokaz, koji je odlučan i komu ozbiljna prigovora nema.

Taj je dokaz. U svim prijepornim religijozno kršćanskim pitanjima, počinjući od Ebijonita, Gnostika, pa čak kroz vijekove susljedne sa Arijcima, Patripasijanima, Semiarijcima, Macedonijcima, Pelagijanima itd. u svim polemičkim i apologetičnim spisima, u svim partikularnim i generalnim saborima, kada su se vodile rasprave, kada su se navodili dokazi za i protiv koga dogmata, kada se je kušalo, da se duhovi na ovu ili onu stranu privuku: uvijek se je opozivalo na dokumente prošlog vremena, na Bibliju i predaju, nikada na imanentnu religijoznu potrebu, kojoj se je prohtjelo novih dogmata. Opozivalo se je na dokumente prošlog vremena, a tim se je htjelo utvrditi, da se dotični dogmat sudara potpuno s vjerom prošlih vremena, da taj dogmat nije novost — plod imanentne religijozne potrebe. Dokumenti vjere iz prošlosti vremena bili su pravilo definitivne odluke, koja se izricala u generalnim i partiku-

larnim saborima: vjera prošlosti bila je upor vjeri susljednih vremena. Ovakova šta ne dade se pojmiti, da se je radilo o dogmatima, koja je stvarala imanentna religijozna potreba. U pitanju prijepornomu između sv. Ciprijana i sv. Stjepana Pape odgovoreno je: *„nihil innovetur nisi quod traditum fuerit“*. U Nicejskom saboru u napetoj prepirci između Arijevaca i pristaša sv. Atanazija konačno je bila potpisana formula, da je sin „ἐκ τῆς οὐσίας“ ili „ὁμοούσιος τῷ πατρί“, a to bi učinjeno na temelju sv. Pisma, naročito na temelju predaje i vjere prošlih vremena, od koje se sabor nije htio ni za dlaku odlučiti, već je svečanim načinom potvrditi. Tako se je radilo i u drugim sličnim prilikama. Nesmisao je pomisliti, da bi se bio sabor pozivao na dokumente prošlog vremena, da je njegov dogmat bio novi dogmat.

Sv. Augustinu se predbacivalo, da je on prvi uveo propagaciju istočnoga grijeha. On i ako nije mogao način protumačiti kako se taj grijeh prenosi sa naših prvoroditelja na njihove potomke, oslanjao se je na svjedočanstvo sv. Pisma i tu nauku branio svetim Pismom. Julijan, pelagijanac, kada je pitao sv. Augustina, kako je mogao grijeh istočni ući u malenu djecu — *per quas rimas tot inter praesidia peccatum in infantes ingredi potuisset*“ — sv. Augustin mu odgovara: *„Quid quaeris latentem rimam, cum habeas apertissimam januam? per unum hominem, ait apostolus; per unum delictum, ait apostolus, per inobedientionem unius hominis, ait apostolus: Quid quaeris amplius? Quid quaeris apertius? Quid quaeris inculcatius*“. (*De nupt. et concup. l. 2. c. 26.*).

Argumentacija sv. Augustina nije na bazi imanencije, nije na bazi umne racijočinacije, nego je na bazi nauka ne petoga već prvoga vijeka, nauka sv. Pavla u njegovoj poslanici Rimljanima.

Ovo je povjest dogmata kršćanskih; a ovakova povjest isključuje imanentnu religijoznu potrebu.

5. Razlika između gnosijološkog i ontološkog mijenjanja dogmata ne pomaže modernistima: tu je opet logični apsurd.

Kazao sam, da jaka poteškoća tišti modernističnu imanentnu religijoznu potrebu; a ta je, što iz povjesti dogmata izbijaju inosmjerni pravci u tumačenju kršćanske religije, a ovi valja da imadu svoj izvor u umu, koji se može pretvoriti, a ne u imanenciji.

Kazao sam, da oni ne će moći niti mogu odgovoriti.

Ipak su oni kušali da odgovore, odgovarajući na tačku Papine enciklike, koja ovako glasi: „Ono nešto nepojetno, o čemu govore — modernisti — ne prikazuje se vjeri kao nešto u sebi golo i izolirano, već tijesno udruženo s nekom pojavom, koja, premda spada u područje znanosti ili historije, ipak na neki način prekoračuje te granice. Vjera, koju pobuđuje *to nepojetno*, što je ukrito u pojavi (fenomenu), osvoji čitav fenomen i prožme ga na neku ruku svojim životom. Odatle potječu dvije stvari. Prva je neko izobličenje samoga fenomena, u koliko se taj fenomen podiže nad svojom naravi i tim postaje kao supstrat božanstvena, što će potla tu uvući vjera. Drugo je neko iznakaženje, koje je postalo tim, što vjera, budući otrgla fenomen od njegovih prilika vremena i mjesta, lako mu dodaje nešto, što fenomen u realnosti zbilja ne ima“.

Modernisti odgovaraju ovako: Prigovor (Papine enciklike) čini nam se, da se upire u jedan ekvivok. Ovo izobličenje objekta, što prouzrokuje vjera, koja ga obuhvata, ili se ograničuje samo na gnosijološki red — a ovo je istina, koja se ne može poreći — ili zahvaća i ontološki red, a ovo mi odbijamo, kao što to odbija i enciklika. Enciklika ne razlikujući ništa između ova dva reda — gnosijološkoga i ontološkoga — upada u neoprostivi ekvivok. Evo da stvar objasnimo:

Istina je, koja se ne smije poreći, da historička činjenica, koja se provlači kroz generacije, i nama se približa od onih individua, koji joj daju etičku i religijoznu vrijednost, poprima sve više proporcije i sve više značenje[1]).

Budući da se radi o gotovo nebrojenim praktičnim posljedicama i aplikacijama moralnomu životu toga historičkoga fakta, ne mogu biti sve te aplikacije i posljedice od jednom izvučene i pognate. Stoga tu je potreba oduljega vremena dok ljude obasja svjetlija savjest. Ali to ne uključuje, da je ono, što će se potla razviti (esperienze visute dai futuri) *stvar ontološki nova, a da nije potencijalno uključena u samomu faktu*[2]).

[1]) Izvornik je talijanski dosta maglovit. Ovako glasi: „Che il fatto storico, attraverso il ricordo che ne ne trasmettono generazioni di individui interessati ad esso per il valore etico e religioso, assuma proporzioni sempre più ellevate e significato sempre più profondo è una verità indiscutibile“.

[2]) I ovi je stavak jako maglovit u talijanskom izvorniku. Gotovo bih bio napastovan kazati, da su tražili baš navlaš, kako će se zakučastije, maglo-

„Mi dozvoljujemo, da historičke činjenice, koje sačinjavaju bazu naše vjere u pogledu gnosijološkomu (naše spoznaje), podvrgnute su intezivnoj elaboraciji, uslijed koje oni poprimu drugo značenje različito od onoga, što su imali u početku. Krst vjerski n. pr. bez sumnje je različit od Krsta historijskoga: vjera je uzela Krsta historijskoga, da od njega napravi teološke i mistične momente, koji su i uzvišeniji i zahvaćaju više. Ali mi ne govorimo o Krstu historičkomu — u pogledu ontološkom — da nijesu uklopljeni oni etički momenti i ona religijozna značenja, što je kršćanska savjest polagano tu odkrila..."

„Primjerom ćemo stvar objasniti".

„Matematik može i ne osjetiti armoniju, koju lako shvaća muzik. Ali ova činjenica ne znači, da ta armonija ne postoji, već da je muzik stvara. Muzikalni je duh nalazi ondje, gdje je drugi ne može otkriti. Slično se ima kazati i u našem slučaju. Religijozne činjenice uzdržavaju tajinstvena značenja, do kojih ne dopire znanje. Vjera sa svojim osobitim svojstvima prodire u ona tajinstvena značenja i njih oživljuje. Ovo opet ne znači, da ih stvara, već ih tu nalazi. Ali ako ih hoćemo tu naći, treba nam vjere, koja, obrađujući svoj subjekat, bez sumnje izobličuje ga i nakažuje; ali to samo biva sa gnosijološke strane (naše spoznaje), ne sa strane ontološke. Ovako razjašnjeno naše stanovište, pada ukor Papine enciklike".

„Modernizam pripoznaje, što svaki drugi pripoznaje: napredak refleksne spoznaje nadnaravi, a ne niječe što dogmatika zahtijeva obilje u inicijalnom faktu, koji vjera obrađuje svojim čudnovatim i nedokučivim radom vitalne asimilacije". (*Il Programma ecc. s. 114.*).

Ovo bi se moglo sužiti ovako:

1. Vjera tokom vremena daje drugo značenje historičkim činjenicama, koje su supstrat vjere.

2. Ta je promjena značenja u pameti vjernikovoj, a nije u historičkoj činjenici ontološki, već samo potencijalno.

3. Kao što muzik otkriva u muzici neke armonije, što su nepoznate n. pr. matematiku: tako i vjera otkriva a ne stvara nova značenja, što znanost otkriti ne može.

vitije, zapletenije i protiv naravi talijanskoga jezika izrazlti, da bi možda nevješt zamijenio nespretnost govora sa dubinom misli, koje tu ne ima. Svakako ja to ne ću kazati; ali mi je sumnjivo, da stilizator »*Programma*« nije znao bolje talijanski svoje misli izraziti, budući da je talijanski jezik i bogat i gibak mimo sve druge.

4. Zato se hoće vjere, a ne znanosti.

5. Modernizam se slaže sa naukom, koja uči neki progres u dogmama, pa i sa dogmatikom, koja uči, da ima istina, koje se *implicite* vjeruju, a potla tokom vremena *explicite.*

Modernisti siluju se, da svedu u sklad evoluciju dogmata sa naukom Crkve i da to utvrde — prama svomu filosofskom stanovištu — razlikuju između „*promjene subjektivne*" i „*promjene objektivne*".

Ovdje su dvije stvari. Prva, koja bi se mogla zvati: „zaglavak"; a druga mogla bi se zvati „premisa".

I da još kraće i jasnije svedem njihovu argumentaciju, ovako je formuliram:

Istina je nešto subjektivno, ona se u subjektu mijenja, a objekat se te istine ne mijenja, jer istina nije, „*adaequatio rei et intellectus*", „sudaranje objektivnosti sa subjektivnosti".

Zato dogmati mogu poprimiti u subjektu drugo značenje tokom vremena, a činjenica historička, na koju se odnosi taj dogmat, ostaje nepromjenljiva. Kao n. pr. „Isus sin Božji" činjenica historička ostaje nepromjenljiva, ali se može mijenjati smisao kao n. pr. „Isus je čovjek", „Isus je sličan Bogu", „Isus je consubstantialis Bogu" itd. U ovomu dakle stoji mijenjanje ili evolucija dogmata i njihova nepromjenjivost, a ovo se sudara sa kršćanskom dogmatikom, koja uči, da imade dogmata, koji se prvo *implicite* vjeruju, a potla tekom vremena *explicite.* — Ovako modernisti dovode u sklad svoju nauku sa katoličkom dogmatikom.

Glede zaglavka ovoga, govorim, da se ne može nikako svesti u sklad sa crkvenom dogmom o nepromjenjivosti dogmata.

Što crkva luči između *implicite* i *explicite* vjerovati, tu ne ima mijenjanja dogmata u bitnosti značenja, već neko jasnije proširenje. Između ovakove evolucije dogmata i modernistične evolucije bitna je razlika. U dogmatu: u Isusu je dvostruka narav: ljudska i božanska, ukijučen je drugi dogmat, da je u Isusu dvostruka volja: ljudska i božanska, koji se dogmat *implicite* i vjerovao, dok je bio svečano proglašen protiv monoteleta. Ali što slična imade modernistična evolucija dogmata sa ovom evolucijom?

U modernističnoj evoluciji Isus je n. pr. u prvim stadijima religijozne kršćanske savjesti bio eminentan čovjek, koji je zaslužio,

da se proglasi sinom Božjim. Imanentna je religijozna potreba dalje išla i pošto je još kroz neke mijene jače gradacije prošla, ona je u Nicejskom saboru proglasila Isusa konsupstancijalnim sinom Božjim „*Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, consubstantialem Patri*" itd. U ovoj modernističnoj evoluciji dogmata „*Isus sin adoptivni*" — *u širem smislu sin* — koji se je prometnuo u drugi dogmat „*Isus sin Božji konsupstancijalni*", promjena zahvaća bitnost samoga dogmata, a ne samo neko proširenje. U prvomu dogmatu „*Isus sin Božji adoptivni*" nije uključen ovaj drugi „*Isus sin Božji konsupstancijalni*", stoga se nije mogao vjerovati *implicite*, kako to o nekim dogmatima govori Crkva.

Tako n. pr. dogmat o Euharistiji značio je u modernističnoj teoriji iliti bio simbol Isusove nauke. Simbol ovaj dozivao je kršćanima u pamet, da Isusova ljudska narav za kršćanski život imade isto značenje, koje imade kruh i vino za uzdržavanje fizičnoga našega tijela. — Ovaj simbol prama imanentnoj kršćanskoj potrebi napustio je prvotno značenje, a poprimio literarno, i to: *hranjenje realnim tijelom i krvi Isusovom.*

Ovakova dogmatička evolucija dijamentralno se kosi sa crkvenom naukom o stalnosti i evoluciji dogmata. Ne smiju se stoga modernisti pribjegavati pod oklop crkvene nauke o evoluciji dogmata.

A što bi se imalo kazati o principu modernističnomu, iz kojega oni izvode svoj zaglavak?

Modernistima je istina subjektivna, ona se može mijenjati, a objekat ostaje nepromjenljiv: a to za to, što istina nije „*adaequatio rei et intellectus*".

Bilo to sada kako bilo sa strane filosofske, govorim, da ni ovaj princip modernisti ne mogu onu sljubiti — naprezali se oni koliko hoće — sa crkvenom naukom o evoluciji i nepromjenljivosti dogmata.

Crkva, kada uči, da su dogmati u bitnosti nepromjenljivi, zar ona zbilja misli na nepromjenljivost objektivnu, a na stranu stavlja subjektivnu? Isus, kada je kazao apoštolima: „*ite docete omnes gentes, baptizantes... quicumque crediderit, salvus erit*", zar je mislio na nepromjenljivost objektivnu a ne subjektivnu? Apoštoli su propovijedali nauku i činjenice. One su bile baza kršćanskoj vjeri. Ali vjera je čin ljudske volje, kojim pristaje i drži istinom nešto, „*propter auctoritam Dei revelantis*". Ovaj čin zacijelo valja da bude nešto u čovjeku vjerniku subjektivno. Ako se ovaj subjektivni čin može mijenjati i držati istinom sada jedno, potla drugo — prama imanentnoj religijoznoj potrebi — kako se spasava jedinstvenost Isusove nauke? Riječi „*quaecumque mandavi vobis*" izrečene su ne za jedno vrijeme, već za sva vremena. Ako su izrečene za sva vremena, vjera — subjektivni akti volitivni — ne smije se mijenjati: vjera, akt subjektivni, kakav je bio u drugomu ili trećemu vijeku, valja da takav ostane i u susljednim vremenima. Ako ga tekom vremena *imanentna religijozna potreba* izobliči; taj akt vjere ne može se odnositi više na Isusove riječi „*quaecumque mandavi vobis*", ne može se odnositi na objektivnu Isusovu nauku niti na historičke činjenice, koje mogu imati samo jedno značenje, već se ima odnositi na „*quaecumque mandavit imanentia religiosae coscientiae modernistarum*". U susljednim stadijima religijozne evolucije vjerovat će se, što je stvorila imanentna religijozna potreba, a ne što je Isus učio. Više ne može biti govora o kršćanskim dogmatima, već o dogmatima religijozne imanencije. Ne pomaže reći, da su ti dogmati *potencijalno* u Isusovim dogmatima, jer dogmat, koji je ili kontraran ili kontradiktoran drugomu dogmatu, potencijalno ne može biti u njemu, jer ga poriče, jer ga uništuje.

Modernistični princip ne prolazi bolje, kada se ogleda sa filosofske strane.

Ovaj unaša čitav kaos u cijelu ljudsku spoznaju.

Neka samo mirno, hladno sasluša čitalac principe, zaglavke, tvrdnje modernističke, koje ja ovdje navodim, pa neka pita zdrav razum i sasluša, što će mu odgovoriti.

Kada bi se modernisti htjeli poslužiti ovom historičkom kritikom u svomu sistemu, ne bi se mogli poslužiti a da ne pruže mjesta nekim logičnim apsurdima.

Ti su apsurdi ovi:

1. *Vitalne su istine* (*dogmatične*) *promjenljive i historičke istine, koje pružaju supstrat dogmatičnim, nepromjenljive su.*

Jedna je dakle samo historička istina i jedan supstrat dogmatičnim istinama. Ako je jedna historička istina i jedan supstrat dogmatima, logični je apsurd reći, da su ovi nepromjenljivi, a dogmatične istine promjenljive.

2. *Imanentnoj religijoznoj potrebi valja da odgovara nešto objektivno realna i imanentnoj religijoznoj potrebi ne odgovara ništa objektivno realna.*

Isus historički dakle je različit od Isusa vjere, a jedan i drugi valja da odgovara objektivnoj realnosti. Ako je samo jedna historijska istina — objektivna istina, apsurd je reći, da dvostruku Isusu odgovara objektivna realnost: odgovarat će ili historičkomu ili vjerskomu ili nijednomu, ali nipošto obadvjema.

Zaglavljujem. Modernistima je birati jedno od ovo dvoje: ili ne pozivljati se na tobožnju kritiku, da zaštite svoju imanenciju; ili pripoznati, da je logični apsurd.

Ideja, da je metafisika uma bankrotirala, činila je modernistima da zamiluju metafisiku vjere. „U religijoznim kršćanskim činjenicama ukrita su tajinstvena značenja. Ta značenja ne može otkriti znanje (um), već vjera". Ovako modernisti.

Ja ovdje činim neko kratko razmatranje.

Modernisti baš zato, što ne će da vjeruju znanosti (svomu razumu), hoće da vjeruju svojoj vjeri.

Razumljivo je, da čovjek vjeruje svojim osjetilima; razumljivo je, da on vjeruje svome sudu; razumljivo je, da on vjeruje svomu zaglavku; razumljivo je, da vjeruje tuđemu auktoritetu; razumljivo je, da vjeruje evidenciji prvih principa, koji su umovanju osnov. Ovo je razumljivo, jer takovoj vjeri imade neka motivacija, ima zadnji *„zašto"* se vjeruje. — Ali je li razumljivo, kada se vjeruje toj modernističnoj tobožnjoj vjeri? Valja dakle vjeri vjerovati?! Ali vjera valja da ima motiv, a gdje je motiv toj vjeri? Reći će se: vjera je vjeri motiv. Pa se opet može tražiti: a tomu motivu (vjeri) koji je motiv? Valja ići tako *in infinitum* circulum vitiosum bez nade, da će mu se naći kraja.

Kada modernisti ne vjeruju svomu razumu, kako smiju vjerovati svojoj vjeri?

Oni se uprav nalaze cjelovito na onomu *„terrenum neutrum"*, koji se izmiče znanstvenu istraživanju, o komu govori Spencer (vidi što je gore rečeno), a modernisti hoće da mu se izmaknu.

Svakako i ako su voljni modernisti vjerovati svojoj vjeri, neka budu više nego uvjereni, da ne će oni k sebi pritegnuti one, koji ne će da vjeruju razumu: ako ne vjeruju svomu razumu, manje

će vjerovati modernističnoj vjeri, a još manje iz ljubavi — koju modernisti u sebi hrane — da spase kršćanska dogmata. Modernistična svrha, koju bi htjeli postići u apologetici, promašena je.

6. Zadnja riječ.

Modernisti, preplašeni agnosticizmom i onim *„terrenum neutrum"* u filosofiji i religiji, koji izbjegava svakomu znanstvenomu istraživanju, svakoj znanstvenoj kontroli, iznašli su svoju *imanentnu religijoznu potrebu* i za religiju i za filosofiju.

Da li je ova imanencija na jakim nogama, vidjelo se je.

Ja ću modernistima pokazati način, kako će se osloboditi od onoga strašila *„terrenum neutrum"*, koje im ne daje mira s jedne strane i kaže im: o nadnaravnomu redu ne možemo ništa ni izvjesna ni vjerojatna znati: ništa ni ustvrditi ni zanijekati; a s druge strane izmaknuti se pritisku racijonalizma, koji im govori: nadnaravi ne ima, sve je u granicama prirode, sve, što je izvan umnoga dohvata, valja zabaciti.

Modernisti neka napuste svoju imanentnu potrebu, koja na koncu konca nije drugo već izmišljeno slijepo vjerovanje, koje u naravi ne ima nikakova korijena; a pribjegnu k umu ljudskomu, koji će ih svojim oklopom zaštititi. A zaštitit će ih stoga, što do njega drže i racijonalisti i agnostici. O prvim je jasno, a i ovi zadnji do njega drže — i ako se čini na prvi pogled, da ne drže — a to se vidi odatle, kada govore, da se *„terrenum neutrum"* izmiče znanstvenomu (umnomu) istraživanju. Već kada oni govore, da se nešto izmiče umnomu istraživanju, pripoznaju mu dajbar neku moć u istraživanju znanstvenomu.

Um ljudski pobija i agnosticizam u pogledu nadnaravi i racijonalizam. Pobija agnosticizam, kada se u ovomu istraživanju zaustavlja na prve principe, kojim dalje ne ispituje *„zašto"*, jer pripozna, da su mu tu granice.

Pobija racijonalizam, koji poriče nadnaravne istine, kada um dopre do svojih granica, premda pozna da su mu tu granice, ipak bi htio dalje. Ta težnja, koja je prirođena ljudskoj naravi, kaže, da tamo preko granica njegovih mora da bude nešto, što se njegovim silama izmiče, to jest, da imade nadnaravnih istina, nadnaravni red.

Ova težnja nije plod fantazije. Ovo je iskustvo, koje nam i sami agnostici potvrđuju, koji u svojim istraživanjima, kada dopru do prvih principa, htjeli bi dalje, a nemogući dalje, kažu, da je to „*terrenum neutrum*". Jest dakako u jednom smislu „*terrenum neutrum*", a u drugom smislu nije „terrenum neutrum".

Nije „*terrenum neutrum*" za umne ljudske moći, koje to pretpostavljaju kao stalno, ujamčeno, kao temelj čitavom svomu znanstvenomu istraživanju i znanstvenoj zgradi, koju će na tomu sazidati. A jest i „*terrenum neutrum*", kada bi um htio dalje ići pa tražiti mu „*zašto*". Dakako da bi mu se u tomu slučaju zamaglilo pred očima, ali mu se ne bi zamaglilo, što bi on vidio nešto protiv svoje umne sile, već što bi tu vidio nešto nad svojim umnim moćima.

Ako bi se moglo ovo ilustrirati kakvim primjerom, ja bih se služio ovim, premda nijedan primjer pozajmljen iz prirode u svakom pogledu vjerno ne odgovara stvari. Anatomu ili biologu nije „*terrenum neutrum*" ili „incognitum" n. pr. kucanje srca, koje prouzrokuje kolanje krvi, koja se prvom u plućama napunja oksigenijem, kola po cijelomu tijelu, da ga podržaje i hrani, te se opet vraća u srce, da nastavi svoj prijašnji put. Ovo sve nije biologu nepoznatica, on prema tomu udešava i svoje kirurgične operacije i svoje recepte itd.... Kada bi se pitalo biologa, „*zašto*" se srce steže i širi (kuca), biolog, dajbar u koliko je biolog, rekao bi, da je to njemu „*terrenum neutrum*" ili „*incognitum*" i bio bi zbilja takov. Zar dakle zato, što je biologu ovdje „*terrenum neutrum*", koje izbjegava biološkim opažanjima, da se stoga proglasi „*agnosticizam*" i u biologiji, pa da se zato potisnu u zakutak sve korisne za ljudsko zdravlje aplikacije, koje se crpaju iz biološkog znanja? Uz ovo ne će nitko pristati.

Za isti razlog ne smije se proglasiti „*agnosticizam*" u filosofiji, jer su nam u filosofiji kriterija istine — kako ih zovu agnostici — „*terrenum neutrum*", niti proglasiti „*agnosticizam*" u religiji. Razlog je, što bi mogla biti neka viša inteligencija — kao što je zbilja i ima — kojoj su neke istine poznate, koje su običnim u ovoj prirodi inteligencijama tajne, kao što ostaje tajnom biologu — u koliko je biolog — što je uzrok, da kuca ljudsko srce, a filosofu ovo tajna nije, jer on imade dosta jakih razloga, da ovo pripiše ljudskomu duhu.

Ponavljam: razum, koji se zaustavlja na prvim principima i pozna, da su mu tu njegove granice, obara agnosticizam. Taj isti razum, premda pripozna svoje granice, htio bi ići preko tih granica, obara racijonalizam.

I agnosticizam i racijonalizam pripoznaju neka dajbar prava razuma, jer se i oni s njime služe. Ne smije stoga ni jedan ni drugi ostati na svome stanovištu, a da se ne sukobi s ljudskim razumom, kojemu on neka dajbar prava pripozna.

Kraniologija.

Piše: O. J. Zubac.

Uvod.

U člancima u fisiognomiji i frenologiji čitali su naši prijatelji, kako i na koje načine čovjek može doći do spoznanja nutarnjeg, sakrivenog stanja drugoga čovjeka. Mi s ljudima u društvu i svagdanjem vladanju s drugima dolazimo toliko u dodir, koliko hoće s pogledom na se, i koliko mi hoćemo s pogledom na se. Mi ono znamo i po onome se vladamo, što se na izvan pokazuje, ali unutra ostaje sakriven cijeli svijet, viši, čudniji i zanimljiviji nego vanjski. To su nepristupni labirinti savjesti i srca. Ljudi su pokušali i u te čudne labirinte zaviriti, nu slabo su uspjeli. Fisiognomija nam daje samo naslućivanja, a frenologiju su svi znanstveni ljudi ostavili, jer ne vodi k cilju znanosti. Ipak je frenologija bila uzrokom, da je psihologija dobila novo poglavlje među svojim sistematičnim razlaganjem; isto tako je etnografična antropologija stekla jedan od najvažnijih odjeljaka svoje znanosti. Antropologija, kako se danas klasificira, proučaje razne pojave ljudske djelatnosti kod ljudi i naroda *konkretno* uzetih, na prom mjestu dolazi razlika tijela, osobito glave, mozga, lubanje. To se također upotrebljava i u komparativnoj psihologiji između životinja i čovječjeg roda. Etnografička antropologija kod nekih[1]) antropologija sačinjava jedan dio psihologije, ili kako ju drukčije zovu, psihologija naroda i plemena,

[1]) Sanseverino: Comp. Phil. christ. II. str. 184.

istražuje i proučaje razne vjerske, moralne, kulturne, obiteljske pojave i običaje kod raznih naroda, držeći se samo činjenica. Na žalost tu se često nalazi mnogo fantaziranja i predsudna tumačenja, n. pr. kod H. Spencera[1]), Wundta[2]) i drugih. Ona proučaje također razne pojave kod naroda na tijelu: veličinu, boju, gipkost, izgled, vanjski oblik, upliv klime, hrane, zanimanja i drugih. Osobito privlači proučavanje glave, lubanje, cijelog ličnog izgleda i veličine; i to za to jer u glavi, lubanji ima svoje sijelo glavni organ ljudske, bilo tjelesne, bilo duševne djelatnosti[3]). Iz tog je nastala *kraniologija*.

2. Kraniologija i njezina zadaća.

Praktični dio frenologije, to jest promatranje lubanje i izbočina po njoj zvao se je kranioskopija ili kraniologija. Ona je imala zadaću proučiti razne izbočine na lubanji, te iz njih zaključivati na veličinu mozga, raznih dijelova mozga, frenologijskih organa, a iz njih opet na duševne sposobnosti. Nu budući da to nije moglo do valjanih rezultata dovesti, jer se iz lubanje i njezinih izbočina ne može veličina mozga poznati ni tačno opredijeliti, niti iz veličine jakost i stupanj djelatnosti, frenologijska je kranioskopija morala pasti u zaborav. Da se to nebi dogodilo, ona si je uzela drugu, uspješniju i plodonosnu zadaću. Kraniologija, kranioskopija, kraniometrija: svako se ime od ta tri upotrebljava. Kraniometrija najbolje pokazuje stvar i značenje, nu kraniologija bolje odgovara cijeloj nauci, te najviše ime „kraniologija“ rabi, za razliku od frenologijske kraniologije ili kranioskopije. Nauka o lubanji = kraniologija.

Ona nastoji izmjeriti i opredijeliti veličinu lubanje, i njezinih raznih dijelova kod pojedinih ljudi, naroda, plemena i pasmina. U kakvome se odnošaju nalazi veličina lubanje i njezinih dijelova prema razvoju kulture, spola duševnih sposobnosti; kakva i u čemu stoji razlika lubanje kod raznih pasmina ljudskog roda; ima li i koja je razlika među lubanjama preistorijskih ljudi i onih, koji danas obitavaju zemlju; kakva je razlika, između čovjeka i majmuna u lubanji? To su pitanja, koja spadaju u područje kraniologije. Ona je pokušala da ih sve riješi. U koliko je uspjela, vidjet ćemo tekom radnje.

[1]) H. Spencer: Principles of sociology. (1876.—79.).
[2]) Wundt: Völkerpsychologie. (2) Leipzig.
[3]) Natur u. Offenbarung. B. 31. 1885. *Affe und Urmensch.* v. D. O. Mohnike. str. 427. ss.

Da su pitanja od velike važnosti, to će svak priznati. I tko ne bude upućen u kraniologiju, ne će nikad moći tačno razumjeti dokaze i protudokaze: da li čovjek tijelom dolazi od majmuna ili: je li čovječije tijelo samo savršeniji razvoj majmunskog tijela, ili je posebno postalo? — O duši pametni ljudi i ne pitaju. Da mogu odgovoriti na to pitanje, učenjaci uspoređuju lubanju raznih naroda s lubanjama majmuna i prastarih ljudi, koje su nam se sačuvale. Još služi pitanju, dolaze li ljudi od jednog roda; i u kome se odnošaju nalaze razne pasmine, od dan danas živućih ljudi, koja pasmina od koje odlazi, i koje su u najbližem rodu?[1])

3. Lubanja i njezini dijelovi.

Od svih dijelova čovječijeg tijela prvo mjesto zauzimlje glava. Ona ostalim dijelovima tijela na neki način upravlja, jer u glavi, dotično u mozgu, svi tjelesni živci imaju ili svoj izvor ili završetak, tako da cijela živčana mreža tijela prvobitno zavisi o mozgu, o glavi. Svakako je glavni dio glave mozak, ali se tim ne prejudicira drugim dijelovima; dapače, drugi su dijelovi važniji za vanjsko promatranje, jer nam je mozak u tom slučaju nepristupan. Istom iz promatranja drugih, vanjskih dijelova, možemo nešto nagađati o mozgu. Kuća mozgovna ili glava sastavljena je iz više kostiju, koje su manje više tvrde i s vanjske s trane pokrivene kožom i malom tančinom mesa s mrežom glavnih živaca. Skup tih kostiju sačinjava lubanju usred koje ima mozak svoje mjesto. Lubanja je skopčana s donjom kosiricom na obje strane pod učima, i to s dva članka, koji zapinju u sljepočnim kostima. Radi toga člankovnog spoja donje kosirice s lubanjom ona se i ne broji među kosti lubanje. Koža je glave, kako svak može vidjeti, obogaćena kosom. Lubanja se s hrptenjačom, drugim glavnim dijelom tijela, spaja na zatiljku u velikoj šupljini zatiska i lubanje (foramen magnum), tako da se zadnji članci hrptenjače zakvače s lubanjom, da se s njom zglobe. O tom zglobu ili sastavu hrptenjače s lubanjom zavisi kretanje i držanje glave, uspravno ili nagnuto; u tom sastavu ili zglobu učenjaci[2]) nalaze razlog zašto sam čovjek uspravno ide u nebo gledajuć:

[1]) Benedikt: Kraniometrie u. Kephalometrie. Wien, 1888.
[2]) Dr. Bumüller: Mensch oder Affe? Ravensburg, 1900. str. 20. ss.

Os homini sublime dedit coelumque tueri
Jussit et erectos ad sidera tollere vultus[1]) —

dok su ostale životinje toga lišene.

Sastav ili spoj kostiju po cijelom tijelu jest člankovit i ravan, dok jedino kosti lubanje čine iznimku; one su spojene s manjim i većim zarescima, zubićima, što za posljedicu ima, da su nepomične, da i čvrsto stoje. Samo na ona dva mjesta, gdje je lubanja člankovito spojena, nalazi se gibanje, naime: kod spoja s donjom kosiricom i s hrptenjačom. Ostala gibanja na glavi ne zavise o kostima, nego samo o živčanoj mreži i o mišicama.

Lubanja ima još pet otvora izvan velikog otvora na zatioku, t. j. ušne, očne i nosni otvor, koji se lako spoji s očnim otvorima radi netvrdoće nosnih kostiju. Mozak šalje kroz te šupljine ili otvore nerve, živce, koji su organ sjetila, ili sačinjavaju živčanu mrežu na glavi, osobito na licu. Vanjski (ako se vanjskim može zvati!) oblik mozga upliva dosta na formaciju nutarnjeg oblika, izgleda lubanje, tako i na vanjski njezin izgled, ali samo posredno, da se odnošaj to više gubi.

S vanjskog pogleda kosti lubanje mogu se podijeliti u slijedeće: 1. Kost čela (os frontis), koja ide od šava, sastava prekoglavnog na strane, do očnih šupljina (incisura ethmoidalis), na strane proteže se do klinčića. — 2. Kosti tjemena, koje luči sustav povrh glave: nazad idu do zatioka, sprijeda su spojene sa čelnom kosti, sa strana dopiru do klinčića i do sljepočnih kostiju. Tjemene kosti (ossa parietalia) s čelom čine glavni dio lubanje. — 3. S obje strane od očiju k ušnoj šupljini smjestili su se tako zvani klinčići, kosti nalik klinu (os sphenoideum). 4. Od njih dalje na zatiljak nalaze se sljepočne kosti (ossa temporum). — 5. Kost zatioka (os occipitis) završuje lubanju na zadnjoj strani. — 6. Obrazne kosti, ili gornje kosirice s jabučnom kosti ili jagodicom. (Jochbein). — 7. Očne i suzne kosti, u očnim šupljinama. — 8. Nosne kosti, i mrzgavci. To su u glavnom kosti lubanje s vanjskog pogleda. Ove sve kosti na neki način počivaju na nebnoj kosti, koja s donje strane služi za sjedalo mozgu. Kod svih tih kostiju ima još raznih dijelova s različitim imenima, nu za nas je to dostatno[2]).

[1]) Ovidije: Metamorph., l. I.
[2]) Pierers Konversat. Lexikon (7) B. 11.—1892. str. 855. ss.

4. Razni načini mjerenja ili kraniologijska metoda.

Najlakše bi se stvar mogla predstaviti nacrtima, ali pošto nam je to nemoguće, mi ćemo se poslužiti raznim algebričnim znakovima, označiv im najprije stalno znamenovanje. Dakle *a* ima predstavljati tačku tačno pod nosom, gdje prestaje šupljina nosa i gdje nastaje kost, u kojoj se nalaze gornji zubi; *b* nam predstavlja tačku na ušnom otvoru (lubanju promatramo s desne strane); *c* nam predstavlja tačku na zatioku, koja nastaje, ako se povuče vodoravna crta od *a* preko *b* do *c*. Ta se crta, *a b c* danas obično zove njemačka horizontala[1]). Najizbočeniju tačku na vrh glave ima nam predstavljati *d*. Od *d* ima se potegnuti okomita crta na *b*. Tačka *e* predstavlja nam najizbočeniju tačku na zatioku. Sad ako potegnemo paralelno crtu od *e* na čelo prema crti *a b*, dobit ćemo crtu *e f g*; *f* nam predstavlja tačku, gdje se presijecaju crta *d b* i crta *e g*; *g* nam predstavlja tačku na čelu koja vodoravno odgovara tački *e*, to jest najizbočenijoj tački na zatioku. Potegnemo li sada jednu crtu od kraja gornjih zubi tačno pod nosom na najizbočenije dijelove čela sprijeda, dobit ćemo crtu *h a i*; *h* nam predstavlja tačku na gornjim zubima; *i* nam predstavlja najizbočeniju tačku na čelu. Dakle sa strane imamo crtu *a b c* i njoj paralelnu crtu *e f g* ; na nje okomito pada crta *d b*, ona presijeca crtu *e f g* kod tačke *f*; crta *h a i* predstavlja ravninu od lica i čela. To su glavni potezi su strane, koji služe u kraniologiji.

Pomislimo si sada, da gledamo lubanju sprijeda ne na lice nego na samu glavu. Prva crta ima biti kao polukrug povrh lubanje od tačke *e* do *g*, prolazi preko tačke *d*. Druga crta ima spajati vodoravno najudaljenije tačke glave sa strane: to su tačka *j* s desne strane, *k* s lijeve strane.

Lubanja promatrana s lica ima najudaljenije tačke ličnih kostiju, jagodica, i najudaljenije tačke u šupljini nosa: prva nek bude označena slovima *p r*; druga *o s t u*. Tu su uopće upotrebljive crte u hraniometriji.

Da su već stari ljudi i prirodo-znanci opažali razlike na glavi i na licu, to je stalno bez svake sumnje, nu za nas to ne vrijedi, pošto nam nije ništa pozitivna o tom dosad poznato. Mi smo prinuždeni početi povjest kraniologije od Camper-a, holandeškog ana-

[1]) Herder's K. L. (3) B. 5.—1905. str. 182.

toma i prirodoslovca, koji je bio na glasu sa svog znanja u 18. stoljeću. On je prvi zamislio i znanstveno provesti hotio kraniologiju[1]). On je prvi proučavao oblik lica i lubanje, koji čini razliku rasa i koji se pojavljuje i kod pojedinih osoba. Od njeg potječe vele poznati i po njem nazvani „camperski-kut“, kut lica. Taj se kut lica nalazi pod nosom, gdje se presijecaju crta *a b c* (koja vodi od najniže šupljine nosa preko ušnog otvora vodoravno) i crta *i a h* (koja spaja najizbočenije tačke na čelu i na gornjim zubima[2]). Lični kut ima zadaću, da nam opredijeli odnošaj lica i čela. Camper nam ga predstavlja slijedećim riječima: „Temelj, na kome se osniva razlika lubanje kod raznih naroda, može se označiti s dvije linije, od kojih se jedna ima protegnuti preko vanjskog otvora uha do podno nosa; druda pako od najizbočenije tačke na čelu do najizbočenijeg dijela na gornjoj kosirici (pod nosom), ako se glava s lica promatra. Može se ustvrditi, da se u kutu, u kome se obje linije sastaju (presijecaju), postizava izraz postojeće razlike u tvorbi (formaciji) lubanje ne samo kod lubanje raznih vrsta životinja, nego također i kod lubanja raznih rasâ naroda. Iz tog se je došlo do zaključka, da se je narav tim kutom poslužila, da pokaže različnosti u životinjskome carstvu i da ujedno postavi neku vrstu stepenica od najnižih ljudskih rasa do najljepše forme, koja se kod ljudi nalazi. Tako n. pr. glave ptica pokazuju najmanji kut, te on biva uvijek sve veći prema odnošaju, kako se dotična životinja više približuje čovječijem stasu (obliku). Ima jedna vrsta opica, kod koje glava pokazuje lični kut od 42 stupnja, kod druge vrste majmuna, koja se u obliku najviše približuje čovječijem rodu, lični kut iznosi tačno 50°. Ovima se najviše približuje glava afričkog Crnca kao i Kalmikana (Kalmüken): obje od 70 stupnjeva, dok kut na glavi Evropejca iznosi 80°. O toj razlici od 10 stupnjeva ličnog kuta zavisi izrazitija ljepota Evropejca, dok onaj uzvišeni biljeg krasne ljepote, koji nam se pokazuje na djelima stare umjetnosti, kao na glavi Apolonovoj i na Medusi Sisoklesa, i to tako upadno, postizava izraz ličnog kuta od 100°“ [3]).

[1]) Camper: Dissertation sur les variétés naturelles qui caractérisent la physionomie des hommes des divers chlimats et des différents âges. (fr. prev.) Paris, 1791.

[2]) Camper, o c. str. 35. — Vigouroux: Les Livres Saints et la critique rationaliste. (2) Paris, 1887. III. str. 353. ss. — Mohnike, l. c. str. 428. — Guibert. Les origines (4) Paris. 1906. str. 236. s.

[3]) Mohnike l. c. str. 428. s.

Iza Campera najviše se je tim bavio poznati Blumenbach[1]), čiju knjigu i danas učenjaci rado citiraju. On se može navesti kao prvi proučavatelj sa znanstvenog gledišta rasa. Njegova je najmilija zabava bila sakupljati lubanje raznih naroda i plemena, te ih proučavati. On je također upozorio na pomanjkanja „camperova kuta“ — kod njegovih istraživanja dogodilo mu se je, kako sam kaže, da iste lubanje imaju razne kutove, i naproti, da posve razne lubanje mogu imati iste kute[2]). To su potvrdila i kasnija iztraživanja.

Manje više kod tog se je ostalo u znanstvenoj kraniologiji sve do polovice prošlog stoljeća, dok nije došla pomisao A. Retziusu (iz Švedske), da osnuje drugo mjerilo lubanje. On je naime pokušao mjeriti duljinu i širinu lubanje bez pogleda na Camperov lični kut[3]). Iza kako je proučio lubanje raznih plemena, postavio je slijedeći zakon: ljudske se rase dijele po razmjeru širine i duljine lubanje, koje opet ovise o razvoju mozga. Razlika lubanje ima se tražiti u obliku s pogledom na duljinu i širinu. Duljinu razumije polukrugom od najudaljenije ili najizbočenije tačke na zatioku do najizbočenije tačke na čelu ili još bolje njihov sastav vodoravno, a ne polukrugom: dakle crta *e d g* označuje duljinu; širina se uzimlje od najudaljenijih tačaka s lijeva i s desna; dakle crta *j k* ima nam predstavljati širinu lubanje.

Po toj metodi učenjaci dijele ljude na dva ogranka — tu prvenstvo pripada A. Retziusu[4]) — na dugoglave: *dolihokefalne* = *dolichocephalae* = δολυχός-κεφαλή; kratkoglave: *brahikefalne* = *brachycephalae* = βραχύς-κεφαλή. Kašnje su ustanovili i srednjoglavce: *mesokefalne* = *mesocephalae* = μέσος-κεφαλή; tako se srednja vrsta nazivlje po Broca franceskom antropologu, dočim Welkker ju nazivlje upravnoglavna: *ortokefalne* = *orthocephalae* = ὀρθός-κεφαλή. — Drugu razliku, koju je također Retzius upotrebljavao, nalazimo kod gubica ili bolje kod kosirica, kako su manje više izbočene. O tom zavisi također padanje ili položaj zubi. Tu se najviše pazi na gornju kosiricu. Ako je ona dosta izbočena, zubi će imati okomiti

[1]) Blumenbach: De generis humani varietate nativa.

[2]) Blumenbach: At enim vero, si quid recte video, haec regula non uno vitio laborare mihi videtur (str. 200 ss.) Saepissime diversissimorum gentium craniis tototo quod ajunt coelo ab invicem discrepantibus una tamen eademque lineae facialis directio esse solet. 201.

[3]) Ethnologische Schriften, v. G. Retzius, Stockholm, 1864., str. 33. ss.

[4]) Dr. Mohnike, l. c., str. 492.

položaj. To se mjeri s pomoću ličnog kuta. Ako su kosirice naprijed izbočene, kut će biti šiljastiji, manji, i protivno. Prema tome dijele ljude u *šiljatolične* = *prognantne* = *prognatae* = προ-γνάθος; i tupolične: *ortognatne* = *orthognathae* = ὀρός-γνάθος. Sastavimo li sada u jednu shemu oba mjerila po A. Retziusu, dobit ćemo slijedeći rezultat:

Dolihokefalni narodi[1]).

a) Ortognatni:	b) Prognatni:
Kelti	Grenlanđani
Galijci	Karaibci
Britanci	Botokudanci
Skoti	Crnci
Germani	Neoholandezi
Skadinavci.	amer. Indijanci.

Brahikefalni narodi.

a) Ortognatni:	b) Prognatni:
Slaveni	Tatari
Finci	Kalmukanci
Alghanci	Mongoli
Perzijci	Malajci
Turci	Papuanci
Lapinci = Lappi	ostala indij. plemena.
Jakutci.	

Premda je njegov sustav najpraktičniji i najvjerodostojniji, ipak nije savršen. On nije također u obzir uzimao kašnje označene mesokefalne narode. O tome su se bavili razni antropolozi, između kojih prvo mjesto zauzimlju G. S. Hilaire[2]), De Gobineau[3]), Topinard[4]), Prichard[5]), Broca[6]), Vogt[7]), Spix[8]), v. Baer[9]), Lucä[10]),

[1]) Dr. Mohnike, ib., str. 493. s.

[2]) G. — S. — Hilaire: Mémoires de la Societé d'anthropologie. T. 1 1860.—186:., str. 138.

[3]) De Gobineau: Essai sur l'inégalité des races humaines. (2) Paris, 1884.

[4]) P. Topinard: Anthropologie. (4) Paris, 1884. — Eléments d' anthropologie générale. Paris, 1884.

[5]) Prichard: Histoire naturelle de l'homne. tr. fr. Paris, 1843

[6]) P. Broca: Mémoires d' anthropologie. Paris, 1871.—1880, 3 vol. — Revue d' anthropologie. pascim

[7]) Vogt: *Leçons sur l' homme*. tr. fr. Paris, 1865. — Physiologische Briefe. 1884.

[8]) J. B. v. Spix: Cephalogenesis. München, 1815.

[9]) v. Baer: Crania selecta. Petrovar. 1859. — Der Mensch.

[10]) Lucä: Zur Morphologie der Rassenschädel. Frankfurt, 1861.—1864.

Welkker[1]), Ekker[2]), His u. Rütimeyer[3]), Ranke[4]), Benedikt[5]), Virchow[6]) i drugi. Od novijih spomena su vrijedni Hollmann[7]) i Török[8]). Neke je godine pisao Dr. A. Gemelli O. F. U. u znamenitome časopisu „Anthropos“ o nauci kraniologije u Njemačkoj, pod rubrikom recenzija, šta nova i znamenita nema. Ovo zadnjih godina sintetično su proučili i zaključke izveli iz kraniologije Dr. Bumüller[9]) i P. M. Gander[10]) u pitanju odnošaja između čovjeka i majmuna; još je prije njih to učinio Vigouroux u pitanju, da li čovječji rod potječe od jedne familije, od Adama i Eve? Njihovi su rezultati najpovoljnijeg izgleda.

5. Manje vrijedna kraniologijska mjerenja.

Prije nego počnemo razlagati o uspjesima pojedinih metoda napose, biti će dobro, da se osvrnemo na manje važna mjerenja, koja se katkad upotrebljavaju i s kojima se antropolozi služe, da uklone nesavršenost običnih mjerenja.

Po Virchowu se može razmjerno opredijeliti duljina *e d g* i visina crta od otvora uha do najizbočenije tačke na vrh glave, to jest *b d*. Ako se razmjerno ističe visina prama duljini, imamo visoku lubanju (Hochschädel); u protivnom slučaju imamo plitku lubanju ili slupljenu (Flachschädel) protiv plosnaste, kako bi se zvala pogledom na strane. Ako se srednji broj duljine uzme 100, dobit ćemo uvijek odnošaj: $\frac{100 \times D}{v.} = O$. (Nek bude spomenuto, da neki uzimlju duljinu ne polukrugom povrh glave, nego vodoravno od najizbočenije tačke na zatioku do čela: dakle crte *g f e*, a ne crtu *g d e*) $= \frac{100 \times g\,d\,e}{b\,d} = O$. To je *indeks* visine.

Prema udaljenosti jagodica ili ličnih kostiju (jarmenice = Jochbogen), po veličini crte *p r* ljudi se dijele na širokolične = *brahiprosopne* = βραχυς-πρόσωπον; i uskolične = *dolihoprosopne* = δολιχός-

[1]) Welkker: Untersuchungen etc. Leizig, 1862.

[2]) Ekker: Crania Germanicae. Freiburg. 1863.—1864.

[3]) His u. Rütimayer: Crania helvetica. Basel, 1864.

[4]) Ranke: Der Mensch. (2) 1894. — Reitr. zur Antropol, der Bayer. I. II. 1883.—1892.

[5]) Benedikt: Kraniologie u. Kephalometrie. Wien, 1888.

[6]) Virchow u raznim radnjama; osobito u: Menschen-u. Affenschädel. Berlin, 1870.

[7]) Hollmann: Korrespodenzblatt der Deutschen Gesel. für Anthropologie. passim.

[8]) Török: Grundz. (1890.).

[9]) Dr. J. Bumüller: Mensch oder Affe? — Ravensburg. 1900.

[10]) P. M. Gander, O. S. B.: Die Abstamunungslehre. Einsiedeln, 1907.

πρόσωπον; grčka se denominacija može uzeti u protivnom smjeru od mjerenja, ne pogledom na udaljenost od ušiju, nego protivno na udaljenost od čela k zubima. *Indeks* lica.

Ako uzmemo u obzir odnošaj među širinom i duljinom nosne šupljine, dobit ćemo širokonosne = *platorinne* = πλάτος-ῥίς; i uskonosne = *leptorinne* = λεπτός-ῥίς — odnošaj crta *o s i t u*: $\frac{100 \times Š}{D} = O$. $= \frac{100 \times s\,o}{t\,u} = O$. *Indeks* nosa.

Još se mjeri udaljenost od šupljine nosa do zatiočne šupljine. Također su neki mjerili osušenu lubanju; rezultat: kod odraslih ljudi osušena lubanja ima srednju težinu od 730 gr., dok kod odraslih žena nema nego 550 gr.

Napokon dolazi najglavnije mjerenje, tako zvani kapacitet lubanje: tu se mjeri nutarnjost lubanje, njezin sadržaj u kubičnim cm^3, iz tog se opet može zaključivati na objam mozga. Također odnošaj kapaciteta prema sadržaju očne šupljine i šupljine u hrptenjači. Nutarnji objam, objam lubanje mjeri se također, ako se lubanja napuni pijeskom, prosom, graškom (s manjom tačnošću), pržinom ili sličnim. Mjeri se također i vanjski objam lubanje i kod živućih ljudi — nu mjerenje po šeširima nema znanstvene vrijednosti.

Po kapacitetu ljude dijele učenjaci na maloglave = *nanokefalne* = *nannocephalae* = νάννος (ναννώδης) κεφαλή, kojima se kapacitet nalazi ispod 1200 cm^3. Tu su kod Vogta izgrali veliku ulogu tako zvani mikrokefalni ljudi, koji ispunjaju neispunjeni prostor među majmunima i čovjekom. O tom kašnje. Sad je dosta spomenuti, da se nanokefalni zovu i *mikrokefalni* = *microcephalae* = μικρός-κεφαλή. Oni, koji imaju kapacitet od 1200 cm^3 do 1600 cm^3, zovu se široko-srednjoglavi = *eurikefalni* = *eurycephalae* = εὐρύς-κεφαλή; za razliku od mesokefalnih, kako se zovu u drugom pogledu. Napokon oni, koji prekoračuju svojim kapacitetom 1600 cm^3, zovu se *glavonje* = *kephalone*.

Mjerenja se upotrebljavaju ponajviše u dvije svrhe, naime, ne bi li se kako moglo mjerenjem poznati, na koju rasu koja lubanja spada ili na koji narod; drugo u kojem odnošaju stoji čovjek prema majmunu pogledom na lubanju. Ono, što se je iz tih mjerenja upotrebljavalo za jednokoljenje (l'unité d'espèce humaine) ljudskog roda ili protiv njega, manje je vrijednosti.

Ostaviv na stranu manje vrijedna mjerenja, pregledat ćemo dosadanji uspjeh triju važnijih mjerenja, naime *indeks ličnog kuta*,

indeks duljine širine i *indeks kapaciteta*; ujedno ćemo upozoriti na njihovu vrijednost i na njihove aplikacije.

6. Indeks ličnog kuta.

Kako je indeks kuta najprije upotrebljavan, na prvom ga mjestu navodimo. U čemu se sastoji, već nam je poznato. Lako se upotrebljava kod mrtvih glava; nu može se također upotrebljavati i kod živih, ali s opreznošću, da crta bude tačno od podno nosa na ušni otvor. Na slikama je upotrebljavanje teško i bez osobite važnosti. Mjerenje se upotrebljava i kod ljudi i kod raznih životinja; i to proporcijonalno s manjom tačnošću, sve što je kut manji.

Po dosadanjim bi mjerenjima Europejac imao popriječno 80°; Crnac 70°, repati majmun 42°, mali orangutan oko 58° — to je po Camperu[1]). Dočim P. Gander[2]) nalazi kod odraslih majmuna, i to koji imaju najviši kut, 30°—35°; kod Crnaca 70°—75°, kod Europejaca 80°—90°, iz čega on vuče slijedeći zaključak: „Dakle mi tu imamo prazninu među čovjekom i čovjeku sličnim majmunima, od koje bi mi jedva mogli veću slutiti“. Je li na taj zaključak uplivala apologetika — ne znamo. Moguće. Kako bilo da bilo, velika je razlika 35°—58° (dakle 23°!) među njegovim i Camperovim mjerenjem. A zašto?

To nije dosta. Ima prirodoslovaca, koji tvrde, da majmuni, koji se najviše približuju čovjeku, imaju kut od 70° [3]). — Eto podudaraju se s Crncima! Gdje je ta neslućena praznina?

Prije nego odgovorimo na pitanje, na kojoj je strani netačnost, postavit ćemo slijedeću shemu:

	Camper[4]):	Gander[5]):
Europejac — — —	1°—80°	— — 1°—80°—90°
Crnac — — — —	2°—70°	— — 2°—70°—75°
Majmun — — —	3°—42°	— — 3°—30°—35°
Orangutan — —	4°—58°	— — — — —
Julije Cezar od Dioskorida	80°	— — — — —
Meduza od Sisokla — —	100°	— — — — —
Aleksander od Pirgotela —	100°	— — — — —
Tesej od Gnaeusa — —	95°	— — — — —

[1]) Camper: l. c., str. 35. ss. — Vigouroux: l. c. str. 354.
[2]) P. M. Gander: Die Abstammungslehre, str. 148. ss.
[3]) Vigouroux: l. c., 355.
[4]) Camper: l. c., str. 11., 93., 101.—102.
[5]) M. Gander: l. c., str. 149.

Gdje je pogrješka? — Negdje mora biti. Proti Ganderu nemamo šta reći, pošto se danas s njim gotovo svi prirodoslovci slažu. Dakle je pogrješka kod Campera, ne ostaje drugo. Samo ga mi ne krivimo. On se je možda prevario *bona fide*, ne upotrebiv svu pomnju kod mjerenja. Nu ima još jedna važnija: učenjaci su pokušali Camperu dokazati pogrješku u tome, što je mjerio na nedoraslim glavama. Tako je na primjer Owen[1]) dokazao bez ikakve sumnje, da je Camper mjerio glave mladih opica, gdje se glava nije još razvila, gdje su zubi maleni ili ih još sviju i nema, gdje su još nerazvite jarmenice, lične kosti, jabučne kosti. Kut odraslog orangutana ili šimpanze ne prelazi 30° –35°. Ne samo to, nego uopće paralelizam se ne oslanja na čvrstu temelju, pošto je formacija čovječje lubanje posve različita od formacije lubanje majmuna. Majmuni imaju samo malo čelo ili ga može se reći nemaju nikako[2]). K tomu dobro kaže antropolog Topinard[3]), da je nelogično držati se ličnog kuta, pošto je njegovo mjerenje nelogično: jer su većim dijelom najizbočenije tačke na čelu obrvne grebeni, kod kojih je razlika nestalna, mjesto da se uzme koja stalnija tačka. Što je također opaziti, kod svih se rasa nalaze manje više svi stupnjevi ličnog kuta, od najmanjeg do najvećeg[4]), još se k tome tekom vremena može promijeniti, ne slijedeći poprečnost starenja.

Dakle nas to sve upozoruje, da ne pregonimo važnost ličnog kuta. Osim toga možemo mirno uzeti odnošaj, koji je dokazao O. Gander među čovjekom i majmunom, bez bojazni, da će nas kasnije znanost u tome morati popravljati.

7. Indeks duljine — širine lubanje.

Budući da se ovo mjerenje mnoge upotrebljava i da spada među najvažnije i najtačnije, ne će biti zgorega, da se s njim malo pozabavimo. Indeks ćemo dobiti, ako 100 pomnožimo sa širinom, te razdijelimo sa duljinom: $I = \frac{100 \times Š}{D}$ ili $\frac{D}{Š} = \frac{100}{5} = I = \frac{100 \times j\,k}{e\,f\,g}$ ili $I = \frac{100 \times j\,k.}{e\,d\,g.}$

Daljne oznake svode se na slijedeći internacijonalno-primljeni sistem 1886:

1) De Gobineau: Essai sur l' inégalité des races humaines. (2) I. str. 110.
2) G. Saint-Hilaire: Mémoireis de la Sociéte d' anthropologie. I. 1860.—1863., str. 138.
3) P. Topinard: Anthropologie. (4), str. 42.
4) Guibert: Les Origines. 1905., str. 235. s.

I. Dolihokefalni indeks = 55.0—70.0.

1) Dolihokefalne prosto . . . . . . 74,9—70,0
2, Dolihokefalne — hyper, niže . . . 69,9—65.0
3) Dolihokefalne — ultra, još niže . . 64,9—60,0
4) Dolihokefalne — najniže . . . . 59,9—55,0

II. Mesokefalni indeks = 75,0—79,9.

5) (1) Mesokefalni . . . . 75,0—79,9

III. Brahikefalni indeks = 80,0—99,9.

6) (1) Brahikefalne prosto . . . . . 80,0—84,9
7) (2) Brahikefalne više — hyper . . 85,0—89,9
8) (3) Brahikefalne još više — ultra . . 90,0—94,9
8) (4) Brahikefalne najviše . . . . . 95,0—99,9

Progmatizam i ortognatizam mogu se u iznosu podudarati s kutom ličnim.

Po indeksu visine—duljine imamo 100 pomnožiti s visinom, razdijelîti s duljinom: $\frac{100 \times V}{D} = I = \frac{100 \times b\,d}{e\,f\,g} = \frac{100 \times b\,d.}{e\,d\,g.}$

Mnogi su pokušali na tom osnovati znanstvenu nauku o razlici rasa, ali im nije još uspjelo. Pogledom na samu stvar nema se šta prigovoriti; mjerenje se može s najstrožom tačnošću izvesti. Još više s pomoću *goniometra*, koji je izumio Rasche, ili pomoću kraniometra, koji je napravio Spengel, može se od jedan put izmjeriti visina, duljina, širina i lični kut prema liniji a b c. Ali je pitanje, može li se iz toga doći do praktične koristi na strogo znanstvenom polju. Teška srca primorani smo odgovoriti s mnogim učenjacima: *ne!* Do sad se nije velika korist postigla. Haeckel piše: Kroz deset zadnjih godina, mnogo se je potrošilo vremena i truda u proučavanju i tačnom mjerenju lubanje i njezinih oblika, bez rezultata prema trudu uloženome; *pošto se u objamu istog plemena, n. pr. kod naroda sredozemnog mora, oblik lubanje može razlikovati tako, da dostigne najskrajnije oblike.*

Ima još očevidnijih činjenica proti mjerenju: Ne samo, da kod svih naroda ima raznih manje više svih vrsta, nego Crnci tek kašnje dobiju prognatnu lubanju. Kod poroda rađe se imaju brojiti k ortognatima. Istom se u 10—13. godine djevojčice počnu razvijati u prognatizam, a dječaci od 13—15. godine. Dakle mjerenje u općem pogledu ima samo pripadnu, akcidentalnu vrijednost. Prichard pri-

pisuje prognatizam moralnoj pokvarenosti i razuzdanim požudama. Na osobiti se način digao Kollmann na kongresu antropologije 1880. proti tome mjerenju. Ima u Njemačkoj dosta slučajeva prognatične lubanje (43,0): i prognati i ortognati, mogu se naći kod sviju naroda[1].

Slijedi, da se to mjerenje ne može i ne smije uzeti za apsolutnu oznaku. Dr. Ranke našao je kod bavarskog naroda od najstarijih vremena pa do danas takove, koji imaju dolihokefalni, mesokefalni i brahikefalni indeks[2].

Po J. Deniker-u[3]) mogli bi narode Europe podijeliti na:

Sjeverni tip:	indeks:	72—78
Istočni tip:	„	82—83
Iberski tip:	„	74—75
Zapadni tip:	„	85—87
Litoralni tip:	„	79—80
Adrijatski tip:	„	85—86

On donosi i druge razlike s narodima. Tu se može vidjeti pomiješanost, n. pr. Bošnjaci s narodima oko Lyona!

8. Kapacitet.

Već znamo, šta se razumije pod kapacitetom lubanje: naime nutarnji objam šupljine, koja je nastala vanjskim objamom moždana, njihovim smještajem. Pri tome je osobito važna činjenica, da je nutarnji objam bitno zavisio o veličini i razvoju mozga; da je jedan put morao vanjski objam mozga toliki biti, koliki je objam nutarnje šupljine u lubanji, i ako bi kašnje mozak bio smanjen radi starosti ili bolesti.

S tim je mjerenjem, t. j. s mjerenjem kapaciteta skopčana famozna teorija Vogta o maloglavim ljudima, koji ispunjuju toliko traženi stupanj među kulturnim ljudima i majmunom. Bez ikakve sumnje mjerenje kapaciteta ima svoji važnost, samo se treba čuvati pretjeranosti pouzdanja u kojegod bilo mjerenje. — Pretjeranosti su uvijek pogrješne.

Kao i druga mjerenja, tako je i kapacitet podvrgnut ogromnim razlikama. Tako kod europskih naroda *maximum* kapaciteta prelazi 2000 cm³, a *minimum* spušta se ispod 1000 cm³: dakle 1000 razlike.

[1]) Vigouroux. l c. str. 358.--362.
[2]) Natur u. Offenbarung, 44, 1898. str. 366. s.
[3]) Natur u. Offenbar. ib. str. 370.

To nam odmah pokazuje, koliko moramo biti oprezni; jer je u tolikom razmaku teško postaviti stalne i znanstvene zakone i međe. — Ženski spol poprijećno ima manji kapacitet.

a) Po Welkker-u bi imali slijedeći poprijećni objam kapaciteta kod raznih naroda:

Germani, Kelti, Romani, Grci	1460—1500 cm³
semitski i hamitski narodi	1250—1470 cm³
Malajci	1340—1450 cm³
Mongoli	1320—1490 cm³
Papuanci	1370—1460 cm³
Crnci	1300—1400 cm³
Australijci	1320— ?
Američani	1300—1450 cm³
prednjoindijski narodi	1260—1370 cm³
Bušmeni	1244— ?

Mjerenja franceskog antropologa Broca[1]) (1824.—1880.) pokazuje podobru razliku od Welkker-ova mjerenja. Broca je poduzeo svoja mjerenja sa sičnom sačmom. Njom bi napunio prazninu lubanje, te prema težini odredio objam u kubičnim cm. On je imao prigodu, da mjeri mnogo različitih lubanja. Uspjeh se može u slijedećim sistemima predočiti[2]):

b) Općenito poprijećni stupanj kapaciteta[3]):

Europljani	1500 cm³
Crnci	1400 cm³
m. Gorila	531 cm³
ž. „	472 cm³
m. Orangutan	439 cm³
ž. „	418 cm³
m. Čimpanz	421 cm³
ž. „	404 cm³

c) Po rasama ćemo dobiti slijedeću shemu[4]):

[1]) P. Broca: Sur les crânes de Salutré. — Bulletin de la société d' anthropologie. 1873. str. 834; Dict. encyc. des sciences médicales. Crâniologie I. XXII. 1876.
[2]) Vigourox: O. c. str. 362. s. — P. M. Gander: Naturwissenschaft u. Glaube. 1906. str. 97. ss.
[3]) P. Topinard: Anthropologie. 1884. str. 46.
[4]) Natur u. Offenbarung. B, 34. — 1888. Gander: *Gehirn und Verstand* str. 621. s.

I. Kavkaska plemena:

1. Arapi	1474 cm³
2. Parižani (iz 12 stoljeća)	1532 cm³
3. Savoyardi	1538 cm³
4. Korsičani	1552 cm³
5. Parižani (moderni)	1558 cm³
6. Donjo-Bretonci	1564 cm³
7. Basci (španjolski)	1574 cm³
8. Dolma (sjeverni stanovnici)	1580 cm³
9. Galijci	1585 cm³
10. Cro-Magnon (stanovnici)	1590 cm³
11. Overnski (narodi)	1598 cm³
12. Galo-Bretanci	1599 cm³
13. L' homme-Mort (stanovnici špilje)	1606 cm³
14. Solutré (prehistorijski stanovnici)	1615 (!) cm³

II. Mongolska plemena.

1. Java (stanovnici)	1500 cm³
2. Polinezijci	1500 cm³
3. Kinezi	1518 cm³
4. Eskimi	1538 cm³
5. Lapi	1538 cm³

III. Crna plemena.

1. Hotentoti	1317 cm³
2. Nubijci	1329 cm³
3. Paria (indijski žitelji)	1336 cm³
4. Australci (crni)	1347 cm³
5. Crnci (zapadne Afrike)	1430 cm³
6. Novokaledonci	1460 cm³
7. Guanci (izumrli stanovnici kanarskih ot.)	1557 cm³

Popriječni razmjer prema broju izmjerenih lubanja i spolnih razlika objama lubanje predstavlja nam slijedeća statistika[1]):

d) Imena:	broj izmjerenih lubanja:	muškarci: žene:
1. Overnski	88	1598 — 1445
2. Galo-Bretonci	69	1599 — 1426
3. Donjo-Bretonci	63	1565 — 1336
4. Parižani (današnji)	11(5)	1558 — 1338
5. L' homme-Mort (špilje)	18	1607 — 1507
6. Guanci	20	1557 — 1358
7. Basci (španjolski)	60	1574 — 1374
8. Korsičani	28	1552 — 1367
9. Merovinski (stanovnici)	84	1505 — 1361
10. Kinezi	22	1518 — 1383
11. Eskimi	12	1539 — 1428
12. Novokaledonci	54	1460 — 1331
13. Crnci (zapadne Afrike)	83	1431 — 1252
14. Tasmanci	7	1452 — 1202
15. Australci	18	1347 — 1188
16. Nubijci	21	1329 — 1218

1) Vigouronx: O. c. str. 363.

Prvi pogled na razmjer i obično računanje kulturnog stupnja kod raznih naroda pokazuje nam veliku nepravilnost, isto tako spolni razmjer objama lubanje, dosljedno težine mozga. Prema tomu bi bili najpametniji ljudi i žene špiljske *L' homme Mort!* Suradnik Broca Le Bon objelodanio je u smotri „*Revue d' Anthropologie*" 1878. (1 broj) slijedeći pregled, koji stvar još u veću sumnju stavlja:

e) Imena:	muškarci:	žene:	razlika:
1. Parije (indij. narodi)	1332	1241	91
2. Australci	1338	1231	107
3. Eskimi	1539	1428	114
4. Polinezi	1500	1381	119
5. Esti	1375	1248	127
6. Egipćani (stari)	1500	1363	137
7. Kinezi	1527	1384	143
8. Talijani	1474	1316	158
9. Merovinci	1537	1372	165
10. Parižani (moderni)	1558	1337	221

Ta će nam shema služiti u prosuđivanju raznih teorija, no za sad je dosta upozoriti, da je popriječna razlika sve veća, što se narod bar površno čini kulturniji; dok je protivan uspjeh u pogledu na opći razmjer kapaciteta i kulture. — Prije nego pređemo na razne vrste životinja, ne će zgoreg biti, da donesemo nekoliko pri-primjera stvarnog kapaciteta:

f) La Fontaine	1950 cm³
Volta	1866 cm³
Descartes	1700 cm³
Petrarca	1602 cm³

Mjerenje je bilo poduzeto ne samo kod raznih ljudi, nego i kod životinja, s raznolikim uspoređivanjima. To nam antropolog Topinard donosi u knjizi: „*Anthropologie*", slijedeći rezultat mjerenja:

g) Europljanin		1500
Gorila (mužak) (16 izmjereno)		531
Gorila (ženka) (3 „)		472
Gorila (mladi) (2 „)	440;	413
Orangutan (mužak) (3 „)		439
Orangutan (ženka) (1 „)		418
Orangutan (mladi) (2 „)	404;	425
Šimpanz (mužak) (7 „)		421
Šimpanz (ženka) (3 „)		404
Šimpanz (mladi) (1 „)		328
Lav . . . . (2 „)		321
Medvjed . . . (1 „)		265
Vepar . . . . (1 „)		207
Ovan . . . . (1 „)		150
Pas . . . . (1 „)		105

K tome pripominje učeni Topinard slijedeće: „Iz ovog se popisa vidi, da objam nutarnji lubanje i dosljedno objam u njoj zatvorenog organa (mozga) raste pomalo, no uopće samo malo kod životinja, naprotiv posve nenadno i neobično predobije, kad se pređe k čovjeku". To je izraz činjenica bez ikakve teorije!

Poznati Bumüller[1]) donosi nam slijedeće rezultate, oslanjajući se ponajviše na proučavanja Dr. Ranke: „Der Mensch" I. 409:

i) star. { Bavarski seljak; izmjereno osoba 100; srednji br. 1503; najv. 1780; najm. 1260.

star. { Bavarska seljakinja; izmjereno osoba 100; srednji br. 1335; najv. 1683; najm. 1000.

Mužak gorila; izmjereno komada 16; srednji br. 498; najv. 605; najm. 461.

Ženka gorila; izmjerena komada 3; srednji br. 458; naj. 563; najm. 383.

Mužak šimpanz; izmjerena komada 7 srednji br. 409; najv. 469. najm. 371.

Ženka šimpanz; izmjerena komada 3; srednji br. 392; najv. 413; najm. 376.

Mužak orangutan; izmjerena komada 3; srednji br. 426· najv. 464; najm. 420.

Ženka orangutan; izmjerena komada 1; srednji br. 426; najv. —: najm. —.

Još su bila poduzeta razna mjerenja relativnog odnošaja, kao n. pr. razmjer težine mozga prema težini čitavog tijela; razmjer težine mozga prema težini hrptenjače i živčane mreže; no na mje-

[1]) Dr. J. Bumüller, Mensch oder Affe? str. 15. ss.

renje lubanje direktno ne spadaju, zato ih izostavljamo, premda su rezultati vrijedni promatranja. Mogu se u kratko označiti riječima Dr. Bumüller-a: „Čovjek je relativnom težinom njegova mozga posve jako odalečen od životinjskog carstva, te njegov mozak *više od dvaputa gotovo trikrat nadvisuje najteži* mozak životinja, t. j. mozak gorile".

Relativno mjerenje objama lubanje razmjerno prema objamu šupljine hrptenjače daje nam slijedeći rezultat:

k) Kod Europljana: čovjek ima razmjernu veličinu objama lubanje prema hrptenjači 100: 8,58.

Kod Europljana: čovjek ima razmjernu veličinu objama lubanje prema hrptenjači 100; 8,24.

Kod Europljana: žena ima razmjernu veličinu objama lubanje prema hrptenjači 100: 9,21.

Kod Crnaca: ima razmjer. vel. objama lubanje prema hrptenjači 100: { 7,30. 7,56. 7,90.

Kod Papuanaca ima razmjernu veličinu objama lubanje prema hrptenjači 100; 8,01.

Kod Orangutana mužak ima razmjernu veličinu objama lubanje prema hrptenjači 100: 18,01.

Kod Orangutana mužak ima razmjernu veličinu objama lubanje prema hrptenjači 100: 19,00.

Kod Orangutana ženka ima razmjernu veličinu objama lubanje prema hrptenjače 100: 22,67.

Kod Orangutana ženka ima razmjernu veličinu objama lubanje prema hrptenjači 100: 21,72.

Daklə kod Europljana objam lubanje nadvisuje objam hrptenjače 11—12 puta; kod Crnca dapače 12,4—13,7 puta; kod orangutana mužak 5 puta, ženka 4, 5 puta.

Da ne spominjemo razmjernu težinu mozga prema težini oka, ostaje nam još razmjer odnošaja između objama lubanje i očnih šupljina. Tu si je priznatu zaslugu stekao učenjak Dr. Zeiller[1]). Rezultat mu je slijedeći:

l) Orangutan ima 8—9 puta veći objam lubunje od objama očnih šupljina.
Gorila „ 6—7 „ „ „ „ „ „ „ „
Šimpanz „ 8 „ „ „ „ „ „ „ „

[1]) Zeiller: Beiträge zur Anthropologie der Augenhöhle. München, 1899.

Ostale vrste majmuna oko 5; 4—6; 3,8—8,5 puta.

Čovjek		25	puta
U Bavarskoj	(68 izmjereno) veći	26	„
Crnci	(11 „) „	—	„
Masajci	(9 „) „	25,5	„
Melanezijci	(7 „) „	22	„
Australijci	(3 „) „	11,9	„
Indijci	(6 „) „	25	„

Prema tome čovjek ima popriječno 21,9—26 puta veći objam lubanje od objama očnih šupljina.

Kod mjerenja razmjera između objama lubanje i hrptenjače došao je A. Köppel[2]) do rezultata: Čovjek ima najveći objam lubanje razmjerno prema objamu hrpenjače; kod čovjeka i krupnijih sisavaca objam lubanje nadilazi objam hrptenjače; dok kod sitnijih sisavaca postepeno objam hrptenjače nadvisuje objam lubanje, gotovo dvaputa.

9. Karlo Vogt i mikrokefalci, maloglavci.

Kad čovjek mirno promatra prošli vijek, odmah mu u oči upada, kako se mnogi ponose znanjem i kako se taki publici predstavljaju, kao da bi oni sami imali monopol znanja, dočim danas čovjek nema šta da u njima znanstvena nađe. Tamo u prvom redu spadaju knjige, koje su napisane protiv kršćanske nauke i sv. Pisma, a napisane su popularno, pod izlikom znanja. Take knjige kod učenjaka — razumije se kod pravih i nepristranih učenjaka — nijesu imale nikada priznanja, koliko ni danas; njihov je čitavi uspjeh kod neznane mase puka. Među takve, od najpoznatijih, spadaju djela materijalista Büchner-a i Vogta. Oni su si — može se reći prvi — bili za zadaću uzeli, da popularno raširе uspjehe i rezultate znanosti, da oslobode, kako oni običaju reći, čovječiji rod od praznovjerja. Danas ih nadomješća Haeckel i monistička udruga. No pošto je njihov uspjeh časovit, nije potreba, da se vele o njima zabavljamo. Dosta nam je spomenuti ono, što se odnosi na kraniologiju. Obojica su učila, da čovjek dolazi razvitkom od majmuna. Büchner se je zadovoljio prostom tvrdnjom, dočim je Vogt nastojao u glasovitim: „*Physiologische Briefe*“(1844.) i drugim manje više poznatim rasr-

[1]) Köppel: in — Archiv für Anthropologie. Bd. XXV. — Jahrbuch der Naturvissenschaften. 1898.—1899. Herder. str. 309.

pravama i istraživanjima o lubanji i mozgu, da dokaže stupnjeviti razvoj čovjeka prema carstvu životinja. Za to mu je služila poznata teorija maloglavaca, mikrokefalaca. Po njem maloglavci ispunjaju neprelazni jaz među čovjekom i antropologijskim majmunom. Premda su mnogi učenjaci odmah pobili njegovu teoriju i njega prisilili, da prizna, da još nije faktično vidio koga maloglavca, koji bi mogao spojiti razmak među čovjekom i majmunom, on je opet tvrdio, da je znanstveno dokazana činjenica, da veličina kapaciteta stalno odgovara veličini mozga; dosljedno tačna oznaka kulture i naobrazbe bilo kod raznih naroda, bilo kod pojedinih osoba. Dalje, pošto prehistorijski ljudi imaju manji, lijepo životinjski kapacitet i oblik lubanje, da nije potreba mučiti se i tražiti spoj među čovjekom i majmunom, kad već opstoji. To je Vogt, dokazao „baciv kamen u bogoslovni vrtao“, a da drugi nisu mogli mjerenja konstatovati!

Šta uči nepristrana znanost?

Na to nam je lako odgovoriti, ako pogledamo još jedan put na navedene rezultate.

1) Nije istina, da objam lubanje pokazuje stupanj naobrazbe; inače bi naobraženiji bili današnji Eskimi, Laponci, Guanci, nego Parižani; dapače eskimske bi se žene mogle natjecati s Talijanima. Od Talijana bi naobraženiji bili mnogi, pa i Kinezi. Da, najnaobraženiji bili prehistorijski stanovnici salutré i špilje L'homme Mort. A kako to, kad prehistorijski stanovnici moraju biti maloglavci? To se protivi evoluciji i razvoju, da stariji budu pametniji? — *Contra factum non valet argumentum!* Dakle ne vrijedi ni teorija maloglavih, mikrokefala. Ne mislim s tim na naprednjake ni Haeckelovce. Oni su krupnokefali; drukčije ne može biti!

2) Kraniologija ne nalazi spoj među čovjekom i majmunom, nego pokazuje, da je i tu jaz neispunjiv. Sve razlike tjelesne naravi među čovjekom i majmunom mogle bi se kakogod potrpati i prešutjeti, ali razlike u glavi, pošto je glava najvažniji dio, moraju najmanju mrvu sravnati. Inače pada postanak čovjeka od majmuna. Šta nas u tome pogledu uči kraniologija? Mnogo nas uči, i to:

1. Popriječno objam lubanje kod autroličnih majmuna pokazuje samo ***treći*** dio popriečnog objama kod čovjeka. Vidi naprijed kod i.

2. Obično se može reći, da kapacitet čovjeka nadvisuje za 1000 cm^3 kapacitet majmuna. Kad će se to ispuniti?! Nikad! Vidi kod b, g, i.

3. Razmjerna veličina čovječije lubanje prema veličini objama hrptenjače nadvisuje *više od dvaputa* razmjer kod opica. Vidi k. 4. Razmjer među lubanjom i očnim šupljinama kod čovjeka nadilazi onaj razmjer kod majmuna *više* od *dvostruko*, dapače *četverostruko*.

To su činjenice. A sad nek čitatelj sam povuče konsekvencije. Je li moguće, ako je istina, da se je čovjek razvio od majmuna, da se na jedan put podvostruči ili potrostruči veličina, koja bi se morala stupnjevito razvijati? Istina, o tome monisti i majmunovci šute, ali su činjenice u ovome slučaju odlučni faktori. To je ne pazeći na psihična djelovanja čovjeka, koja i sačinjavaju njegovu specifičnu oznaku naravi[1]).

10. Kako dugo raste lubanja?

Bilo bi svakako zanimljivo, da se još zabavimo s kraniologijskim uspjesima, sa raznim uspoređivanjima i mjerenjima, sa spolnom kraniologijom s kraniologijom, u koliko uspoređuje težinu mozga i objam nutarnje šupljine, te slično, ali to je sve nuzgredno. Glavne smo stvari naveli. Još nam preostaje jedna stvar koja u kraniologiji veliku ulogu igra, a koja je, kako mi se čini, bila zanemarena, ili bar nije joj primijenjena ona pomnja, koju zaslužuje. To je: kako dugo lubanja raste?

Da je to važna stvar, na prvi je mah svakome očito. Tu se mjere i uspoređuju lubanje razne starosti; ako na te mi ne pazimo dobro, i je li koja lubanja još sposobna da raste, naše će mjerenje biti netačno i nepotpuno. Isto tako se ima paziti na spol, kojemu lubanja pripada, jer je obično lubanja jakog spola veća.

To pitanje o rastenju lubanje koliko je nužno, još je više teško: pošto mi ne možemo izravno nutarnji objam mjeriti, dok je god čovjek živ, a kad umre, ne znamo, raste li kod svakog čovjeka u istom razmjeru prema dobi. Prilika je, da ne! Ostaje nam, da indirektno označimo, do koje dobe čovječija lubanja raste. Tu su moguća dva glavnija puta:

1) Ako uzmemo, da nutarnji objam ovisi o veličini mozga, onda imamo kušati, da odredimo, kako dugo mozak raste, i tako ćemo doznati oko prilike, kako dugo lubanja raste. Po tom bi

[1]) Dr. Bumüller i Gauder lc. sih.

lubanja rasla od poroda do 14, do 20. godine. Tako raste veličina mozga do — 20. godine; ona stane, te iza nekoliko godina počne padati, ali objam lubanje ne pada[1]).

2) Druga metoda kuša ustanoviti, kako dugo lubanja raste, mjereći vanjski objam lubanje. O tome nam u kratko donosi „Jahrbuch der Naturwissenschaften" (Dr. Wildermann — Herder 1901.—1902. str. 280. s.) slijedeće: Obično se drži, da lubanja prestane rasti, kad prestane rasti i ostalo tijelo, oko 25. godine. Nu to istini ne odgovara, bar ne izvana. Lubanja raste manje više preko 50 godina! To je s eksperimentima dokazano, makar se još više činilo nevjerojatnim.

Pripovijeda se o glasovitom Gladstonu, da mu je šeširdžija govorio, da je njegova glava rasla do 50. godine. Nu ako bi nam se teško bilo odlučiti, da vjerujemo Gladstonovu šeširdžiji, za to imamo i drugih, znanstvenih dokaza. Dr. Baelz[2]) iz Tokia proučavao je svoju i bratovu glavu. Rezultat je bio taj, da je opseg njegove glave narastao od 20. do 30. godine za 1 cm, a od 30.—50. od prilike isto toliko. Isto tako je pokazala glava njegova brata promjenu u opsegu. Ko želi još više, nek si sam mjeri!

11. Zaglavak.

To smo imali reći o kraniologiji, koja je htjela na neki način popraviti i usavršiti frenologiju, jer je bila zabasala. Da kraniologija nije postigla kakvih zamašitih uspjeha, to je jasno; no ipak njezini rezultati nijesu bez koristi.

U glavnome šta mislimo o kraniologiji, pokazat ćemo riječima učenog Hyrtla[3]), koje nek budu i zaglavak. Pošto je govorio o raznim mjerenjima i nedostacima, nastavlja: „Šta ima kraniologija činiti? Ona ima odgovoriti na pitanje, da li je bilo jedno ili više središta postanka čovječijeg roda u početku na zemlji, i da li je stvarno (u istinu) čovječija lubanja nastala iz životinjske lubanje samo postupnim razvojem? Je li to učinila? (Je li ta pitanja riješila?) Ne! — Ima li nade, da će to učiniti? Ja nemam nikakve nade, jer kraniologija običaje činjenice formirati po svojim mislima, mjesto

[1]) Farges: Le Cerveau, etc. 1904. str. 145.
[2]) Berliner Zeitschrift für Ethrologie. 1911. Heft 3. str. 311. s.
[3]) Hyrtl: Lehrbuch der Anatomie (14) str. 314. ss.

da iz činjenica izvadi misli. Spojevi među sad živućim najrazvijenijim lubanjama majmuna i među lubanjom čovjeka manjkaju nam posve. Darvinisti vele: propali su u borbi za opstanak. No kako su morale baš najrazvijenije opice, koje ispunjaju jaz među šimpanzama i čovjekom, u boju za opstanak propasti, koje su sposobnije bile, da ostanu radi njihova čovjeku bližega ustroja, nego li rod majmuna, koji još postoji? Još nijesmo našli kakvu fosilnu lubanju opice, koja bi činila skok manje udaljenim od orangutana ili od gorile do čovjeka. Darvinisti tvrde: takove ćemo lubanje naći, kad tlo Azije, kolijevke ljudskog roda, bude tako izrovano i raskopano, kao što tlo Europe, željeznicama, kanalima, tunelima, prokopima i kamenokopima. Onda dobro; dotle je još dugo, a znanost može čekati. Za sad čovjek stoji tako visoko nad životinjama, da i ne može biti govora o kakvom učinjenom postupnom prelazu. — Glavne razlike čovječije lubanje jesu: 1) Jajasta lubanja, čiji je odnošaj prema ličnom dijelu glave veći, nego od svih životinja; 2) lični kut manje više približuje se k pravokutu; 3) veliki otvor na zatioku (foramen occipitale magnum) usred dna lubanje; 4) okrugli, ne nazad, nego naprijed protegnuti klin (kod sljepočica); 5) svodni položaj jednako visokih zubi, što osovno stoje, bez rastave jedan kraj drugog". Dakle čekajmo, dok nam protumače tjelesni postanak i sličnosti čovjeka, dok nam na taj način duševna djelovanja ne će nikada moći protumačiti.

Entropija.

Piše: Dr. A. Alfirević.

I. Kučera o svemiru — Bit topline — Entropija — Smrt svemira.

„Sunce je zašlo. Zadnji su mu traci eno pozlatili vrhunce dalekih gora, a dolinom se već prostro sumrak: nestalo je u tinji čas živih boja, nekakva je olovna boja pritisla ravnicu, kao da hoće da izbriše sav čar bujne joj prirode. Umor se spustio i na živu i na mrtvu prirodu: sve se sprema na počinak — samo čovjek ne. Već u ranoj mladosti svojoj on baci rano oko na svod nebeski — tu najveličanstveniju kupolu najkrasnijega hrama božjega na tom svijetu. O što mu vuče i oko i srce k nebu? Svjedokom je i vidokom ponajljepšim pojavima, što mu ih priroda, ta dobra mati njegova, nuđa, da mu se na jednoj strani čuvstvo ljepote naslađuje prekrasnim prizorima a na drugoj, da se srce digne iz nizine svagdašnje borbe životne tamo gore — da se na krilima uma i fantazije vine daleko, daleko u neizmjerni svemir. — Da, ja ne znam u prirodi pojava, koji bi toliko užitka estetskome čuvstvu mlada čovjeka davao, a ne znam ni pojava, koji bi čovjeku toliko uznosio i dušu i srce u više, čiste sfere života ljudskoga, nego promatranje večernoga i noćnoga neba, — dakako promatranje s ljubavlju i srcem, kojemu su još pristupni užitci ove ruke. Sunce je utonulo u ocean, da se u njem okupa za sutrašnji svoj put. Sva se priroda oko tebe od časa na čas mijenja. No odvratimo oko od ponešto tužne slike, što nam ju pruža naša zemlja u tim časovima, pak svrnimo njime po svodu nebeskom. Na zapadnoj ti strani šalje sunce zadnje svoje pozdravlje — vatrena je rumen oblila zapadno nebo. Gdje je kist umjetnički, koji bi umio ma i s daleka uhvatiti ono prelijevanje sjajnih boja, ono polagano umiranje žara njihova, koje ti se u pol ure zbiva pred očima? Baci oko na istok. Kao odraz one vatre na zapadu vidjet ćeš, kako je istočno nebo zarudjelo tihim, blagim, ljubičastim svjetlom, koje vrhove dalekih bregova na onoj strani znade zaodjeti u otajstveno neko ruho: pričinja ti se, kao da su to druga bića, i mašta je s mjesta sklona, da ulije u njih novi nekaki život". (Kučera, Naše nebo, 3—4).

Divno je nebo, krasan je cijeli svemir.

Promatrajuć ovaj prizor opravdano je uskliknuo jednom Göthe: „Dvije su stvari, koje me najviše zanose: nebo nada mnom i moralni zakon u meni".

Pa ipak će doći čas, kada će naša zemlja postati mrtva, hladna masa, kakva je mjesec, dapače znatno hladnija od njega, jer će izvor topline — sunce također jednom ohladnjeti i pretvoriti se u mrtvu tvar. U isto stanje zapasti će i druga tjelesa našeg sunčanog sustava Drukčije ne će proći nijedno nebesko tijelo. Smrt će sve zahvatiti i njoj ne će moći niko izmaći.

Ko je ovaj μάντις κακῶν, koji nam proriče tako žalosni svršetak našeg toli lijepog svijeta? U prvom redu ozbiljni i hladni Kant u svojem djelu „Naturgeschichte des Himmels" (VI.) a poput njega cijelo čislo modernih astronoma ili prirodoslovaca. Žalibože njihova proročanstva nijesu tekar nagađanja, nego su tvrdnje, koje se temelje na tačnom opažanju prirode. Priroda je dakle sama, koja sebi proriče ovako lošu budućnost. O tome nam svjedoči — *entropija*. Opaža se naime, da u svijetu energije, posebno toplina, teže za izjednačenjem napetosti ili kvantiteta silâ. I upravo toplina upućuje nas očevidno na svršetak životnih procesa u svemiru.

Što je *toplina?*

Black (1760.), Wilke (1772.), Crawford (1779.), držali su, da je toplina neka posebna tvar. Rumford (1798.), Devy, Clausius pomoću svoje mehanično dinastične teorije protumačili su toplinu nekim kvalitetom. U novije doba Mohr (1837.), Mayer (1842.), Joule (1843.), Colding, Hirn, Helmholz ustanovili su, da sastoji u molekularnoj kretnji, kako u tome kretanju sastoji i svjetlost, i zvuk i elektricitet i magnetizam. Eksperimentalnim putem sigurno je, da je kod jačih zamaha molekule veća, intensivija toplina, a što je manji zamahaj, t. j. što su molekule tijela bliža jedna drugoj, da je to veća hladnoća, koja dopre do — 273, gdje se ne zamjećuje nikakovo gibanje dijelova ili prazan prostor izmed njih. Jednako se je zamijetilo, da se pritiskom (dakle nekom radnjom) poveća toplina, a kada se smanji toplina, i udari jakim pritiskom na plinovito tijelo, ovo prelazi u tekuće stanje, a tekuće tijelo u kruto. Pojave refleksije i refrakcije topline jednake su onima svijetla.

Clausius je posebno formulirao dva zakona topline, te su obično spojeni sa njegovim imenom, a zasijecaju u naše pitanje. Prvi zakon glasi: *Toplina ne može po sebi preći od hladnijeg na toplije tijelo.* Iz toga slijedi, da pritiskom može preći, nu to je umjetnim načinom. Jednako slijedi, da toplina *sveđ po sebi* prelazi od toplijeg na hladnije tijelo. — Drugi je zakon: *Kada toplina prelazi od toplijeg na hladnije tijelo, može onda, i to samo djelomično, pretvoriti se u mehanično djelovanje.* N. pr. veća toplina diže pluto u živinu stupiću k višemu stupnju. Kod savršenih mašina možemo korisno upotrebiti tekar 20 % topline. Iz ovog slijedi, da po sebi ne će se toplina pretvarati u radnju, gdje je jednaka toplina tjelesâ.

Clausius je utvrdio svoje formule pokusima, a i svagdanje iskustvo jamči o istinitosti tih zakona u prirodi. To su positivne činjenice, kao što je i ona, da sve razne energije u svijetu (n. pr. toplina, elektricitet itd.) proizvode i time umnožavaju kvantitet topline u svijetu. Niti se ovaj kvantitet smanjuje, niti će se ikada smanjiti, jer stoji, da nije moguće, da se ona i neki ograničeni kvantitet njen obrati vas u radnju. I tako toplina se u svemiru umnaža na štetu drugih energija. Da li se ovo događa na štetu i iste gravitacije nebeskih tjelesa, vidjet ćemo kasnije.

Kamo ide ova toplina? U hladni svemir. Ona ima svojstvo, da se širi i k ponderabilijima i k inponderabilijima, naime k svemu, što zauzima prostor (dakle i k eteru). Naša zemlja uslijed disipacije topline u svemir davno bi ohladila bila, da joj otuđenu toplinu opet ne nadoknađuje sunce. Nu hoće li sunce moći uvijek tako nadoknađivati? Teško. Doduše sunce još nije dostiglo vrhunac svoje topline, te će još imati sadašnje topline za 6 do 8 milijuna godina, ali onda će početi ta toplina padati, te će iza 100 milijuna godina postati tvrda hladna masa[1]). Time će naš sunčani sustav skroz ohladnjeti. Vegetacija i životinjstvo naravno propasti će potpuno i prije svršetka sunca. Doduše time toplina našeg sunčanog sustava nije uništena, jer se u prirodi niti uništuje niti na novo postaje koja energija (Govorim o „naravnom" poretku u prirodi, te se time ne niječe osobnom svemožnom biću njegova moć); toplina našeg sustava raspršila se je k drugim hladnijim nebeskim tjelesima.

Disipacija topline nije zakon samo za našu zemlju, nego je po priznanju astrofisike to zakon svega svemira. I stoga, kako će ohladnjeti naš sunčani sustav, ohladnjeti će i drugi sunčani sustavi, pak će nastati potpuno izjednačenje topline u svemiru, a time i izjednačenje diferencije u njoj i vječna zima. Ogromna nebeska tjelesa plutati će po svemiru bez i traga kakova organičnog živućeg bića poput našeg mjeseca.

Ovoj tužnoj budućnosti moći će naš sunčani sustav i drugi sustavi time izbjeći, ako je svemir neizmjeran i neograničen, te uslijed toga imade neizmjernu zalihu topline, koja će onda iz ogromnih daljina preko bližnjih nam nebeskih tjelesa doći k nama. Što nam na ovo odgovara znanost?

[1]) Braun, Über Kosmogonie, s. 349.

2. Svemir je ograničen. Dva dokaza.

Stari grčki filosofi, a i sredovječna skolastika, razlikovali su dvostruku neograničenost ili neizmjernost: *infinitum in potentia*, *i. in actu*. Oni su govorili, da se više manje sve stvari mogu povećati ili ih barem pomisliti bez granica, a to su zvali *i. potentia*. Drugo je ono, što je *de facto* ili ti u realnosti, u svijetu izvan nas, već neograničeno. Ovdje dakako može biti govora samo o realnoj neograničenosti svemira.

Što je neograničeno? Ono što nema granica, kako je neizmjerno ono, što se ne da mjeriti, a beskonačno ono, što nema konca ili svrhe. Kakav je svemir? On sastoji iz zbroja ograničenih olina, a zbroj ograničenosti uvijek će biti ograničen. — Izmed zvijezda našeg sunčanog sustava mogao bi stajati još ogromni broj drugih zvijezda. I tako kod drugih sustava. Nu gdje se de facto može nadodati kvantiteta, tu taj kvantitet nije neizmjeran de facto. Niti ovu manjkavost nadoknađuje neizmjernost drugih svijetova, koji se valjda nalaze na drugoj skrajnosti horizontalnog pravca. Tu bi trebalo tekar dokazati, da postoji taj bezbroj, što doslije nije mogao niko ni približno iznijeti ma i jedan dokaz u prilog, dočim imamo protiv toga spomenuti aksiom, po kome ograničena bića ne mogu nikada (ma koliko umnožena) napraviti ili podati neograničeno biće.

Ovaj dokaz nije apriorni poput poznatog Kantova o antinomijama čistog uma (koji je htio dokazati ograničenost svemira), nego se temelji na vanjskom zamjećivanju, na iskustvu.

U ovom zaključku utvrđuje nas i promatranje *privlačivosti* (*atrakcije*). Pomislimo veli Gutberlet[1]) — cijeli svemir kao kruglju, koja ima neizmjerno veliki promjer, a težina joj je u središtu, što je obično u mehanici ograničenih masa. Privlačivost, koju pokazuje ukupna masa na jednu pojedina tačku, ili recimo sve zvijezde na jednu jedinu zvijezdu, takova privlačivost je ovisna o blizini k težištu, a ovdje središtu svemira. Ona će biti neizmjerno velika, ako je privlačena tačka središtu neizmjerno blizu, a bit će neizmjerno malena, ako je u neizmjernoj daljini. U beskonačnoj kruglji je pak svaka tačka središte, jer od svake tačke postoji neizmjerna daljina ili neizmjerno mnogo zvijezdâ. Dakle svaka tačka neizmjerne kruglje bit će privlačena neizmjernom jakošću. A u isto doba možemo i svaku tačku uzeti kao središte i pomisliti neizmjerno udaljenim, a tada će biti neizmjerno malena privlačivost, kojoj je podvrgnuta. I tako ista tačka bit će privlačena u isto doba i neizmjerno jako i neizmjerno slabo. Nije li tu očevidno protuslovlje? Nu znamo iz iskustva, i općenito se prihvaća, da postoji sigurno i stalno Newtonov zakon o privlačivosti nebeskih tjelesa, ali taj po sada spomenutom razlogu ne bi vrijedio, kada bi svemir bio neograničen. Dakle se opravdano, na temelju opažanja u svemiru, može zaključit, da je svemir ograničen.

[1]) Naturphilosophie, s. 78.

Ovaj zaključak utvrdimo još ovim umovanjem: Pomislimo, da postoji bezbroj drugih svijetova iza sunca u pravcu, što ga zauzima ovaj čas naša zemlja prama suncu. Počnemo li brojiti te svijetove od našeg sunčanog sustava, ovaj ćemo označiti br. 1, drugi koji sustav iza njega broj 2 itd. do ∞. O duzmemo li sada iz spomenutog zbroja neizmjernosti brojeve 1 i 2, imati će mo, da je tada novi zbroj manji od neizmjernosti (naime $\infty - (1+2) < \infty$). Tu bi po tome imali nešto, što je manje od neizmjernosti, a to je onda drugim riječima ograničeni broj svijetova ili ograničeni kvantitet. Ovako možemo potegnuti mnoštvo pravaca i jednako upotrebiti zaključivanje, pak bi nam svi novi pravci ili smjerovi dali ograničeni zbroj svijetova ili kvantiteta, a uslijed toga i konačni zbroj svih tih ograničenih zbrojeva uvijek će ostati ograničen. Ili inače moramo se odreći u umovanju principa kontradikcije, da naime u isto doba nekome subjektu ne možemo nadodati dva protuslovna predikata. U našem slučaju su ta dva predikata o svemiru, da je ograničen i neograničen.

Što je onda iza našeg svemira? — dalje pita um znatiželjno. Može se reći, da nije ništa, ili da je prazni prostor. Prostor je naime relativno ime, jer označuje svojstvo tijela, po kome drugo tijelo ne može stajati ondje, gdje je prvo, i obratno. Prostor se naime ne može pomisliti bez tijela (kvantiteta), ni ovo bez tog svojstva Mi smo pak priviknuti zamjećivanju prostornih olina, te nam je teško misliti o nečemu, što je iza svemira, a nije prostor (jer ondje nema kvantiteta). Tu si možemo stvoriti tekar neki analogni pojam, apstrahirajuć od njega sadržinu.

Moram ovdje primijetit, da neki prirodoslovci ne prihvaćaju Newtonov zakon za sav svemir. N. pr. Zöllner[1]) je mislio izbjeći pomoću *četvrte dimenzije*, t. j. da se prostor zaokružuje i u se povraća. Slično tvrde Helmholz, Riemann i neki drugi materijalistički prirodoslovci. Posljedica bi bila ove nove dimenzije, da zamijećeni zakoni vrijede samo za nama poznate dimenzije, a nipošto za četvrtu. Nu njihovi dokazi u prilog te hipoteze najviše dokazuju opravdanost neke matematičke apstrakcije, a ni najmanje realnost njenu. K tome dimenzije ne prave zakone, nego su ove njima podvržene. Plassmann žali, što se je toliko znanosti škodilo zloporabom ovog logičnog pojava[2]). Zöllner i drugovi doduše radi drugih razloga priznaju ograničenost svemira, ali je ipak u positivnim znanostima najbolje ići od realnog opažanja i nama sigurno poznatih zakona k manje poznatome, kao što je ovdje slučaj, gdje polazimo od Newtonovog zakona o gravitaciji k ograničenosti svemira.

Iz spomenutog treba izvesti ovo: Pošto je svemir ograničen, a toplina se razilazi od toplijih tjelesa na hladnije i tako će jednom svemir postati hladna ili mrtva masa, to nema ovaj isti svemir nikakova neizmjerna ili neograničena mnoštva topline.

Du Prel ipak i ovoj neprilici hoće da doskoči. On piše: „Planeti će se onamo povratiti, odakle su i potekli, a užarena sunčana kruglja, koja im je bila kolijevka, biti će i njihov grob“[3]). Ali to nije smrt, dovikuje on smiono u istom djelu, jer će svijetovi pasti u jedno središte; tu će se uslijed sudara razviti tolika toplina, da će opet mase početi se dijeliti, i nastati će nanovo novi svijetovi, skroz pomlađeni. Priroda će se zapaliti, da opet poput feniksa pomlađena iziđe iz svoga pepela. To je sat, koji se sam navija i nateže iza potrošene energije. Naravno drugo i ne ostaje materijalizmu, jer ako svijet jednom svršava, onda mora da je jednom počeo, nu ne od sebe, nego od drugog bića izvan sebe. Pomoću ovog vječnog „Kreislaufa“ rješavali su ovako lako čak od Empedokla i stoičara sljedbenici meterijalizma. Koliko je ovo riješenje opravdano, to je drugo pitanje, pa upravo deder da malo pobliže ogledamo dokaze, što ih iznose ovi ljudi u ime znanosti, jer svagda vrijede tvrdnje,

[1]) Über die Natur der Kometen.
[2]) Himmelskunde, s. 520.
[3]) Der Kampf um's Dasein am Himmel, str. 217.

(osobito ako su poetične i fantastične naravi!) toliko, koliko vrijede dokazi ili razlozi.

3. Prestaje li jednom centrifugalna sila kod nebeskih tjelesa? — Meteori — Eter.

Du Prel tvrdi, da će jednom centripetalna sila kod nebeskih tjelesa nadvladati centrifugalnu, a onda će neizbježivo nastati sudar tih tjelesa i sva će upasti u zajedničku središnu masu. To dokazuje ovako. 1. Bezbroj meteora pada na zemlju; sudar je pak jači kod protivno putujućih tjelesa nego li kod onih, što stignu putanjom istog smjera jedno drugo i sudare se, te je zato jak sudar meteora, dapače vrlo jak, jer zemlja putuje brzinom 4, 7 milja u sekundi. Dakle na svojoj putanji zemlja mora izgubiti nešto svoje brzine. Ovo vrijedi tim više, što se pomoću meteora povećava masa zemlje. To znači smanjenje putanje, koja će se sve više približavati spirali, dok konačno ne upadne u sunce[1]). Ovo vrijedi i za druge svijetove. — 2. Eter imade u sebi otpornu moć, pa ova djeluje sve više i više u smislu centripetalne sile. I tako izmeđ nebeskih tjelesa, mora nastati konačno zajednički sudar. Da eter ima otpornu moć, vidi se najbolje kod kometâ. Kometi sastoje naime iz vrlo razbježive materije, a njihov rep u blizini perihelija zavije se, kao da vjetar na nj puše. Tu je uzrok toj pojavi otpor etera.

To su dokazi. Što je pak u stvari?

Ad 1. — Epping[2]) zgodno odgovara: U svrhu lakšeg shvaćanja uzmimo, da se zemlja samo jedan put okrene oko svoje osi u putanji oko sunca. Tada će u zemlju udarati meteori i sa strane sunca i sa noćne; zbroj će bit jednak. Meteori sa strane dana hoće zemlju da odaleče od sunca, dočim oni sa strane noći tjeraju k suncu. Tu će pobijedit onaj meteor, koji udara jačom snagom, a ta ovisi o masi i brzini. Mase su više manje, recimo, jednake a brzina? Ono tijelo ima veću brzinu, koje je bliže suncu. Stoga oni meteori imaju veću brzinu, koji udaraju zemlju obdan sa strane sunca, te oni moraju odalečivati zemlju od sunca. Po tome će padanje meteora imati dvostruki učinak: s jedne strane tjera zemlju iz njezine kolotečine van, s druge joj strane smanjuje brzinu. Ali to su mehanični uvjeti, koji su nužni, da novi put bude isti

[1]) o. c. str. 211—214.
[2]) Der Kreislauf im Kosmos, str. 72.

*

kao i stari. Ovaj zaključak potvrđuje i ta činjenica, da se de facto ne opaža kroz vijekove ni malo promjene u putu naše zemlje. — Nu recimo, da prevladaju udarci meteora na strane noći. Isti Du Prel priznaje, da ne će moći meteori privesti k suncu zemlju, jer bi trebalo zato ogromni broj meteora, a toliko ih nema. Za Du Prela ipak je dovoljno, da se zemlja makne iz svoje stare kolotečine i onda će sve veća biti centripetalna sila. Tu griješi g. upravo proti temeljnom zakonu planetarnog pitanja. Po ovome zakonu slijedilo bi jedino to, da bi se pomoću meteora povećala zemlji njezina masa i time i njezina brzina, pak bi zemlja obavila svoju putanju kroz kraće vrijeme; krivuljasta putanja ostaje stalna, pa bila putanja u obliku elipse ili parabole ili hiperbole, kojima je žarište sunce. Dakle ako meteori ne mogu privesti kraju svoj posao, onda im je uzaludno svako bombardovanje.

Ad 2. — Eter posve slabo poznajemo, a služi nam hipotetično, jer bez njega ne bismo mogli protumačiti djelovanje svijetla i topline. Izvanredno mora da je elastičan radi neizmjerne brzine putanje svjetlosti. Ipak tvrdi Du Prel, da ima otpornu moć, kojom nagoni nebeska tjelesa na sudar sa suncem. Tu vrijedi ona: quod gratis asseritur, gratis negatur. Ako u istinu eter ima otpornu moć, zašto mora upravo na sudar nagoniti spomenuta tjelesa? Zašto ne bi i zapriječio taj sudar. Stavimo hipotezu proti hipotezi. — Uzalud se Du Prel proziva na primjer kometa. Po zakonima mehanike u gibanje postavljena tačka mora opisati krivuljasti put, netom na nj počne djelovati centralna sila, indiferentno dali privlačivo ili odbojno. Jasno je, da ovdje sunce djeluje odbojno na komete (kada dođu u perihelij), jer repove svoje ne donesu sa sobom, nego ih tekar ovdje razviju. Ovako tumače ovu pojavu Zöllner (Natur der Kometen), Olbers, Bessel, Brandes, Winneke, Pape, Bredichin itd. Tekar onda bi mogla vrijediti Du Prelova tvrdnja, kada bi bili sigurni glede otpornosti etera. Nepoznato moramo tumačiti pomoću poznata, a ne pomoću još više nepoznata.

Prirodoslovci ne rijetko pokazuju, da se već na našoj zemlji obavlja „Kreislauf", gdje se neke pojave počimaju na novo obnavljati istim redom i istom intensivnošću[1]). Mjesec jednako obnavlja

[1]) Braun, o. c. 371.

svoje putanje oko zemlje, planeti oko sunca. Vode se dižu iz mora isparivanjem, vjetrovi ih i gore prenose u daljine predjela i padaju na zemlju kao kiša ili snijeg, da se opet putem rijekâ povrate u mora. Zrak služi za izgaranje, produkte izgorenja udišu biljke, da ih pod uplivom dnevnog svijetla rastvore, a pri tome puštaju kisik natrag u zrak. Tvrdi dijelovi biljke izgaraju i opet kao produkti izgorenja vraćaju se k biljkama, ili služe životinjama kao hrana itd. Pri promatranju ove pojave lako se ko može zanijeti i odavle zaključiti, da postoji i kosmički „Kreislauf". Ta čovjek je po naravi vrlo sklon na indukciju, te zato i lako upadne pri tome u krivo zaključivanje. Jeli ovdje u istinu pravi „Kreislauf"? Ne. Vode ishlapljuju iz mora uslijed topline, ali ta toplina ne vraća se k suncu ili planetima iza obavljene radnje, nego je za nje potpuno izgubljena i ne može nanovo služiti u istu svrhu. Jednako toliko se potroši sunčane svjetlosti kod lučenja kisika, a ta svjetlost ne može više poslužiti u istu svrhu, jer se ne vraća natrag k suncu itd. Pravi pak „Kreislauf" je jedino ondje, gdje se pojave zbivaju po stalnoj uzročnoj svezi, a iza neke periode opeta dobivaju istu energiju i isto stanje sva tjelesa, koja su udioništvovala kod ciklusa tih pojava. U našem slučaju toga nema, pa po tome ne postoji ni na svoj zemlji pravi „Kreislauf". Stoga ovdje ne može ni biti mjesta pravoj indukciji.

D. Što iza sudara? — Zar „da capo"? — Hipotetični protudokazi.

Kako je stari Efežanin govorio: πάντα ῥεῖ, tako tvrdi i Du Prel, da će nastati opet novi svijetovi, kako su nekoč nastali po Kant-Laplaceovoj hipotezi. Kronos ne jede vlastitu djecu, da sam odeblja, nego će opet dati pomlađenu djecu.

Recimo, da je tako i da će nastati sudar proti svim doslije navedenim dokazima (dato et non concesso), slijedi li zaista, da će iza sudara nastati jednaki i čak bolji i pomlađeni svijetovi[1]).? U muzici je poznat izraz „da capo", gdje se moraju opetovati iste note i takt od jednog određenog znaka do drugoga, nu da će se što slična opetovati i iza sudara svih svijetova, evo nekoliko sumnja:

[1]) Kako bi nastala živuća bića na tim svijetovima? Zar po sebi? To je nemoguće, jer se protivi prirodnim zakonima i po tome znanosti. (Usporedi Hrv. Straža, 1908., svez. VI.).

Po hipotezi tjelesa našeg sunčanog sustava upasti će dakako u naše sunce. Pri tome će se dakako pojaviti silna toplina, nu hoće li ova djelovati, da se odmah iza sudara pojavi dioba novih tjelesa? Teško je u to vjerovati, jer naš sunčani sustav ovisi u svojoj putanji sigurno o gravitaciji spram drugih sunčanih sustava, jer se i naše sunce giblje i sav sustav pluta nekim stalnim pravcem. Stoga je lakše vjerovati, da će naše sunce onako s ovećom masom upasti u druga nebeska tjelesa i tako sve dalje povećane mase kotrljati će se u zajedničku masu, pak će tekar onda početi se cijepati ta zajednička masa, da stvara nove svijetove, kako je to činila na početku po K. Laplaceovoj hipotezi. Nu da se sve mase sadašnjih nebeskih tjelesa sakupe u jednu masu, apsolutno je nemoguće, ako je svemir neograničen, neizmjeran, beskonačan. Zašto? Ta ograničenu masu ko može ikada sakupiti i u jedno sakupiti? Ne bi li to onda bila ograničena masa? Dakako. I tako bismo imali u isto doba neograničenu i ipak ograničenu masu, a to je ipak uvijek i za svakoga contradictio in adiecto (nesmisao). — Ako je svemir ograničen, kao što smo vidjeli, onda pitajmo: Hoće li se kod sudara pojaviti ili razviti sva ona (ili onolika barem) toplina, kolika je bila, kada su nastala ova nebeska tjelesa po prvi put?

To je nemoguće. Toplina naime sastoji u gibanju i gubi se u svemir centrifugalno barem donle, gdje prestaje eter. Kada dođe to gibanje na kraj periferije našeg ograničenog svemira, ono se ne može natrag povratiti, jer svako gibanje ide u onom smjeru, u kojem je prvotno započelo, ako taj smjer ne promijeni koje vanjsko tijelo. Na periferiji našeg svemira nema ni prostora, jer ondje ne postoji ni jedno tijelo, pak je zato odboj nemoguć. K tome taj odboj morao bi biti jednak pokretnoj sili, radi koje je krenula n. pr. ona toplina k svemiru u onom smjeru, jer za jednake radnje trebaju istovrsne sile, da budu također jednake. Stoga će ova toplina na zadnjem tijelu na periferiji prostora molekule zatitrati na neki razmak i kako nema do tog tijela drugih tjelesa, titranje će to potrajati neko doba i prestati, ne mogué pridati titranje drugim bližnjim daljnim tjelesima. N. pr. 100 krugalja je poredanih na jednoj ravnini. Sve imadu 1° topline. Ugrijemo li prvu za 100° i dodirnemo li je s drugom, to će ovoj kao hladnijoj predati od svoje topline, a ova trećoj, treća četvrtoj itd. toliko, dok se izjednače. Tako bi bilo u teoriji, nu u praksi kod svake kruglje toplina gubi se iz nje poput svijetla na sve strane i time se umanjuje, te se toplina izjednači kod svih deset krugalja tako, da nema što da se vrati od zadnje kruglje k prvoj. Zadnja kruglja primati će u se uvijek topline dotle, dok ne dobije isti stupanj[1]), kakav ima prva. Iz one zadnje da se povrati toplina natrag k drugima (naime od topla tijela k jednako toplom tijelu, a ne hladnijem tijelu), trebalo bi velike sile, kakove sigurno nema eter, toli elastičan, a još manje prazni prostor. — U najpovoljnijem slučaju, jer je eter elastičan, toplina svojim gibanjem tjerat će ga u nove prostore. Time se onda još očevidnije onemogućuje povratak topline t. j. koncentracija.

Jeli valjda opće poznata privlačivost nebeskih tjelesa kadra privući k sebi natrag izgubljenu toplinu, kako privlači pare? Također ne. Zemlja doduše privlači pare zgusnute, a ove se zgusnu u hladnijim visokim sferama, nu hladnije sfere mame toplinu što dalje i k višemu.

Posljedica će ovoga zakona biti, da će kod svakog novog sudara kvantitet topline uvijek biti manji, dokle se konačno potpuno smanji. A onda? Opet jednako nastaje smrt, jer će masa iza sudara ohladiti tako, da ćemo konačno imati ogromnu jednu masu hladnu, dosljedno mrtvu, poput hladnog kamena mjesto ovećeg broja hladnih planeta. Dakle dolazimo opet k istome zaključku.

Sjetimo se ovdje ponovno, da se sve prirodne sile (izuzev valjda privlačivost nebeskih tjelesa, o kojoj vrlo malo znamo dosada) pretvaraju u toplinu, to je onda ovo pitanje o izjednačenju i drugih prirodnih sila. Onda slijedi ponovno, da će smrt snaći svemir ne samo obzirom na toplinu, nego i na druge njedove energije. — Dokaže li se u budućnosti, da je i privlačivost tjelesa u odnošaju s toplinom i da je i ona izvor topline na svoju škodu ili gubitak svoje biti, onda će slijediti, da će užasna biti smrt našeg svemira, jer će u njemu lebdjeti mrtva i hladna tjelesa. Pasti ne će moći, jer ne će biti gravatacije, atrakcije, a po tome ni putanja.

[1]) Dogodit će se ono, što se dogodi kod deset posuda, koje su pri dnu sve međusobno spojene posebnom cijevi. Ulijemo li vodu, iz prve će ići u drugu, iz druge u treću itd., dok se kvantitet kod svih ne izjednači. U zadnjoj će biti jednako toliko vode, koliko kod prve, i voda iz zadnje ne će se povratit natrag u prvu istog kvantiteta, objama.

Ali... čuje se sa strane: Non damus manus vinctas! — Čiji je to glas?

To je poznati tehničar i fisičar Siemens. On kuša izbjeći našem zaključku i iznosi način, po kome ne će prestati kucati nikada ova svemirska ura.

5. Siemensova hipoteza.

On opravdava to ovako: Prazni prostor ne postoji, nego se u njemu nalaze vrlo razrijeđeni plinovi, vodik, kisik, dušik, ugljik i njihove spojevine, a njihova gustoća je oko 1/2000 gustoće naše atmosfere. Sunce svojim zrakama stavlja te plinove u gibanje, a time dođu oni u ekvatorijalne njegove zone, nu odmah ih sunce svojom odbojnom silom otjera, dočim nadolaze sa prolaznih prostorija novi plinovi, koje sunce onda opet otjera. Sunce obavlja tu svoju radnju poput centrifugalnog ventilatora. Plinovi s polova približujuć se suncu izloženi su sve većem pritisku i time toplini do užarenja. Kada dopru k suncu, pretvore se u plamen pod temperaturom, koja odgovara temperaturi disociacije ovih plinova. To je nova hrana suncu za proces njegovih zraka. Pri tome se dakako spajaju plinovi međusobno. Ove produkte izgaranja sunce opet od sebe otisne u nebeske prostorije, pri čemu su plinovi sasma razrijeđeni. Sunčane zrake plinove u tome stanju opet rastavljaju, te se onda oni opet vraćaju k polovima, da nastane ponovno isti proces. Time sunce svojim zrakama ne gubi svoje energije.

Mgr. Faye je pobijao Siemensovu ovu hipotezu u pariškoj akademiji. Tu je istaknuo: Ako je u istinu gustoća spomenutih plinova 1/2000 naše atmosfere, biti će nebeskim tjelesima to otpor, a po tome bi naša zemlja u brzo doživjela znatnih promjena, jer bi zemlja godimice izgubila od svoje energije gibanja 1/1117 svoje količine.

Ovome nadodaje Braun[1]) neke vlastite protudokaze:

1. Promatrajmo vodik i kisik. 2 kg. vodika + 16 kg. kisika daje 69 tisuća jedinica topline ili ti 3833 j. t. na svaki kg. njihove mješavine. Držeć se Langleyeve sunčane konstante sunce na godinu u zrakama potroši 4·138000 kvadrilijuna jed. topl. Da ovu toplinu dobije, treba 1137 kvadrilijuna kg. spomenute mješavine. Tu masu mora sunce iz

[1]) O. c. str. 364—371.

polarnih predjela dovesti u ekvatorijalne zone i dići od 0—300 metara na 2000 metara brzine. Izračuna li se to, onda bi sunce izgubilo svu svoju energiju i potpuno se utrnulo u 710 godina. Dakle utrnuće sunca bio bi doživio već naš otac Adam.

2. Kad bi u svemiru postajali spomenuti plinovi sa gustoćom 1/2000 naše atmosfere[1]), to bi naše atmosfere nestalo u nekoliko minuta, jer bi otpuhnula; na njezino mjesto došla bi razrijeđena mješavina onih plinova nesposobnih za življenje. Svako jutro pohodile bi našu zemlju silne oluje.

3. Kada sunce razrijedi one plinove (da ih tako uzmogne potjerati u svemir), mora nastati velika hladnoća, kako se već događa kod mašine leda, gdje kod malog razrijeđenja spadne temperatura nisko izpod 0. I ova hladna plinovita struja poći će onda u produljenom pravcu sunčeva ekvatora, a upravo u tom pravcu nalaze se planeti, pa će ta struja uništiti topli dah pravih sunčanih zraka ili ti sunce će nam uzalud sjati.

4. Kada bi onako ogromna masa plinova u istinu se neprestano gibala od polova k ekvatoru sunca, morali bismo opaziti na njemu kakovgod znak tih pojava, dočim nema tome ni traga. A sunčane ljage? Znamo, da se zone tih ljaga u nekoliko godina sele od 30° širine do u blizinu ekvatora; gibanje im je periodično i opet se vraćaju u veće širine. Tu nije seljenje tvari, nego promjena zone ili prostora, u kojemu se stvaraju ljage. Glede fisičnog seljenja tih ljaga najveći strukovnjaci su više toga mnijenja, da ili ne postoji to seljenje, ili da je samo slabo seljenje iz manjih širina prama polima. Glede protuberancâ po svoj prilici je tako. Dakle kada bi se fotosfera kretala prama ekvatoru, morala bi rotacija na ekvatoru bit mnogo laganija, nego li kod srednjih širina, dočim nam opažanje pokazuje drugo.

5. Na pr. mjesec pokazuje *albedo* = 0·174, mars = 0·267, jupiter = 0·624; venera = 0·47. Tu se opaža, da udaljenija nebeska tjelesa više odrazuju svjetlosti, nego li ona suncu bliža tjelesa. Tako ne bi bilo, kada bi sunčane zrake morale na svome putovanju

[1]) Doduše je Siemens ovome htio doskočiti, kada se je popravio i kazao, da sva masa plinova zajedno pliva s našom atmosferom. I taj izgovor je slab. Ili ti plinovi rotiraju slabije od zemlje ili jednako. U prvom slučaju vrijedi navedeni proturazlog. U drugom slučaju po mehaničnim zakonima nemoguće je, da ti plinovi dopru ni do puta Merkurova, a kamo li do sunca.

obaviti i tu raduju, da neprestano spomenute plinove disociraju. Kada bi zrake na pr. izmed putanja zemlje i putanja urana oslabile u omjeru kao 5 : 8, onda bi uranova albedo bila preko jedinice, što je nemoguće. Stoga je vrlo vjerojatnije, da oni planeti nijesu na sebi onako bijeli, kao što je skroz bijeli papir. Pošto ovaj ima albedu = 0·70, a svježi snijeg = 0·783, to je opažena albedo upravo, koja mora biti, ako sunčane zrake na putu do spomenutih planeta ne dožive upravo nikakova oslabljenja uslijed apsorpcije.

Eto ovo nekoliko protudokaza sigurnih pokazuje, na kako slabom temelju počiva Siemensova hipoteza. Za onoga, koji logično misli i drži se logičnih zakona, nijedna hipoteza nema više vrijednosti, ako se proti njoj iznese ma i jedan sigurni protudokaz. Takov zaključak moramo protegnuti i na ovu hipotezu.

6. Prigovor. — Zaključak. — Ako svršetak, onda i početak.

Čujmo sada jedan prigovor:

Nedavno čitah u jednoj brošuri, gdje se pristaša monizma hvata kao utopljenik i grančice, pak se poziva na (dakako krivo shvaćene) riječi Isusove, da je naime i On prorokovao budući požar svemira, a taj je jedino moguć, ako nastane zajednički sudar svih nebeskih masa. Jeli u istinu Isus govorio u prilog općeg sudara?

Riječi su Isusove: „I odmah će po nevolji tih dana sunce pomrčati, i mjesec svoju svjetlost izgubiti, i zvijezde s neba pasti, i sile se nebeske pokrenuti". (Mat. 24, 29). „I bi će znaci u suncu i u mjesecu i u zvjezdama, i ljudima na zemlji tuga od smetnje i od huke morske i valova. Ljudi će umirati od straha i od čekanja onoga što ide na zemlju, jer će se i sile nebeske pokrenuti". (Luka 21, 25—26). S Isusovim riječima su u odnošaju i one sv. Petra: „Ali će doći dan Gospodnji kao lupež noću, u koji će nebesa s hukom proći, a elementi će se od vatre raspasti (solventur), a zemlja i djela, što su njoj, izgorjet će" (Pet. II., 3, 10). Poznato je, da sv. pismo općenito govori geocentrično t. j. kao da je naša zemlja centrum svemira. To radi stoga, jer govori jedino o zemlji, kao što je svakome lako shvatljivo, da sv. pismo gotovo isključivo govori o Palestini. K tome sv. pismo nas uči religiozne dogme, Božje djelovanje i Njegove zapovijedi glede življenja, a nema cilja, da nas pouči u geologiji ili kozmogoniji ili što slična. Po tome sve proroštvo

Isusovo je lako protumačivo, ako nije isključena mogućnost, da se naša zemlja na svome putovanju sudari i s kometom. Kod takova sudara za zemlju će sunce pomrčati i mjesec će izgubit svoju svjetlost, jer će po danu i po noći to zastrijeti komet, koji može u takom položaju ostati i preko par dana prije nego li će se sudariti s našom zemljom. Na pr. Laplace je izračunao o Lexellovu kometu, koji je g. 1770. zemlji se bio pribiižio za 6-struki razmak, te je prošao 1779. izmed Jupitrovih mjeseca, imao je 1/5000 dio zemaljske mase. Sudari li se sa zemljom komet, koji ima i samo 1/10000 dio zemaljske mase, to bi bilo 110 milijuna kubičnih kilometara čvrste mase, a pošto ide brzinom na pr. 6 geog. milja u sekundi (to 70 puta brže nego li naš moderni hitac) proti zemlji, teško možemo i pomisliti, kakov strah će i pometnja nastati na zemlji. I takovu udarcu ne ide jedinome zemlja u susret. Pa da i ne udari komet na zemlju sa svojom tvrdom jezgrom, nego samo komom (repom) se dotakne Oceana, more bi se razlilo po kontinentima uslijed ogromne plime. Udari li pak svojom jezgrom komet, onda će iz unutrašnjosti zemlje prodrijeti užarene mase i zemlja će se općenito zapaliti. Astronomija nam pak kazuje, da kometâ imade mnoštvo u svemiru, a uzmemo li u obzir, da se sav naš sunčani sustav giblje dalje brzinom 100 milijuna milja godimice, onda je vrlo lako, da ćemo se susresti sa tom kozmičnom masom. Ovo vrijedi ne samo za našu zemlju, nego i za druga nebeska tjelesa. Pri tome će nas astronomi moći time utješiti, da će i 3—4 mjeseca unaprijed nam javiti katastrofu.[1]) — One riječi: „I zvijezde će s neba pasti" ne označuje se za zvijezde u pravom smislu, nego i za komete, kako to obično narod naziva, jer se sv. pismo uvijek služi običnim jezikom i izrazima puka.

Po svemu dok se moramo diviti Isusovim riječima, kako se upravo moderna astronomija slaže s njima, s druge strane opet vidimo, da tu nije govor o općenitom međusobnom sudaru nebeskih tjelesa. Ovo zadnje barem ne moramo nužno tako shvatiti, jer se sve tačno ispunja i kod sudara kometa, pa se pristaše Du Prelova stanovišta ne mogu protiv nas pozvati čak na riječi našeg božanskog Otkupitelja.

[1]) Braun, o. c. 383—5.

U svemu ovomu pitanju nema izlaska; svemiru je neizbježiva njegova smrt.

Osvrnemo li se sada na sve iznesene dokaze i protudokaze, uvjerit ćemo se lako, da je svršetak sadašnjeg svijeta neizbježiv, da nas čeka konac svijeta. Nu može li ono jednom svršiti, što nije počelo bivovati, što nema početka? To je nemoguće. Biće, koje nije počelo bivovati, a postoji, to je biće vječno i to positivno[1]) vječno jer uzrok i svoga daljnog opstanka kao i postanka nosi u sebi i od sebe. Isto tako je sigurno, da ne može biti od sebe i po sebi (t. j. bez jednog početka) ono biće, koje jednom svršava. Biće, koje svršava, indiferentno je za opstajanje ili ti ne postoji nužno, a po tome mora da je od drugog bića primilo svoj opstanak. Takov je sav ovaj svemir. — Drugim riječima: Sigurno je, da nešto može biti (negativno naime) vječno, što je počelo bivovati (na pr. prapočela u svemiru, energije i odatle konstantnost energije), pa zato iz opstajanja ne da se ustvrditi positivna vječnost, nu i to je sigurno, da je ono biće počelo bivovati, koje svršava.

U ovome zaključku je smrtna osuda i modernom monizmu. Po njemu naime sve se kreće k savršenijemu, dočim svemir, evo vidimo, ide u susret najnesavršenijemu obliku bivovanja, k smrti. I taj svemir je po nauci monizma svemoguć, a mi evo vidjesmo, da se ne može ni u životu uzdržati iznad ograničena broja milijuna godina, a kamo li će moći razvijati iz sebe i po sebi nova bića i svijetove sve to ljepše, savršenije, moćnije, čak u beskonačnom broju.

Jest, što svršava, mora da je počelo bivovati, a što je počelo bivovati, to nije po sebi, nego od bića izvan sebe. Ovaj je svijet takov. Dapače svršava u vremenu, pa stoga mora da je i počeo bivovati u vremenu. Inače da je iz vječnosti, davno bi ga bila snašla smrt. Od koga bi mogao postati ovaj svemir; njegova ogromna masa sa tolikim energijama i tolikim njihovim kvantitetom? Mora da je to od bića neizmjernog, koje je od sebe i zato vječno (pozitivno) i svemožno; to može pak biti osobno biće ili ti Bog u našem kršćanskom smislu riječi.

* * *

Na svršetku neka mi bude dopuštena malena refleksija.

[1]) Dvije su vječnosti: positivna i negativna. Prva nema ni svršetka ni početka, druga nema samo svršetka.

Svršetkom prošlog vijeka živjela su dva čovjeka, oba glasoviti u proučavanju prirode. To su: Secchi i Pasteur. Prvi je promatrao ogromno zvjezdato nebo, i bio je najveći astronom 19. vijeka, drugi sitne mikrobe i bio je najveći kemičar prošlog vijeka. Obojica su pokazala, kako mogu istodobno biti i veliki učenjaci i dobri katolici: kako je katolička vjera u skladu s najnovijim rezultatima znanosti. Obojica su nam živi primjer, da nas znanost po svojoj naravi ne odvraća od katoličke vjere. Time nas i upozoruju, da materijalistički ili monistički prirodoslovci hoće da vide u prirodi ono, što žele. I tada nije čudo, da ih ista priroda sa svojim činjenicama prije ili poslije ostavi na cjedilu i poruši hipoteze i smione njihove sisteme: istina uvijek pobjeđuje. Blaženi oni, koji ne sile prirodu na priznanje u prilog neistine! Još su blaženiji oni, koji u prirodi otkrivaju i preko svoje volje potvrdu vječnih pozitivnih Bogom objavljenih istina!

Rukovođ mladim apologetima.

(Bratska pouka.)

Piše: M. Pukler.

Često mi se puta dogodilo, da se nijesam znao orientirati niti privatno sam u izboru apologetske literature, niti javno u kojoj toj polemici s kolegama ili s kojim naprednjakom. Osobito me uz to zanimao i upit nadobudnog mladića u III. broju „Hrv. straže“ (str. 310 sl.), koji poput marne pčelice traži da si nađe kakav prikladan rukovođ u labirintu modernog beznačajnog znanstvenog vrludanja. I doista, u današnje vrijeme i za privatnu naobrazbenu lektiru no još više za javne okršaje i pravo razumijevanje istina vjere i njenog sklada sa znanošću treba se dobrano oboružati i držati prokušanih auktora katoličke apologetike. Evo zato mlađoj braći nekoliko podesnih vrela, odakle će crpsti puno znanja i jakosti!

I. Iz filosofije.

U latinskom jeziku.

Herderov (Beč I. — Wollzeile 33) Cursus Philosophicus. Šest svezaka K 25·50 — vezano K 34·50.

I. Logica od Fricka. Četvrto izdanje (XII — 326 str.) Separatno K 3·50.

II. Ontologia od Fricka. Treće izdanje (X — 228 str.) Separatno K 3.

III. Philosophia naturalis od Haana. Treće izd. (XII — 254 str.) K 3·25.

IV. Psychologia od Boeddera. Treće izdanje (XX — 476 str.) K 5·50.

V. Theologia naturalis od Boeddera. Drugo izdanje (XVI — 392 str.) K 4·75.

VI. Philosophia moralis od Cathreina. Sedmo izdanje (XVIII — 520 str.) K 5·50.

Ili: Elementa Philosophiae Scholasticae od Dr. Reinstadlera. Izašlo kod Herdera 1909. Četvrto izdanje. Dvije knjige. — (XVII — 482 i XVIII — 467). Cijena K 7·20 — vezane K 8·80 obadvije. — To je jedno od najnovijih fil. djela a i najboljih. Prva knjiga zaprema logiku, ontologiju i kosmologiju, dočim druga antropologiju, naravno bogoslovlje i etiku.

U njemačkom jeziku.

Lehmen S. J.: Lehrbuch der Philosophie auf aristotelisch-scholastischer Grundlage zum Gebrauche an höheren Lehranstalten und zum Selbstunterricht. Četiri sveska i to:

I. Logik, Kritik und Ontologie. Treće izdanje 1909. (XVI — 474) M. 5·50.

II. Kosmologie u. Psychologie. Treće izdanje 1911. (XX — 594) M. 7.

III. Theodicee. Drugo izdanje. (XIV — 276) 1906. M. 3·40.

IV. Moralphilosophie. Drugo izdanje 1909. (XX — 334 str.) M. 4·40. Ukupno K 31·08 vezano.

U franceskom jeziku.

Traité élémentaire de Philosophie a l' usage des classes édité par des Professeurs de l' Institut supérieur de Philosophie de l' Université de Louvain. Deuxième édition. Louvain, Institut supérieur de Philosophie (1, Rue des flamands, 1) 1909. Dva sveska (620 — 468 str.). Cijena 8 franaka. — Prva knjiga obuhvata: Introduction et Notions propédeutiques od kardinala Mercier-a, Cosmologie od Nys-a i Psychologie, Critériologie i Ontologie od kard. Mercier-a. Druga opseže: Théodicée, Logique od kard. Mercier-a, Philosophie morale od Arendt-a, Histoire de la Philosophie od čuvenog Wulfa, i Vocabulaire od Simons-a. — Kako se danas na prvom mjestu i najbolje goji filosofija neoskolastička u Luvenu, to osobito preporučujem ovu sjajnu publikaciju, koja služi kao izvrstan priručnik i uvod u čitavu filosofiju.

* * *

Mimo ovih više manje priručnih i elementarnih filosofija, preporučujem i neke druge veće filosofije, što ih imam i poznajem:

Dr. C. Gutberlet: Lehrbuch der Philosophie. Münster i W. Druck und Verlag der Theissinigschen Buchhandlung. Šest svezaka (dobivaju se i posebice). Zajedno stoje K 25·44. — To je: Logik u. Erkenntnistheorie 3. izdanje, Allgemeine Metaphysik[4], Psychologie (4 izd. — to je najvažnija, originalna Gutb. nauka), Ethik und Naturrecht[3], Theodizee[3] i Naturphilosophie[3].

Gutberlet je izdao još i ova djela: Psychophysik (str. 664), Mainz 1905 K 13·20; Der Kampf um die Seele, 2. izd. Mainz, Kirchheim 1903. Dva sveska. — K 13·20; Der Kosmos, sein Ursprung und Entwicklung (625 str.). Paderborn, Schöningh 1908. K 13·80; Die Willensfreiheit und ihre Gegner; 2. izd. Fulda, Actiendruckerei 1907. — K 6·96; Der Mensch, sein Ursprung und Entwicklung (620 str.), K 15·60 Paderborn 1896; Ethik u. Religion (376 str.), Münster 1892 K 9; Das unendliche 1878; Der mechanische Monismus. Eine Kritik der modernen Weltanschauung. Paderborn 1893. K 6; Gott der Einige und Dreifaltige. Begründung und Apologie der christlichen Gotteslehre. Regensburg, Manz 1907 K 7; Gott und die Schöpfung. Begründung u. Apologie der christlichen Weltauffassung. Regensburg, Manz 1910. (476 str.) K 9·60. — Presv. Gutberlet izdaje već 24 godine čuveni Philosophisches Jahrbuch u Fuldi (4 puta na godinu, 9 M).

Dr. Alb. Stöckl: Lehrbuch der Philosophie. (Imadem 2. izd. od 1869.) Mainz, Kirchheim. Dva sveska (452 — 644 str.). Prvi obuhvata: Einleitung in die Philosophie, empirische Psychologie, Logik u. Erkenntnislehre — a drugi: Metaphysik, Ethik i Social-Rechts-philosophie. — Osmo izdanje počima od g. 1905.

Od istog auktora izašlo je i u istoj knjižari djelo: Lehrbuch der Geschichte der Philosophie g. 1870. (863 str.) i kasnije: Geschichte der n. Philosophie, 3. izd 1888.

U latinskom jeziku najveća je filosofija t. zv. Philosophia Lacensis sive Series institutionum Philosophiae Scholasticae edita a Presbyteris Societatis Jesu: Pesch, Institutiones Logicales. Tri sveska (LXIV — 1792 str.) K 22·50; Pesch: Institutiones Philosophiae naturalis. Dva sveska. (444 — 406 str.) Herder 1897. K 12·50; Pesch: Institutiones Psychologiae. 3 sveska (1444 str.) K 18·75; Hontheim: Institutiones Theodicaeae (832 str.) K 10; Meyer: Institutiones juris naturalis. 2 sveska (1352 str.) K 18·50. Drugo izdanje 1906. (XLVIII—502) M 8. Izvrsno je također: Schiffini: Principia philosophica ad mentem Aquinatis. Turin 1892. (str. 792.)

Prekrasne su mu i Disputationes philosophiae moralis. Dva sveska (432 — 699) od g. 1891.

Zatim: Disputationes Metaphysicae specialis. 2. izdanje Dva sveska (646 — 472). U prvom je govor: De natura corporea et anima rationali, dočim drugi obrađuje: theol. naturalis. Turin 1894. Sve tri knjige mogu se dobiti i po Herderu u Beču.

Od francuskih filosofskih djela najznamenitiji je luvenski Cours de Philosophie: Logique od kard. Mercier-a 1909. 5 izd. (407 str.) K 5. Od istoga pisca: Métaphysique générale ou Ontologie 1905. 4. izd. (622 str.) K 10; Od istoga pisca: Critériologie générale ou traité général de la certitude. 5 izd. (428 str.) K 6. Od istoga pisca Psychologie. 8 izd. 1908. Dva sveska (308 — 400 str.) K 10. — Ova valjda na svijetu prva i najbolja psihologija prevedena je u sve moguće jezike. Poznat mi je samo njemački prijevod od Habrich-a. Kempten, Kösel 1907. (408 str.) Stoji 6 maraka. De Wulf: Histoire de la philosophie médiévale. Drugo izd. 1905. (568 str.) K 10. D. Nyss: Cosmologie ou Étude philosophique du monde inorganique. Drugo izd. (607 str.) K 10.

Od mnogih luvenskih poznatih publikacijan apominjem: Introduction à la philosophie néo-scolastique, Louvain 1904 (305 str.) K 5. i — Les origines de la psychologie contemporaine. Drugo izdanje od kard. Mercier-a 1908. (500 str.) K 3·50.

Toplo preporučujem i luvensku Revue Néo-Scolastique, o kojoj je bilo više puta govora u „Hrv. straži".

Koga zanima, evo još glavnijih filosofija:

Dr. Commer: System der Philosophie. Paderborn 1883—1886. M. 12.

Dr. Commer: Logik. Paderborn, Schöningh (358 str.) 5 maraka.

Ed. Hugon O. Pr.: Philosophia naturalis. Dva sveska. (326—342). Paris 1907. Lethielleux, rue Cassete 10. Cijena 10 fr. Izdao je po sv. Tomi i logiku.

Dr. Geyser: Lehrbuch der allgemeinen Psychologie. Münster i W. 1908. (526 str.) M. 7·50.

Dr. Geyser: Naturerkenntniss und Kausalgesetz, Herder (136 str.) M. 1·80.

Dr. Egger: Propaedeutica philosophica-theologica. Šesto izdanje. Brixen, Wagner 1902. (713 str.) Ova laka filosofija rabi većinom po sjemeništima.

Willmann: Geschichte des Idealismus. Tri knjige. 1894. K 50·40. 2. izd. 1907. Braunschweig.

Dr. Braig: Die Grundzüge der Philosophie, Herder. I. Abriss der Logik 1896. (142 str.) M. 2. — II. Abriss der Ontologie 1896. (158 str.) M. 2. — III. Abriss der Noetik (256) 1897. M. 3·40.

Dr. Braig. Die Freiheit der philosophischen Forschung in kritischer u. christlicher Fassung. Herder 1894 (str. 64) 60 Pf.

Dr. Braig: Die Zukunftreligion des Unbewussten und das Prinzip des Subjektivismus. Ein apologetischer Versuch. Herder (334 str.) M. 6.

Dr. Schmid: Erkenntnislehre. Dva sveska (498—428 str.). Ukupno 9 maraka kod Herdera 1890.

Balmes-Lorinser: Lehrbuch der Elemente der Philosophie. Regensburg 1861. IV dijela.

Gredt O. S. B.: Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae. I. svezak (logika i fil. narav.) Drugo izdanje (XXVI—496 str.) K 9·25.

Willems: Philosophia moralis. (600 str.) M. 7. Trier, Paulinus-Druckerei.

Willems: Die Erkenntnisslehre des mod. Idealismus. Herder (128 str.) K 2·40.

Dr. Straub: De obiectivitate cognitionis humanae. Herder 1887. 112 str.) K 2·50.

Dr. Hagemann: Elemente der Philosophie. Ein Leitfaden für akademische Vorlesungen, sowie zum Selbstunterricht. I. Logik u. Noetik. 8. izdanje (256 str.) 1909. M. 3·40; II. Metaphysik. 6. izd. (236 str.) 1901. M. 2·80; III. Psychologie. 7. izdanje sa 27 slika (354 str.) 1905. M. 4.

Dr. Grimich O. S. B.: Lehrbuch der theoretischen Philosophie. Herder 1894. M. 7.

Kleutgen S. J.: Philosophie der Vorzeit. Innsbruck 1878. M. 16·50. Dobije se kod Herdera.

Dr. Müller: System der Philosophie. Mainz 1898. M. 5.

Dr. Haffner: Grundlinien der Philosophie. 2 sveska. K 18·84.

Dr. Haffner: Grundlinien der Geschichte der Philosophie. Mainz 1881. 2 sveska.

Gonzalez: Philosophie des heil. Thomas. Regensburg 1868. Te su knjige prijevod iz španj. originala.

Dr. R. Eisler: Wörterbuch der philosophischen Begriffe. 3 sveska. III. izd. Preporučujem ovu enciklopediju, u kojoj je veoma koristan dodatak „Literatur-Verzeichniss". Stoji 35 M.

Beck - dr. Braig: Enzyklopedie der theor. Philosophie. 6 izd. Stuttgart 1886. M. 3.

Dr. Gustav Pécsi: Cursus brevis Philosophiae. I. Logica, Metaphysica. II. Cosmologia, Psychologia. III. Theodicaea, Ethica 1907—1909. po 5 kruna. Esztergom, Buzárovits. Izvrsna mala filosofija, upravo grabljena.

Sanseverino: Compendium philosophiae cristianae. 9. izdanje. Neapoli 1894. 2 sveska (str. 291 i 428). Preporučam sbog lakoće jezika.

Sanseverino-Signorielli: Institutiones seu elementa philosophiae christianae. Tri knjige. Napulj 1885. (630—472 i 599 str.).

Dr. Alois Otten: Einleitung in die Geschichte der Philosophie. Paderborn, Schöningh 1895. (288 str.) K 6·82.

M. Liberatore S. J.: Compendium Logicae et Metaphysicae. Oeniponti, Wagner 1860. (str. 360).

Th. M. Zigliara Card. O. Pr.: Summa Philosophica. 10. izdanje. Dva sveska. Paris 1895. (544—579 str.)

Stateczny O. F. M.: Compendium Historiae Philosophiae. Romae Typ. Sallustiana (via s. Nicola da Tolentino 4) 1908. (str. 662).

Cherubini: Cursus philosophicus ad mentem Doctoris Subtilis. Dva voluma. Romae, Sallustiana 1904. (583) i 1905. (653 str.).

Salv. Tongiorgi S J.: Institutiones philosophicae. Tri sveska. Bruxellis, Goemaere 1868³. (Prati 1897⁴.).

Rochelle-Domenichelli O. F. M.: La Summa de anima, Prato, Giachetti 1882. (str. 539).

Dr. Kacnik: Historia Philosophiae. Drugo izdanje Olomucii 1909. K. 3.

Dr. Brander: Der naturalistische Monismus der Neuzeit oder Haeckels Weltanschauung. Paderborn 1907. (350 str.)

Dr. Schneid: Naturphilosophiae. Paderborn, Schöningh 1890. Treće izdanje.

De Maria: Philosophia perip. schol. Romae 1892. Dva sveska.

Dr. A. Michelitsch: Einleitung in die Erkenntnisslehre. Graz, Styria 1910. K. 4.

Dr. A. Michelitsch: Atomismus, Hylemorphismus u. Naturwissenschaft 1897. (104 str.) K 2.

Dr. A. Michelitsch: Häckelismus u. Darwinismus. Graz 1900. (140 str.) K 2.

Mimo ovih poznata su filos.-socijalna djela dr. Gemellia, (dobivaju se i u Spljetu); dr. Ude-a, iz Graza; dr. Brassa (proti Haeckelu — (stoji 1 marka) velika i mala; franc. i latinska fil. djela Fargesa (Paris) itd. Od hrvatskih filosofija imamo Turčića, Dr. Bauera, Dr. Arnolda, Dr. Markovića, Dr. Bazalu, Dr. Stadlera i neke druge.

2. Iz apologetike i apologije.

Dr. C. Gutberlet: Lehrbuch der Apologetik. 3 knjige. I. Von der Religion überhaupt. II. Von der geoffenbarten Religion. III. Von der katolischen Religion. Münster i. W. Theissing. (Gutberletova apologetika je strogo filosofsko i jezgrovito djelo. Presv. pisac nije toliko pazio na birani stil, koliko na jezgrovitost u dokazima. Prve dvije knjige izašle su u 3. izdanju. god. 1903. i 1904. a treća u 2. izd. g. 1899. Stranica imaju 336, 532 i 370.) Ukupno stoje K 14·84.

Dr. P. Schanz: Apologie des Christentums. 3 knjige. I. Gott und die Natur. II. Gott und die Offenbarung. III. Christus und Kirche. (Najvažnija je prva. — Ima 792 str., — jer je strogo naravoslovna,

stoji 8 mar.). Ukupno imaju XXVI.—2242. strane uz cijenu M. 23·80. Izašlo je kod Herdera počam od god. 1903.

Dr. Fr. Hettinger: Apologie des Christentums. 5 knjiga. I. i II. Der Beweis des Christentums 1906., II. i IV. Die Dogmen des Christentums 1907., i V. Schluss-Band 1908. Svaki svezak po M. 4·40. Deveto izdanje kod Herdera u Freiburgu ili u Beču. Ima oko 3000 stranica. Pobliže I. sv. „H. Str.". 1911. str. 146 sl.

Fr. Albert Maria Weiss O. Pr.: Apologie des Christentums. 7 knjiga. I. Der ganze Mensch 4. izdanje 1905. (str. 947) M. 6·80; II. Humanität und Humanismus. 4. izd. 1908. (1024 str.) M. 8. III. i IV. Natur und Übernatur. M. 9. 4. izd. 1907. (1288 str.) V. i VI. Soziale Frage und soziale Ordnung oder Handbuch der Gesellschaftslehre. M. 9. 4. izd. 1904. (1220 str.); VII. Die Philosophie der Vollkommenheit. 4. izd. 1905. (988 str.) M. 7. Ukupno oko 5500 strana, cijena K 63·48. sjajno vezano. — U koliko se Hettingerova apologija ističe biranim stilom i jezikom, u toliko ju Weissova natkriljuje bogatstvom misli; ona je pravi arzenal i riznica. Pobliže sam ju skicirao u „Hrv. Straži" 1910. str. 356—371. — Izašla je kod Herdera.

Dr. Chr. Vosen: Das Christentum und die Einsprüche seiner Gegner. 5. izdanje po Weberu. Herder 1905. M. 7·50. — Tko ne može da si nabavi koju od spomenutih velikih apologija, neka si naruči ovu veliku knjigu — (ima 920 str.), razmjerno je jeftina a i vrlo dobra.

Dr. S. Weber: Christliche Apologetik. Herder 1907. (347 str.) M. 4·80. — Upriličena je upravo za đake, jedino je jezik malo pretežak — inače izvrsna.

Dr. Schill: Prinzipienlehre. 2. izd. Paderborn 1903. — Rijetko sam našao ovako majstorski obrađenu apologetiku. — Cijena M. 5·60.

Dr. Schmid: Apologetik als spekulative Grundlegung der Theologie. Herder 1900. (str. 354) M. 4. Važna je radi povjesti apologetike (str. 12.—103).

Dr. Schanz: Über neue Versuche der Apologetik gegenüber dem Naturalismus und Spiritualismus. Regensburg, Manz 1897. (str. 407). Govori o apologetskim metodama str. 1—189 onda o kosmologiji 190—310 i antropologiji 311—399.

Hurter S. J.: Medulla Theologiae dogmaticae. Oeniponte 1902. (str. 762) K 6·40.

P. A. Stummer O. C.: Manuale Theologiae fundamentalis. Oeniponte, Wagner 1907. (563 str.)

Dr. Fr. Egger: Enchiridion Theologiae dogmaticae generalis. Oeniponte 1904. 4. izd. K 6.

Od drugih: Da Ponte, Schwetz, Stadler, Hurter itd. koje je osobito natkrilio Tanquerey svojom „Synopsis". — Spomenuo sam sve fundamentalke stoga razloga, da si ih mogu bogoslovi i svećenici nabaviti a eventualno i svjetovnjaci.

Duilhé de Saint-Projet — Dr. Braig: Apologie des Christentums auf dem Boden der empirischen Forschung. Herder 1889. (str. 680) M. 6. — Ova je apologija pisana sa stanovišta naravoslovlja proti darvinizmu i materijalizmu. Vanredno je poučljiv Braig-ov uvod LXXXVIII. str.) gdje tumači bit i zadaću apologije.

Dr. Gustav Pécsi: Krisis der Axiome der modernen Physik. Reform der Natur-wissenschaft. I. dio Newtons System und das neue physische System. II. Das neue Sonnensystem. Ostrogon, Buzárovits 1908. (405 str.) K 4·80.

E. Wasmann S. J. Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie. 3. izd. Herder. 1906. S 54 slike i 7 tabela (XXX—530) M. 8.

K. Braun S. J.: Kosmogonie vom Standpunkte christlicher Wissenschaft. 3. izd. Münster 1905. M. 6.

Fr. Klimke S. J.: Der Monismus und seine philosophischen Grundlagen. Beiträge zu einer Kritik moderner Geistesströmungen. Herder 1911. (620 str.) M. 12. — Auktor sistematski obrađuje najaktuelniji problem.

Dr. A. Seitz: Das Evangelium vom Gottessohn. Eine Apologie der wesenhaften Gottessohnschaft Christi gegenüber der Kritik der modernsten deutschen Theologie. Herder 1908. (546 str.) M. 5·60.

Dr. A. Schmitt: Das Zeugnis der Versteinerungen gegen den Darwinismus oder die Bedeutung der persistenten Lebensformen für Abstammungslehre und Apologetik. Sa 14 slika. Herder 1908 (124 str.) M. 2·40.

Dr. A. Schmitt: Ursprung des Lebens oder die gegenwärtigen Anschauungen über die Abstammung des Menschen. Herder 1911. (str. 118) M. 2·40.

Dr. J. Klug: Lebensfragen. Apologetische Abhandlungen für Studierende und für die gebildeten Laien. Drugo izdanje. Paderborn, Schöningh 1908. (313 str.) M. 2. — Kao priključak toj divnoj apologiji izašle su kasnije: Gottes Wort und Gottes Sohn i Gottes Reich. — U prvoj knjižici pobijaju se svi mogući moderni sistemi.

T. Pesch S. J.: Die grossen Welträtsel. Philosophie der Natur. Treće izdanje. Herder 1907. Dvije knjige (782—592) M. 18. U polukoži K 27·60. — Ovo je djelo gotovo nenatkriljivo.

T. Pesch S. J.: Christliche Lebensphilosophie. 11. izdanje Herder 1909. (607 str.) M. 3·50.

Fr. Alb. M. Weiss O. Pr.: Die Kunst zu leben. Ein Handbüchlein für Erzieher und zur Selbsterziehung. Osmo izdanje. Herder 1911. (str. 561) M. 3·20.

Fr. A. M. Weiss: Lebensweisheit in der Tasche. 11. izdanje (str. 504) Herder. M. 3.

Fr. A. M. Weiss: Die religiöse Gefahr. Treće izd. Herder 1904. (str. 522) M. 4·50.

Fr. A. M. Weiss: Lebens- und Gewissensfragen der Gegenwart. Herder 1011. Dva sveska XXII.—1128 str.)

P. M. Gander O. S. B.: Naturwissenschaft und glaube. Einsiedeln, Benziger 1906. (164 str.) M. 1·50. — Isti pisac izdao je i desetak drugih raznih knjižica poučnog sadržaja.

V. Cathrein S. J.: Glauben u. Wissen. 3. izdanje. Herder 1903. (245 str.) M. 2·50.

V. Cathrein S. J.: Der Sozialismus. 9. izdanje. Herder 1906. (348 str.) M. 3·60.

V. Cathrein S. J.: Religion und Moral oder Gibt es eine religionslose Moral? 2. izdanje. Herder (212 str.) M. 2·40.

V. Cathrein S. J.: Moralphilosophie. Dvije knjige. 4. izdanje. Herder 1904. (677—744 str.) M. 19. vezano K 28.80.

V. Cathrein S. J.: Die katholische Moral in ihren Voraussetzungen und Grundlinien. Herder (546 str.) M. 6.

V. Cathrein S. J.: Die Sittenlehre des Darwinismus. Herder (146 str.) M. 2.

Njegovo djelo „od ateizma do anarhizma" preveo je pok. Janbreković u „Kršć. školi" i separatno tiskom Hrv. kat. tisk. društva u Zagrebu.

V. Cathrein S. J.: Die Frauenfrage. Herder (164 str.) M. 1·50

Dr. C. Romeis O. F. M.: Das Heil des Christen ausserhalb der wahren Kirche. Paderborn, Schöningh 1908. (155 str.) M. 6. Ova je disertacija ujedno doktorska radnja.

Dr. C. Romeis O. F. M.: Was ist uns Christen die Bibel? Ein Wort zur Bibelfrage an die gebildete Laienwelt. 1911. Herder (242 str.) M. 2·50.

Dr. G. Ratzinger: Geschichte der kirchlichen Armenpflege. 2. izdanje. Herder 1884. M. 6.

Dr. Felder O. C.: Geschichte der wissenschaftlichen Studien im Franziskanerorden. Herder 1904.

Knabenbauer S. J.: Das Zeugnis des Menschengeschclehtes für die Unsterblichkeit der Seele. Herder (164 str.) M. 2.

Kneller S. J.: Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft. 2. izd. Herder (404 str.) M. 4. — Ovo komparativno djelo osobito preporučam.

Dr. A. Leinz: Apologetische Vorträge. Herder 1906. (str. 234) M. 2· 40. — Vanredno bogata i praktična apol. predavanja.

J. Stopper: Apologetische Vorträge über Gott. Münster 1903. M. 1·20.

Dr. Klimsch: Waffen gegen die Feinde der Wahrheit. Klagenfurt, St. Josef—Bücherbruderschaft. 2. izdanje 1908. (320 str.). — Vanredno popularna apologetika.

Dr. A. Stöckl: Das Christentum und die grossen Fragen der Gegenwart. 3 sveska. Mainz 1880. M. 10·50.

Dr. A. Stöckl: Lehrbuch der Apologetik. 2. sveska. Mainz 1895. M. 7. — Podesno za akademski i samostalan priručnik.

Dr. F. Meffert: Apologetische Vorträge. Dva sveska. I. 1909. (16—20 Tausend) M. 1. (238 str.) — II. 1907. (6—15 Tausend) (270 str.) M. Gladbach, Volksverein.

Volksverein je izdao: Apologetische Tagesfragen i Apol. Volksbibliotek (po 5 fil.) Napominjem samo Meffertovu knjižicu: Die geschichtliche Existenz Jesu Christi. M. 1.20.

Jesus Christus-Vorträge. Herder 1908. (440 str.) 4·80. — I ove godine izdao jo Herder slična akademska freiburška predavanja.

Brors S. J.: Modernes A B C. Antworten auf die modernen Angriffe gegen die katholische Kirche. Kevelaer. K 1·20. — Gotovo

se ni jedna apologetska brošura nije tako brzo raspačala kao ova u svakom svom izdanju. Do sada već oko 140.000. — Preporučam ju radi zgodnog formata, jer se može nositi u džepu.

Brors S. J.: Die Wahrheit. Apologetische Gespräche für Gebildete aller Stände. 5. izdanje. Kevelaer, Butzon et Bercker 1902. — Nešto je opširnije.

Hammerstein S. J.: Ausgewählte Werke. Das Christentum und seine Gegner. 4. sveska. IV. izd. Trier Paulinus-Druckerei 1906. — Dialog skroz zanimljiv.

P. Nilkes S. J.: Schutz und Trutzwaffen im Kampfe gegen den modernen Unglauben, Kevelaer 1906. Dva dijela. 11 izd. po 60 fil. — U hrvatskom jeziku preveden je drugi dio: Obrana u borbi proti modernom bezvjerstvu. Spljet, Sjemenište 1906. (161 str.) 50 fil. Izdala Luč; ujedno i brošuricu: Potječe li čovjek od majmuna? 8 filira.

Sec. Franco S. J.: Handbuch populärer Antworter auf die am meisten verbreiteten Einwendungen gegen die Religion. Wien, Mayer (Singerstrasse) 1874. Dva sveska. (410 i 424 str.).

Abbè Segur: Antworten. Mainz. — Prevedeno na hrv. u Sarajavu.

⁂ Die kath. Kirche-eine verleumdete Mutter. Klagenfurt S. Joseph-Bücherbruderschaft. 1906. (312 str.). — Lijepo ilustrovano i popularno djelo.

Zbor duhovne mladeži zagrebačke izdao je poznata djela od Haserta: Što je čovjek? Werner: Bombe i granate, Morawski: Večeri na ženevskom jezeru i druge apolog. publikacije od kojih su spomena vrijedne pučke brošurice: Ima li Bog? Mozak i dušu itd.

Devivier - Katalinić: Kršćanska apologetika. Dva dijela. Spljet, Sjemenište 1909. i 1910. K 5. (478 i 361 str.) — Od drugih hrvatskih apologetika preporučam onu presv. Dr. Suka za V. r. gimnazije i dodatak dr. Barčeve „Dogmatike" za gimn. Nažalost potonjega habilitacijonu studiju: O modernoj kat. apologetici, budući osuđenu i još nepopravljenu, usprkos zamjerne erudicije još ne mogu preporučiti.

J. Guibert: Les Croyances Religieuses et les Sciences de la Nature. Troisiéme edition. Paris, Beauchesne (Rue de Renes 117) 1909. (320 str.) Fr. 3.

Dr. Theodor Deimel: Zitaten-Apologie oder christliche Wahrheiten im Lichte der menschlichen Intelligenz. 2. izd. Herder 1904. M. 2.

Dr. Th. Deimel: Kirchengeschichtliche Apologie. Sammlung kirchengeschichtlicher Kritiken, Texte und Quellen, auf apologetischer Grundlage. Herder 1910. K 5·28 (395 str.).

Denzinger - Bannwart S. J. Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Editio undecima. Herder 1911. (XVIII—656 str.) M. 5.

Dr. Aleš Ušeničnik: Socijologija, Ljubljana 1910. K 8.50.

Dr. Janez Krek: Socijalizem. Ljubljana 1901.

Hans Blum: Die Lügen der Sozialdemokratie. Wismar 1901. (422 str.)

Dr. Bertrin - Kapucini: Kritična povijest lurdskih prikazanja i ozdravljenja. Rijeka 1908. (454 str.). Broširano K 1·50.

* * *

3. Apol. zbirke.

Na koncu pripominjem neke zbirke i revije:

Collection Science et Religion. Paris, Bloud et Cie (7, Place Saint - Suplice):

Philosophes et Penseurs. N. pr. Thouverez: Darwin (broj 438—439) 2 vol. Fr. 1·20. (po 64 str. svaki svezak).

Questions scientifiques. N. pr. Murat: La finalite en Biologie (broj 491) 1 vol. O. Fr. 60 cts.

Questions historiques. N. pr. Fortin: Les Croisades (broj 506) 1 vol. O Fr. 60 cts.

Questions de Sociologie. N. pr. Méline: Le Travail Sociologique (broj 508—509) 2 vol. Fr. 1 20.

Questions de Sociologie. N. pr. Lamy: Catholiques et Socialistes (broj 551) 1 vol. 0·60.

Liturgie. { N. pr. Baudot: Le Pallium (broj 515) 1 vol. 0·60. N. pr. Baudot: La Dédicace des Eglises (br. 510) 1 vol. 0·60.

Histoire des Religions. N. pr. Louis de la Vallée Pousin: Notions sur les Religions de l'Inde Le Vedisme (522—527) 2 vol. Fr. 1·20.

Chefs — d'Oeuvre de la Littérature Religieuse. N. pr. J. Barbey D'Aurevilly: Joseph de Maistre - Blanc de saint Bonnet - Lacordaire - Gratry-Caro. (543) 1 vol. 0·60.

La vie des Saints.-Chefs d' Oeuvre de la Littérature Hagiographique. N. pr. Dottin: Les livres de saint Patrice, apôtre de l' Irlande. (505) 1 vol.

Apologetique. N. pr. J. L. De la Paquerie: Les Arguments de l' Athéisme. (broj 537) 1 vol. 0.60.

Questions philosophiques. N. pr. Grasset: Morale scientifique et Morale évangelique devant la Sociologie. (broj 544) 1 vol. 0.60.

Münchener Volkschriftenverlag izdaje od 1904. kolekciju: Glaube und Wissen (svezak oko 100 strana i više po 60 fil.).

Npr. Broj 3. Selzle: Kann ein denkender Mensch noch an die Gottheit Christi glauben?

Npr. Broj 5. Dr. Gutberlet: Vernunft und Wunder.
„ 6. Cathrein S. J.: Gewissen und Gewissensfreiheit.
„ 7. Dr. Beck: Die menschliche Willensfreiheit.
„ 8. Dr. Walter: Kapitalismus, Sozialismus und Christentum.

Npr. Broj 9. Krose S. J.: Religion und Moralstatistik.
„ 12. Dr. Haring: Kirche und Staat.

Bischöfl. Druckerei Le Roux et C° u Strassburgu i. Els. izdaje počam od g. 1904. kolekciju:

Wissenschaft und Religion. Sammlung bedeutender Zeitfragen. (po 60 fil.).

Npr. Tournebize S. J. — Schieser: Vom Zweifel zum Glauben (str. 72).

Npr. Dr. G. Fonsegrive -- Schieser: Die Stellung der Katholiken gegenüber der Wissenschaft. Drugo izdanje 1904.

Znamenito društvo „Görres-Gesellschaft" zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland izdaje od g. 1877. sve do danas izvrsnih djela svake godine po koje. Tako n. pr. g. 1905. od Dr. G. Esser-a: Naturwissenschaft und Weltanschauung. (92 str.) Köln, Bachems Kommissions-Verlag.

Sammlung Kösel u Kemptenu (svezak po 180 str. M. 1.).

Npr. Dr. Frhr. v. Hertling: Recht, Staat und Gesellschaft.
Dr. Baumgarten, Päpstl. Hausprälat: Verfassung u. Organisation der. Kirche.

Npr. Dr. Willmann: Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke.

Npr. Dr. Ettlinger: Empirische Psychologie.
Dr. Bumüller: Der Mensch; ein anthropologischer Grundriss.
Dr. Baeumker: Geschichte der neueren Philosophie.
Dr. Wittmann: System der Ethik.
Dr. Holzapfel O. F. M.: Die Fioretti des hl. Franz von Assisi.

Sammlung Göschen u Leipzigu (svezak od 120—180 str. po 80 pfg.).

Npr. Broj 101. Dr. Achelis: Soziologie. (1908.) 2. izd.
„ 147. Dr. Hardy: Buddha. (1903.)
„ 351. Dr. Salomon: Allgemeine Geschichte des Zeitungswesens 1907.

Aus Natur und Geisteswelt. Sammlung wissenschaftlich — gemeinverständlicher Darstellungen u Leipzigu (Teubner).

Npr. broj 41. Külpe: Die Philosophie der Gegenwart in Deutschland. Četvrto izd. 1908.

Razumijeva se, da u ovoj racijonalističkoj zbirci imade svega i svašta, stoga i ne spominjem druga djela, što ih imadem i poznam. Za potonje dvije zbirke izdani su posebni katalozi te se dobivaju gotovo u svakoj knjižari. Ostale dvije još su veće i to: Reclamova Universal-Bibliothek i Miniatur-Bibliothek, obje u Leipzigu.

Preporučujem još ove zbirke:

Kultur und Katholizismus. Einzeldarstellungen aus dem Gebiete der kulturellen Wirksamkeit in der katholischen Kirche. Mainz, Spahn. Počam od 1906.

Npr. 6. svezak: Katholisches Christentum und moderne Kultur.

Apologetische Studien, herausgegeben von der Leo-Gessellschaft Wien, Mayer.

Npr. I. Band, I. Heft: Dr. Englert: Christus und Buddha in ihrem himmlischen Vorleben. 1898. (str. 124). Svezak po K 2.40.

Katholische Flugschriften zur Wehr und Lehr. Berlin, Germania (od 1890.). — Ja ih imadem oko 150 knjižica. Sve su najaktuelnije. Komad po 12 fil.

Volksaufklärung. Kleine Hand-Bibliotek zur Lehr und Wehr für Freunde der Wahrheit. Svezak od 32—48 str. po 10 fil. Ima ih već 150. Prvih 129 brojeva sa 6 Ergänzungsbändchen stoje K. 16·70.

Ili prvih 120 brojeva u 12 elegantno vezanih knjižica stoje K 24·80. Izdaje ih St. Josep's-Vesein u Celovcu. Preporučam broj 4. Ergänzungsb: Auswahl guter Bücher (110 str.) 24 fil.

F. X. Wetzeleve brošure, što su izašle u Rawensburgu, Dorn.

Npr. Die Lekture. Ein Führer beim Lesen. 2 izd. 1897. (424 str.) M. 2·40.

Npr. Entweder kalt oder warm. 3. izd. 1896. (100 str.) 0.25. Pf.

Naturwissenschaftliche Bibliothek, Einsiedeln, Benziger. Vezani svezak po M. 1·50.

Npr. Dr. Gander O. S. B.: Der erste Organismus 1904 2 izd.

Broj 3. Dr. Gander O. S. B.: Die Abstammungslehre. 1904.

Broj 8. Dr. Gander O. S. B.: Naturwissenschaft und Glaube. 1906. Izvrsna apologija.

Npr. Broj 10. Dr. Gander O. S. B.: Darwin und seine Schule. 1907. (176 str.).

Apologetische Tagesfragen. München-Gladbach od g. 1903. Volksverein.

Npr. 3. sv. Dr. Meffert: Die geschichtliche Existenz Christi. 8. izd. 1910. (192 str.) M. 1·20.

Apol. Volksbibliothek. M. Gladb. (od 1907.) svezak po 6 fil. Volksverein (po 16 str.).

Npr. Broj 12. Die religionslose Moral ein Ersatz der religiösen Moral.

Npr. Broj 13. Die christliche Sittenlehre eine Feindin der Kulturarbeit.

Npr. Broj 14. Hat Christus jemals gelebt?

Npr. Broj 16. Ist Christus auferstanden von den Toten?

Frankfurter zeitgemässe Broschüren (od 1880.) Sada kod Breera et Thiemanna u Hammu (Westfalen). Godišnje po 12 svezaka M. 4.

Npr. Brugger O. S. B.: Die Fortschritte d. Elekrotechnik (XIII. g. sv. 3.).

Npr. Gander O. S. B.: Die Tierseele (XXIV. 4.).

Biblische Zeitfragen. Münster i. W. Aschendorff. Svezak po 60 pfg. od 1908.

Npr. Sv. 9. Wecker: Christus und Buddha.

Theologische Zeitfragen, Herder.

I. Folge. Chr. Pesch. S. J.: Das Kirchliche Lehramt und die Freiheit der teologischen Wissenschaft. Alte und neue Apologetik — Ist Gott die Ursache seiner selbst? (168 str.) M. 2·20.

II. Folge. Zwei verschiedenen Auffassungen der Lehre von, der allerheiligsten Dreifaltigkeit. — Das Wesen der Todsünde — Die Seele des Todsünders im Jenseits. (138 str.) M. 1·80.

III. Folge. Zur neuesten Geschichte der kath. Inspirationslehre. 1902. (123 str.) M. 1·60.

IV. Folge. Glaube, Dogmen und geschichtliche Tatsachen. Eine Untersuchung über den Modernismus. 1908. (244 str.) M. 3.40.

* * *

4. Revije.

Mlađi apologet neka započne držati i čitati Krijes, onda Luč i Hrv. Stražu. Za ženski katol. apol. svijet Proljetno cvijeće i Za vjeru i dom. Bogoslov ima svoju: Bogoslovsku smotru, koja sve više proniče i obrađuje upravo apologetiku.

U bratskom slovenskom jeziku izlazi Čas, glasilo Leon. društva, i Voditelj v bogoslovnih vvdah.

U Češkoj izlazi Museum i Slavorum litterrae theologicae (sada Acta Academiae Velehradensis).

Kasnije čim se riješi gimnazije (ne bi škodilo već i u višim razredima) treba da posegne za stranim revijama. Evo njemačkih:

Apologetische Korrespodenz. M. Gladb. Svakih 8 dana. Izlazi od g. 1903.

Apologetische Rundschau. Cöln. Svaki mjesec. M. 3·60 (K 4·25). Izlazi od g. 1906.

Magazin für volkstümliche Apologetik. Ravensburg. sv. mj. M. 3·20. Izlazi od 1902.

Natur und Offenbarung. Münster. Sv. mj. M. 8. Izlazi od 1858.

Stimmen aus Maria-Laach. Freiburg. Godišnje 10 svezaka u dvije knjige. M. 12. Od 1871.

Natur und Kultur. München. Godišnje 24 sv. M. 8. Izlazi od godine 1904.

Theologie und Glaube. Paderborn. Godišnje 10 sv. K 13·20. Noviji list.

Theol. prakt. Quartalschrift. Linz, Godišnje 4 sv. K 7. Izlazi od g. 1847.

Theologische Quartalschrift. Tübingen. Godišnje 4 sv. M. 9. Izlazi od g. 1819.

Theologisch-pratische Monatschrift. Passau. Godišnje 12 sv. M. 6. Izlazi od g. 1880.

Zeitschrift für katholische Theologie. Insbruck. K 6. Izlazi od god. 1877.

Der kath. Seelsorger. Paderborn. Godišnje 12 sv. K 6. Izlazi op god. 1888.

Der Katholik, Mainz. Godišnje 12 sv. M. 12. Izlazi od g. 1821.

Pastor bonus. Trier. Godišnje 12 sv. M. 4. Izlazi od g. 1888.

Historisch-politische Blätter. München. Godišnje 24. sv. M 18. Izlazi od g. 1838.

Biblische Zeitschrift. Freiburg. Godišnje 4 sv. M. 12. Izlazi od godine 1903.

Soziale Kultur. M. Gladbach. Godišnje 12 sv. M. 6. Noviji sadržaju bogati list.

Soziale Revue. Essen. Godišnje 4 sv. M. 4. Izlazi od g. 1911.

Philosophisches Jahrbuch. Fulda. Godišnje 4 sv. M. 9. Izlazi od g. 1888.

Die Wahrheit. München. Godišnje 24 sv. M. 6. Izlazi od g. 1896.

Die Kathol. Missionen. Freiburg. Godišnje 12 sv. K 6. Izlazi od god. 1873.

Charitas. Freiburg. Godišnje 12 sv. M. 3. Izlazi od g. 1894.

Literarische Rundschau. Freiburg. Godišnje 12 sv. M. 10. Izlazi od god. 1875.

Historisches Jahrbuch. München. Godišnje 4 sv. M. 15. Izlazi od god. 1880.

Römische Quartalschrift. Freiburg. Godišnje 4 sv. M. 16. Izlazi od god. 1887.

Archiv für katholisches Kirchenrecht. Mainz. 4 puta godišnje. Izlazi od god. 1859.

La Civiltà Cattolica. Roma. Svaki 14 dana. 25 lira. Izlazi 62. godinu.

La Revue Apologétique. Bruxelles. Svaki mjesec 7 fr. Izlazi 12. godinu.

Revue pratique d'Apologetique. Paris. Svakih 14 dana. 12 fr. Izlazi 7. godinu.

Revue Neo — Scolastique. Lowain. 4 puta na godinu 12 fr. Izlazi 18. godinu.

Želi li tkogod još koju reviju, naći će ih u „Hrv. Straži" i „Bogoslovskoj smotri". U izboru djela i čitanju valja biti vazda pun razboritosti, međutim mislim, da među spomenutim djelima nema takovih, koja bi bila osuđena ili dvojbena, budući ih ili imam sâm ili sam ih samo čitao.

Grobari Hrvatstva.

„1. Jedna naša zadaća i dužnost.

Ceterum censeo . . .

Naš je cilj odredjen i jasan: „Učiniti hrvatsko djaštvo u socijalnom i u kulturnom pogledu naprednim i slobodoumnim elementom, znajući da time bolje služimo općoj narodnoj stvari, nego li agitacijom i stijepim trabanstvom za ovom ili onom političkom strankom." („Hrv. Djak" II. god. I. broj.)

Koliko smo do sada u tome uradili, nije čas da prosudjujemo. Svakako rezultat nije kakav bi morao biti. Prospavali smo svoj zimski san, a kada sada opet skočismo, da nadoknadimo manjak i ustrajemo u obnovljenom radu, i to je dobro.

Naši su zadaci mnogi. Njiva, na kojoj imamo raditi, velika je i tvrda.

Osim djelatnosti sintezovane u gornjem citatu i naglašivane u svakom broju „Hrv. Djaka" moramo preuzeti i drugi jedan rad, za koji u Hrvatskoj danas kao da nema pripravnih radnika.

Uzgajajmo se, izdjelajmo iz sebe socijalnog, solidno i svestrano izobraženog individua, vrijednu i jaku jedinicu, ali budimo i *rasadnici antiklerikalne propagande*. I ovo je rad, koji nas čeka i mi smo danas jedini, koji ga možemo preuzeti. Bijasmo od svog prvog početka slobodoumna, dakle i antiklerikalna skupina, ali izrazite, specijalne antiklerikalne tendencije u nas nije bilo. Anti-

klerikalna propaganda i agitacija ne bijahu izrično naglašene u našem programu.

Danas to mora biti.

Klerikalizam je trajna oznaka ove naše Hrvatske. U klerikalizmu smo rodjeni i odrasli, pa ga zato nijesmo ni osjetili. Bio nam je jedno posve naravno, obično stanje. Proglasismo dapače i vodstvo episkopata. Pobune u nas nikad nikakve. Danas je pak taj naš stari klerikalizam samo jače akcentuiran. Podražen ovim laganim naprednim i slobodoumnim ćuhom pružio je malo pandže i što neki više hoću, da već jednom zakročimo naprednim korakom, to taj crni stari mačak jače zadire pandžama u tijelo Hrvatske.

Danas se više klerikalna propaganda ne zadovoljava propovijedaonicom i ispovijedaonicom. To danas slabo donosi. To je onaj neproduktivni dio klerikalnog rada. Crkve su prazne, ali su dvorane pune. Svjetovno klerikalno udruženje, predavanje, diletantska pretstava, fanfara i novina daleko više vrijede nego crkva i propovijed po evangjelju.

Svijet radje čita novine nego molitvenik.

Klerikalizam je dakle izišao iz sakristije i spravlja se na zadnju odlučnu navalu. Jurišat će.

Da u nas bolje i brže uspije uortočio se je sa pravašima, u Banovini sa frankovcima, u Dalmaciji najprije sa dubrovačkim pa sa šibenskim pravašima.

Danas je i ljući u nas. Jače ujeda i smionije napada.

K tome pred tri godine bijaše u nas mlada stranka, reservoar svih narodnih i naprednih energija. Ta je stranka uzdržala klerikalizam u nekim granicama. Mogla mu se je uspješno i oprijeti, a što je glavno sijala je u nas antiklerikalno slobodoumno sjeme.

Danas hrv. puč. napredne stranke nema, a nema ni stranke, koja bi mogla nastaviti započeti rad i preuzeti program h. p. n. s., kondensiran u VII. i u VIII. temeljnom načelu te u 33. točki programa o prosvjetnoj i školskoj politici. Napredna stranka u Dalmaciji sliči tabli s koje je vrijeme izbrisalo firmu. Ta stranka i nije napredna, već prelaz jednoj novoj i mladoj naprednoj stranci, koja će se razviti iz krila sadanje stranke. I sami su vodje današnje napredne stranke pravaši odgojem i tradicijama. Nekada snovahu o kršćanskim socijalnim strankama.

Naš je današnji položaj gori, nego li bijaše pred koju godinu. Jer onda imadjasmo naprednu stranku i klerikalizam još nekako u pozadini; danas nemamo jedne slobodoumne stranke, a klerikalizam okuplja čete. Ostajemo dakle još samo mi mladi, ostaci naprednjaštva, ali i klica nove napredne stranke. Red nam je prihvatiti se od drugoga napuštenog posla. Ako mi to nećemo nije nam se boljemu ni nadati.

Što je klerikalizam, koji su mu ciljevi, kakva ćud i sredstva, mislim, nije potrebno podrobnije isticati. Poglede na klerikalizam u Hrvatskoj pružio nam je Korać skupivši u broširi članke i govore saborske Potočnjakove, pogled na klerikalizam u ostalom svijetu pružaju nam dnevno domaće i strane novine.

Jedno ću samo spomenuti: klerikalizam je negacija slobode i kulture, negacija napretka.

Klerikalizam je smrtna kazna naviještena narodu, koji se ne bude znao oprijeti.

Hoćete li narod kastriran — pustite ga klerikalima. Neka ga vodi „episkopat.“

Snagu klerikalizma nije dobro potcijenjivati, niti mu rad prezirati. Ugnijezdio se je u dvoru i u kolibi. Ima na raspoloženju novac i silu, vlast i školu. Tako je jak, da mu se ni oni veći duhovi ne mogu i ne smiju oprijeti te polažu antimodernističke prisege i djecu šalju u šestoj godini na ispovijed i pričest.

Za školom je segnuo klerikalizam najvećom požudom. Dok su mu pučke škole i srednja učilišta u rukama, kliče: „Osvojimo univerze!“ Posvuda je pogibeljan, a u školi najpogubniji. Mladež je narod. Temelj je iz kojeg se narod svakom generacijom obnavlja i jača. Svijet je mladih. Mladi su najbolji, najvrijedniji dio naroda. Tko ima mlade ima budućnost i zato klerikalizam otimlje i krade narodima njihova nova pokoljenja.

Popovi su navalili na seosku mladež, u Dalmaciji osobito. Skočili su medju seoske dječake i djevojčice i stala ih je jagma, ko djećurliju o zlatni novac, što ga ugleda na putu u prašini.

U Splitu nedavno bijaše tečaj za organizaciju te mladeži. Kad se pak tako pojagmiše za seoskom mladeži kako neće za djaštvom. Danas pop ne vrijedi koliko je vrijedio prije. Ne rijetko i svojom

pojavom kompromituje i najljepša im poduzeća. Treba dakle svjetovnjaka, liječnika, odvjetnika, sudaca, profesora, upravitelja banka itd.

I tako stvaraju svoju „inteligenciju", a u školama se zameću borbe. Danas je *srednja škola* poprište na kojem imamo voditi i izdržati najaču i osudnu borbu.

Radi se o pobjedi, a pri nejednakoj borbi. Naša sredstva ne odgovaraju potrebama. Oskudijevamo i materijalnim sredstvima, a klerikalci uz kat[...]ete i upravitelje, profesore i knjige, naučnu osnovu i disciplinarne kazne imaju i sve ono, što je kadro dječaka zamamiti i zavesti. Klerikalci su jednaki izrabljivači djetinjske duše, kao što su i njeni falsifikatori.

Borimo se dakle o srednje škole i tu je naš rad najvažniji i naša pomoć najpotrebnija. Srednjoj školi treba da napredno djaštvo posveti najveću pažnju i brigu. Treba, da svojim mladim drugovima pružimo načina i sredstava, da uzmognu odoliti navalama klerikalaca.

Položaj djaka naprednjaka u srednjim školama nije najbolji, a propustimo li, da ih jačamo u otporu i pomožemo u borbi, odgovarat ćemo ne samo narodu već i čovječanstvu, jer je antiklerikalna borba — borba čovječanstva i ništa nije kadro tako spojiti i približiti narode, kao kulturna borba.

Srednje škole pak moraju same učiniti što mogu. U svakoj naprednoj organizaciji neka se ustroji posebni odsjek od 5—6 najboljih djaka, koji će se brinuti za antiklerikalnu propagandu, pratiti klerikalni pokret u domovini i vani, koji će biti operaciona baza antiklerikalne vojne. *Ne samo defenziva nego i ofenziva.*

Moramo biti agresivni, obrana sama nije dovoljna. Antiklerikalna ofenziva — to će biti zadaća tih odsjeka u organizacijama. Njihova će briga biti takodjer propaganda unutar organizacije pomoću predavanja, raspačavanja antiklerikalnih brošira, knjiga, časopisa i članaka novinskih.

Sve pak organizacije neka djeluju jedinstveno i jedna drugu neka potpomaže. Rad neka bude intenzivan i ustrajan.

Nepomirljivi smo neprijatelji klerikalizma, a identifikuje li se ovaj sa crkvom, sa katolicizmom, onda smo i neprijatelji njihovi. Stojimo prema crkvi kao vojska novoga doba prema drugoj Bastili.

Naš pak antiklerikalni pokret nije i ne smije biti antiklerikalizam naših starijih ljudi, jer je taj bezuspješan, palijativan, naivan. U nas obzira nema, jer smo slobodni i neodvisni. Svoj antiklerikalizam, osnivamo na izobrazbi svojoj, na svojem modernom znanstvenom nazoru o svijetu, pa zato se ne možemo zadovoljiti, barem ne dok smo unutar svojih organizacija, sa geslom: „Pop u crkvu", sa vulgarnim antiklerikalizmom.

Naša borba treba da je osnovana na znanstvenom temelju.

Pustimo s vida popa, a prihvatimo se onoga čemu taj pop služi.

U prvom nam je redu riješiti se svih dogmatičkih zabluda i predrasuda i svesti stvari na njihovu pravu mjeru. Treba da dodjemo do osnovanog i ispravnog uvjerenja, da su religije i crkve djelo čovjekovo.

Što strah i mašta stvoriše, to um čovječji treba da poruši. Sa ovog stanovišta treba da podjemo, hoćemo li, da naš antiklerikalizam bude uspješan.

Radi se o ideji, a ne o popu, o osobi. To dobro upamtimo. Služe li se neprijatelji narodni i neprijatelji čovječanstva vjerom da nam naškode, da nas zarobe, dužnost nas veže, da se i nje riješimo.

Ratno je pravilo: služi li se neprijatelj vodom za našu propast zaspimo tu vodu; služi li se šumom upalimo tu šumu. Prijeti li nam jedno udo propasti cijelog tijela, odsijecimo to udo.

Klerikalizam treba pogoditi u njegov izvor. Zaludu će biti i rastava države od crkve, i ukinuće kongregacija i redova, i laicizacija škole, jer će klerikalizam puštati nove grane i nanesene će mu rane ubrzo zacijeliti. Klerikalizam se svemu prilagodjuje. Zato, da se riješimo opasnosti i propasti da izbjegnemo treba da mu žile podrežemo, da ih iskopamo.

Gdje je korjen klerikalizmu?

U Rimu, u onoj palači, koju svijet nazivlje Vatikanom.

Iskorjenimo li taj Vatikan svaki iz svoje duše, svaki iz sebe, onemogućimo li mu tu daljnji opstanak — pobjeda će biti naša. Iskorjenit ćemo ga valjanom znanstvenom izobrazbom.

Okupimo se, prionimo živo i smjelo, da narod spasimo, da čovječanstvo osvetimo.

*

Osnivajmo u svojim organizacijama antiklerikalne odsjeke. Tko zna, ne će li ti naši odsjeci postati rasadnikom antiklerikalizma za našu inteligenciju.

Na okup!“

2. Što je zapravo klerikalizam?

Pretiskasmo eto čitav jedan članak iz — „Hrvatskog djaka“ (g. V. br. 4. str. 54. sl.). Možda će se komu učiniti naš postupak čudnim i suvišnim nakon svega onoga, što je izneseno u našem časopisu, u brošuri „Kulturna načela i rad naprednjaka“, u „Vrhbosni“, u pokojnom „Hrvatstvu“ i drugdje. Tamo su prikazane težnje i nazori i rad naših „naprednih“ usrećitelja baš u tančine. Najbolji fotograf ne bi bolje snimio naprednjačke slike.

Ipak držimo, da nije suvišno ni ovo. Ima u nas u Hrvatskoj okatih slijepaca i uhatih gluhaka. Možda im se otvore oči i uši, pa zamijete, e je već dvanaesti čas.

Zamjerit će tkogod možda, što se osvrćemo kao ozbiljan časopis na drljanje dječurlije i neozbiljnih dečkira. Mi ne pitamo, tko piše, već što piše. A držimo, da će se svak uvjeriti, da imamo pravo, kad se malko zamisli, o čem se radi, za koga se radi, tko stoji u zaleđu našoj mlađariji. Istina, sve se to već rešetalo u „H. S.“; nu držimo, ni ovo ne će biti na odmet.

Mi ćemo pretresti glavne misli, nabačene u ovom članku, a prišit ćemo, što bude od potrebe.

Da se razumije cijelo umovanje, treba biti na čistu, što je zapravo klerikalizam, pa dosljedno i antiklerikalizam? Pisac se „H. Dj.“ nekako mota ko jegulja, obilazi ko mačak oko vruće kaše. Nabacuje, da je klerikalizam „oznaka ove naše Hrvatske“; da smo u njem „rodjeni i odrasli“; da je „izišao iz sakristije“, jer se „ne zadovoljava propovijedaonicom i ispovijedaonicom“, da je „negacija slobode i kulture, negacija napretka“, „smrtna kazna naviještena narodu“ i td. A konačno nehotice pokazuje papke, ali sramežljivo i oprezno. Nema smjelosti (ni obraza), da kaže očito: klerikalizam = Crkva, katolicizam; već uvjetno:.. „identifikuje li se ovaj (klerikalizam) sa crkvom, sa katolicizom..“

Tko pomnjivo proštije čitav članak, raspoznat će lako, da sam pisac zbilja istovjetuje klerikalizam i katolicizam, Crkvu katoličku.

Tko je pratio prije pisanje „Hrvatskog djaka“, „Obzora“, „Pokreta“, „R. novog lista“ i drugih naprednjačkih glasila, mogao se lako još prije o tome uvjeriti.

U ostalom se znade, da je naprednjaštvo čedo, ako i nezakonito, čeških slobodnih mislilaca, tko znade, da slobodna misao „grli sve, koji pripoznaju štetnost Crkve“, koji se „bore proti klerikalizmu i natražnjastvu“, taj će i jednim okom vidjeti, da je za naše naprednjake i za svu njihovu braću *klerikalizam istovjetan s katoličkom Crkvom.* Antiklerikalizam je borba proti Crkvi — i to samo katoličkoj. A zašto? Evo:

3. »Klerikalizam je negacija slobode.«

Istina je vječna, nepromjenljiva, nu pojmovi su relativni. Relativan je i pojam *slobode.* Što je sloboda? Tko je slobodan? Gledamo orla, gdje se smjelo krili po zraku, prosijeca oblačine, prkosi olujama. Slobodan je. Gledamo lava, gdje — car zvjeradi — kroči prašumama i prkosi svakoj sili. Slobodan je. Gledamo čovjeka, gdje se voljko kreće, siječe veslom more ili zemlju ore ili perom mudre knjige piše. Nitko mu ne zapovijeda, sam je sebi gospodar. Slobodan je. Nu zavirimo u tamnicu, u menažeriju, u krletku. Vidjet ćemo okovana čovjeka, sputana lava, zatvorena orla. Lišeni su slobode, sužnji su. Gledajmo stanac kamen! Mirno, ukočeno stoji mrtav, neslobodan. Što je dakle sloboda? Bitna je oznaka slobode nevezanost neovisnost, neprisiljenost. Slobodni lav nije vezan, nije ovisan ni o kome, neprisiljeno se bani u prašumi. Lav je u menažeriji prisiljen, da boravi u omeđašenom mjestu, ovisan je o svojem gospodaru, a za potrebu je i sputan, da se ne može kretati. I razne kretnje mora vršiti silom, proti svojemu prirodnom nagnuću i potrebi. I čovjek u tamnici mora raditi po tuđoj volji. Prisiljen je boraviti u uskom mjestancu i raditi, što drugi hoće. Nu razlika je između lava i čovjeka. Lav je u menažeriji potpuni sužanj, posve lišen slobode. Čovjek je u tamnici sužanj, al je lišen samo jednoga ogranka slobode, slobode vanjske. Duh je njegov — bolje njegova volja — slobodan. Lišen je dakle slobode vanjske, nu uživa psihološku slobodu, pa ga sputali i najtežim lancima, stegnuli u kladu, okovali posve u tvrdo gvožđe. Fizička sputanost, ovisnost, sila ne oduzimlje

čovjeku nutarnje slobode, kojoj je bit, da volja nije opredijeljena izjednačno (adaequate) na ovo ili ono bilo spoznatim poticajima (motivima) bilo strastima, već je indiferentna i to aktivno indiferentna t. j. može djelovati ili ne djelovati, kad je već spremno sve potrebno za djelovanje (positis omnibus ad actionem requisitis.)

Zgodno sv. Toma: „Liberum est quod sui causa est" (C. Gent. I. 72.) Ona je aktivna indiferencija trostruka, a prema tome je trostruka i sloboda: *a*) sloboda protuslovlja (contradictionis) = sloboda nešto htjeti ili ne htjeti; *b*) sloboda razvrzbe (specificationis) = sloboda htjeti ovo ili ono; *c*) sloboda opreke (contrarietatis) = htjeti dobro ili zlo.

Bez slobode protuslovlja ne mogu opstojati ni ostale dvije vrsti, jer je obje pretpostavljaju. Prava je sloboda unutarnja i formalna t. j. opstoji u nekoj sposobnosti, koja sama sebe opredjeljuje na djelovanje; opredjeljuje dakle i samo vršenje i vrst djelatnosti. Takova sloboda dolikuje samo volji. Ostale sposobnosti čovječje, dakle i um, mogu biti slobodne samo izvana i demoninative, jer im volja zapovijeda.

Osim te se slobode razlikuje još: *a*) sloboda neovisnosti, autonomije, t. j. neovisnosti bilo o kojem biću ili zakonu; *b*) moralna sloboda, t. j. sloboda od straha i od strasti; *c*) sloboda savjesti, t. j. sloboda od nepravedne sile i mučenja; *č*) sloboda sinova Božjih, t. j. čista savjest i prijateljstvo s Bogom; *ć*) sloboda sreće, t. j. sloboda od svih zala sadašnjih i budućih.

Vanjska se čovječja sloboda dijeli na četiri ogranka: *a*) sloboda prirodna, naravska, *b*) građanska, *c*) moralna, *č*) vjerska. Prirodna sloboda zajamčuje čovjeku, da može slobodno raditi, što hoće, ne dirajuć ni u čija prava; građanska omeđašuje prirodnu slobodu zakonima, koji su potrebni, da se postigne društvena svrha. Moralna sloboda zajamčuje svakome, da ga ne će siliti, da misli, govori ili radi proti svojoj savjesti; a vjerska, da ga ne će nitko vanjskom silom nagoniti, da pristane uz koju religiju.

„Klerikalizam je negacija slobode." Koje i kakve? Klerikalizam t. j. Crkva katolička od početka do dana današnjega uči i brani slobodu volje, slobodu od nutarnje nužde. Dosta je samo spomenuti borbu proti manihejcima, pa razne prepirke o djelatnosti milosti Božje. Crkva je vazda pobijala determinizam i starih fatalista i

moslima, pa Luterov, Melanhtonov, Kalvinov, Jansenijev, racionalistički, panteistički, materijalistički. Antiklerikalci ne priznaju u čovjeku razumne duše; (dajbudi pravi, radikalni antiklerikalci), sami su determininisti, pa potom ne mogu Crkve prekoravati, da je „negacija slobode" (t. j. slobodne volje).

Slobodu je sinova Božjih baš klerikalizam (Crkva) raširio po svijetu, a s pomoću te slobode vabi i klice slobode sreće, koja će procvasti istom onkraj groba. Prava se sloboda moralna i sloboda savjesti osniva na slobodi sinova Božjih, pa je jasno, da se Crkva ni toj slobodi nije protivila, već ju je vazda širila i štitila. Bila je dakle ne negacija već afirmacija slobode.

Nu Crkva je „negacija slobode" neovisnosti (independentiae). Jest i mora biti. Dopusti li neovisnost, autonomiju u smislu Kantovu, slobodu u smislu radikalnog liberalizma, dopustila je „la liberté de négation, la liberté d' irreligion, la liberté d' outrage, la liberté de subversion . ." (Aug. Nicolas, L' Etat sans Dieu).

Crkva katolička znade, da zdrav razum, zdrava znanost dovodi do Boga. Spoznavši razum, da Bog opstoji kao apsolutno, savršeno Biće, spoznaje, da je sve drugo ovisno o Njemu, svome početniku i zadnjoj svrsi; spoznaje, da je dužan vjerovati Njegovoj riječi. On je progovorio, objavio se. Došao je sam na svijet i osnovao Crkvu, kojoj je povjerio poklad objave, koja upotpunjuje spoznaje razuma i otkriva mu velike, za nj nedohitne tajne. Crkva je dužna taj poklad čuvati, dužna je čovječanstvu otkrivati pravu istinu, uporozavat ga na njegovo ništavilo a k jednu i na veliko dostojanstvo. Ništa bo je čovječanstvo samo od sebe i po sebi, veliko po Bogu i u Bogu.

Sloboda potpune neovistnosti dolikuje samo Apsolutu, a Apsolut (absolutus, ab-solvere) je sam Bog. Dakle ili negacija te slobode u čovjeka ili apoteoza čovječansva, a negacija božanstva, dosljedno potpuni ateizam i nihilizam.

Možda je klerikalizam negacija slobode prirodne, naravne? Ako se prirodna sloboda istovjetuje s fizičkom silom, ako se bez obzira na prirodne zakone pod okriljem te slobode može raditi, što se kome prohtije: eto klerikalizma, gdje klikće: Početnik je prirodnog zakona cdsjekao međaše, preko kojih se ne smije. Svi su ljudi braća, svi djeca istog nebeskog Oca, svi imadu pravo na opstanak, na razvoj, na usavršivanje.

Možda je Crkva neprijateljica građanske slobode? Crkva je držala i drži, da je čovjek po prirodi društveno biće, da je po tome početnik društva Bog. Nu društvo ne može postojati bez vlasti, bez auktoriteta. Stoga „svaka vlast od Boga". Nego nosilac auktoriteta može i smije samo ono raditi, što se slaže sa svrhom društva. Prekorači li granice, on se ne služi onom vlašću, što mu je dao Bog. Jer je vlast od Boga, jer je dana radi općega dobra, dužni su se vlasti pokoravati svi. Nu podanici nisu bespravna krdo, s kojim vlastodržac može raditi po miloj volji, već ostaju vazda pravni subjekti, te ne iščezavaju u društvu. Država nije nazočno božanstvo, odredbe državne nisu svete i nepovredljive.. Ako je to „negacija slobode", onda ne znamo, što je sustav Hobbesov, Hegelov, Kantov, Rousseauvljev. Istina, Crkva ne priznaje, da je „narod izvor sve vlasti", nu time narodu ne otimlje ni prava ni slobode. Mrski klerikalizam nije dogmatski ustanovio apsolutnu vrijednost ovog ili onog oblika vladavine niti osporava prava najširih narodnih slojeva. Naprotiv: demokratska je ideja jasno istaknuta već u sv. Pismu. Crkva samo tvrdi — a to uči zdravi razum — da je zadnji izvor svega, dakle i svake vlasti, apsolutno Biće, Bog; a time udara baš građanskoj slobodi čvrsti oslon i zaleđe.

Potpunu negaciju prave građanske slobode treba tražiti u taboru antiklerikalskom.

Nu klerikalizan se protivi slobodi savjesti; dakle.. Već je rečeno, što je prava sloboda savjesti.: sloboda od nepravedne sile i nagona. Nego napredni svijet drukčije shvata tu slobodu. Miješa je potpunce sa slobodom neovisnosti. Savjest je vrhovni, neomeđašeni, neovisni gospodar, koji sudi samovlasno, ne obziruć se ni na koga. Takova je savjest apsolut, božanstvo. Dakle pravi solipsizam. A sloboda vjere? Ako jest Bog stvoritelj, opstoji između Njega i svijeta napremica. Vez je vjera = pristajanje uz objavljene istine radi ugleda Božjeg. Jer je Bog istina, a istina je jedna, i prava je religija jedna. Tko hoće pravo vršiti dužnosti prema Bogu, mora istraživati i prihvatiti tu pravu religiju. Al je mora prihvatiti slobodno. Nu jer samo istina ima pravo na opstanak, javno je, da je samo zloporaba slobode, kad se traži, da se bludnja može širiti i istiskavati pravu vjeru. Crkva kao takova nije nikoga silila na prihvat vjere katoličke, kako su primjerice muslimani silili na

prihvat svoje vjere ili razni krivovjerci na odmet od vjere katoličke. Ako je crkva osuđivala kolovođe krivovjeraca, vršila je pravo, koje pripada svakomu, osobito savršenom društvu.

A sloboda misli? Ako nije klerikalizam neprijatelj nikakve slobode, jamačno je negacija slobode misli. Dopuštamo. Evo zašto: Misao je čin razuma. Predmet (objekat) je razuma istina. Ili razum poimlje svoj predmet ili ne. Ako ga poimlje, već je vezan, ne može biti govora o slobodi izvršivanja ni specifikacije, van razum mora nužno djelovati. Ako pak ne poimlje svoga objekta, razum uopće ne moče djelovati, jer objekat opredjeljuje razum na djelovanje. Što vrijedi za jednostavno shvatanje, poimanje, vrijedi i za sud i za umovanje.

No uzmimo, da je razum posve slobodan u svojem djelovanju. Ako je slobodan, nije ovisan ni o kojem biću, ni o kakvom zakonu. Za njega ne opstoji ništa apsolutno. Sve je relativno, promjenljivo. Što je danas dobro, sjutra je zlo. Što je danas istina, sjutra je laž. Danas (a to bijaše i pred više tisuća godina) 2+2=4; nu sjutra može biti 2+2=5. Ako nije ništa stalno, ako nema objektivne istine, nema znanosti, nema napretka, nema poretka, nema društva.

Ali Giordano Bruno, Hus, Ferrer i „stotine" drugih „mučenika" za slobodnu misao? Crkva ih je osudila radi zabluda, radi prezira objektivne istine, radi emancipacije od prave istine, koja je podloga prave slobode.

Sve u jednu: „klerikalizam" je istina negacija slobode, al one *slobode*, koja se kiti tuđim perjem, one nagrde, koja oskvrnjuje sveto ime Božje divne kćeri. Klerikalizam je negacija slobode strasti, slobode apsurda, slobode posvemašnjega nihilizma; ali je afirmacija prave slobode.

3. »Klerikalizam je negacija .. kulture i napretka.«

Kultura (colo, 3.) znači obrađivanje, oplemenjivanje nekog predmeta, u prenesenom smislu materijalno i duhovno oplemenjivanje ljudskog društva. Napredak je razvitak stvari same u sebi.

U ovom je časopisu bilo češće govora o djelatnosti. Crkve na kulturnom polju[1]. Očevidno je dokazano, da je baš Crkva katolička

[1]) Isp. osobito: g. VI. str. 6. 273. 441. 651.)

prava majka evropske kulture. Samo ćemo sada spomenuti izjave nekih protivnika Crkve, da se vidi, što oni misle o toj „negaciji kulture."

A. Comte, osnivač pozitivizma: „Većina filosofa, pa i katoličkih, nije još ni izdaleka dovoljno ocijenila neizmjernog i izvanredno srećnog djelovanja katolicizma na društvo organizacijom općenite pučke poduke."[1])

F. P. Guillaume Guizot (protestanat): „Neosporna je činjenica: sav intelektualni i moralni razvoj Evrope stoji bitno na teologiji . . .; svi nazori nose biljeg teologije, sva se filosofska, politička i povjesna pitanja promatraju s teološkog zrenika . . . . To djelovanje bijaše vrlo blagoslovno."[2])

Schiller: „Kršćanska je religija sudjelovala pri sadašnjem obliku svijeta toliko, te je njezina pojava najznamenitija činjenica za svjetsku povjest." (Was heisst . . Universalgeschichte? X. 15.)

M. Müller, njem. orijentalist: „Bez kršćanstva ne bi bilo znanosti čovječanstva ni čovječanskih jezika." (Wiss. d. Sprache, 107.)

Harnack: „Ona je (kat. Crkva) uzgojila romansko-germanske narode. Ona je mladim narodima donijela kršćansku kulturu . . . . i gotovo kroz tisuću godina upravljala napretkom . ." (Wesen des Christentums, 133).

Goethe: „Kršćanskoj smo Crkvi dužni uzdržanje kulture." (Kunstschätze).

Držimo, ne treba nam više. Nu nije li mrski kler sprečavao kulturu i napredak čovječanstva?

Možda je napretku slavenske knjige, a napose hrvatske naudio sv. Ćiril, koji je obreo slav. pismo? Ili armenskoj sv. Mesrop, obretnik armenskog pisma? Možda je škodio čovječanstvu sv. Urso, koji je izumio vodeni mlin ili benediktinski opat Gosbert, obretnik, slikarije na staklu? Izumitelj praha Bertold Schwarz bijaše franjevac. Prve naočnice načini dominikanac Aleksander u 13. vijeku. Povećalo i dalekozor pronađe franjevac Roger Bacon. Benediktinac monferatski Petar Pontius obrete metodu za podučavanje gluhonijemih. Isusovac Krsto Scheiner obrete helioskop i pantograf i otkri sunčane pjege. Isusovac Cysat otkri maglicu u pojasu Orijona i Saturnove mjesece;

[1]) Cours de phil. posit. V. leç. LVI.
[2]) Cours d' histoire moderne leç. VI.

Isusovac Fr. Grimaldi difrakciju svijetla; G Riccioli mjesečeve pjege. Isusovac Atanasij Kircher obrete skioptikon, vodoskok, eolovu harfu i pantometar. Kanonik Kopernik zabaci prvi Ptolemejev sustav. Premonstrat Prokop Diviš napravi prvi munjovod . . I tako dalje. Tko želi opširno, neka čita *K. Wohlandt*: Geistliche als Erfinder. Graz 1902, pa „Novovjeke izume". Svak će se osvjedočiti, da su svi znamenitiji izumi potekli od omraženoga klera, koji je dašto ipak „negacija kulture i napretka". Ne spominjemo, što je Crkva učinila za pučku školu, za sveučilišta i td. O tom je svemu već bilo govora.

Da zavežemo: Crkva je bila i jest protivnica one kulture, koja od čovjeka čini živinu, koja prevrće red, što ga je Početnik prirode ustanovio. Nu time je baš Crkva zadužila čitavo čovječanstvo, koje bi se bez nje raspalo i podivljalo.

4. »Klerikalizam je smrtna kazna naviještena narodu, koji se ne bude znao oprijeti.«

Tko narodu bitna prava osporava, neprijatelj mu je, a u neku ruku i ubojica. „Klerikalizam" t. j. Crkva katolička ne opstoji od juče van blizu dvije tisuće godina. Vazda radi po istim načelima, ide za istom svrhom. Kakva načela, takvo će biti i djelovanje, jer je djelovanje samo ostvarivanje, provađanje načela. Crkva svojih načela nije sakrivala, već ih je javno propovijedala i naglašivala, osuđujuć vazda protivna mnijenja. Crka je kao takova svoja načela i provađala. Ako je dakle „klerikalizam smrtna kazna naviještena narodu", mora se to raspoznati iz njezinih načela i iz njihove provedbe. Šo uči Crkva o narodu, o njegovim pravima i dužnostima? Već je gore nabačeno, a raspredeno je i u starim godištima „Hrv. Straže".

Crkva nastavlja djelo svoga nebeskog Zaručnika, primjenjujuć Njegove zasluge pojedincima i društvima. Osnivač joj je njezin ostavio obilata sredstva za postignuće svrhe, pa preporađa, uzgaja, krijepi, prosvjetljuje, vodi u luku spasa svakoga, tko se uteče pod njeno okrilje. Dragocjeni je poklad Isus ostavio Crkvi: uzvišenu nauku, neprolazna načela, pa sredstva milosti: sv. sakramente i dr. Crkva posvećuje osnovku ljudskoga društva, ženidbu. Ženidbenim

drugovima nalaže teške dužnosti, al im i olakšava teret. Njeti u pojedinaca bogoslovne i druge kreposti i uzgaja značajnike. Prikričava i traži, da se vrše oni zakoni, što ih je Bog upisao već u ljudsku narav. Moralnim i pravnim zakonima spaja pojedince, određujuć im tačno prava i dužnosti u društvu. Naglašuje nepovredljivost prirodnih prava i zakona, koji zajamčuju moralnim kao i fizičkim osobama pravo na opstanak, na razvoj i na usavršivanje. Ističući Božje očinstvo, traži, da se svi ljudi ljube bratski, da se i narodi bratski pomažu, da jedan drugome ne kroji prava. Može li Crkva kao takova biti „smrtna kazna" navieštena narodu?

Činjenice govore očitije. Koji je narod uništio „klerikalizam"? Kad su narodi evropski bili srećniji, napredniji: dok je u njih Crkva visoko dizala dekalog, dok je sijala iskrenost, ljubav, vjernost, dok je njetila ostale divne kreposti, što ih je naći samo u Crkvi katoličkoj — ili kad su raspojasi demagozi bacili pod noge sve, što čini čovjeka čovjekom? Istina, svrha je Crkve natprirodna, posljednja, pa se u prvom redu mora starati za tu svrhu. Nu svrha traži izjednačna sredstva, a ta se moraju uporabljivati ovdje na zemlji. Bez kreposna života i djelovanja nema vječne slave. Da što, i potišten bijednik može biti kreposnik. Crkva je učila i uči, da treba nepravdu, progone i ostalo ustrpljivo podnosit, al jednako uči, da svak može svoja prava dopuštenim sredstvima braniti. Neka se navede jedan narod, koji je uništio klerikalizam. Možda španjolska država i narod? Dok je vladao u njoj crkveni duh, bilo je i Božjeg blagoslova. Belgija? Pogledajte je i danas! Ako nije prva, jest među prvima. Italija? Danas je stresla klerikalni jaram, sjedinjena je i puna — prosjaka i razbojnika.

Povjesne činjenice treba dokazati. Fraze nisu dokaz, već fraze i klevete.

5. »Stojimo prema crkvi kao vojska novoga doba prema drugoj Bastili«.

Možda vam i smiješak ospe usta. Možda se sjetite one: „Podigle se tuke u hajduke" ili one čete, gdje bijahu: „Tri turčina i dva ciganina — U turaka puške bez kundaka — U cigana sablje bez balčaka... Golemo su zarobili roblje: — Hromu kvočku i ćoravo pile". Možda vam mašta izveze takovu vojsku naprednjaka, kojim još ide mlijeko iza zubi, otraga im visi „timun", a oni oboružani bazgovim puškama bez naboja jurišaju na Petrovu stijenu.

Možda. Nu pred gotovim činjenicama ne smijemo zatvarati očiju. Ne radi se tu o frazama zelenišâ, koji nikad ne će svršiti škola, već će se uvući u uredništva raznih listova, da vode javno mnijenje. Radi se o golemoj vojsci katoličkih odmetnika i mlađih i starijih. Zna se, da su se „naprednjaci" ugnijezdili u svim hrvatskim stranama. To drzovitim nametanjem, to žilavim radom okupiše oko sebe dosta školske mladeži. Stariju inteligenciju, zadojenu „Obzorovim" mlijekom, lako predobiše za se. Ne ćemo se prevariti, rečemo li, da je većina činovništva zadojena naprednim idejama — antiklerikalizmom. Lani su pokušali naprednjaci javno iskaliti svoju „ljubav" do klerikalizma. Vidješe, da je još kiselo grožđe, pa povukoše roge u se. Sad riju ko krtica. Nu činjenica, da su mogli javno rigati svoj bijes na katoličke svetinje, dokazuje da baš i u vrhovnim stražarima naših zakona ima dosta naprednjačkog duha. To je jako zaleđe, na koje može računati naprednjačka avantgarda.

Nego imaju i pobočnih krila: „stekliše" i „Mladohrvate. U borbi će i oni s naprednjacima stajati „prema crkvi kao vojska novoga doba prema drugoj Bastili". To nam jamči njihovo dosadanje držanje prema katoličkome đaštvu i uopće katoličkom pokretu. A jamci su nam i njihovi programi. „Stekliši" ne drže *još* naroda hrvatskog zrelim za kulturkampf. Dozret će, kad naprednjaci okupe svoje čete.

„Mladohrvati" neprestance ističu, da su liberalci. Osnovka je liberalizmu racionalizam. A racionalizam je i osnovka antiklerikalizma. K tome „Mladohrvati" i sami s nekim ogavljem spominju „klerikalizam". Ne marimo ispitivati, je li sada u njih klerikalizam istovjetan s Crkvom. Nu činjenica je, da su antiklerikalci i oni, dakle braća naprednjačka. Po svoj se Hrvatskoj organizuju grozničavo sva tri odjela tih mladih antiklerikalaca. Sada se glože i kvače među se, nu svima je svrha ista. Danas sjutra će u javnom životu sačinjavati svi jaku četu, koja će spajati „prema drugoj Bastili".

Ustreba li, eto im i bez poziva na pomoć socijalnih demokrata, koji su se također uvriježili na sve strane i zaveli za sobom silu nesvijesnog radništva.

„Nu hrvatski je narod većinom katolički u svojoj jezgri. Pa šta će šačica odmetnika prema milijunima vjernika?!“ Kad bi bilo tako! Ne smije se smetnuti s uma, da je franceski narod mnogo veći. Ne smije se zaboraviti, da nadmašuju i Španjolci Hrvate. Katolici su i Portugalci. Pak? Ako smo već tako tvrdoglavi i zasukani, te ne vjerujemo nikome, vjerujemo svojim sjetilima! I u Portugalskoj je šaka slobodnih mislilaca oborila prijestolje, a sad obara oltare. Malica ih je i u Franceskoj razmjerno prema velikome narodu, pa eto, što učiniše.

Proti katoličkoj Crkvi, toj „drugoj Bastili“ stoji danas ogromna savezna vojska, koja se razgranala po svim zemljama, među svim narodima. Na čelu su toj paklenskoj sili slobodni zidari, koji se drže one Findelove: „Tko kaže: „auktoritet“, ali kaže: „papa“ ili ne kaže ništa“ (Verm. Schriften), pa u prvom redu jurišaju na katoličku Crkvu, da onda obore i prijestolje i sav dosadanji poredak.

Dok slobodni zidari svoje nakane sakrivaju blistavim frazama, slobodni mislioci jasno i glasno propovijedaju zator Crkve katoličke. Većina je slobodnih mislilaca među zidarima, ali nisu svi, kao što nisu ni svi soc. demokrati. Slobodni su se mislioci osobito od bruseljskoga kongresa (1880.), na kojem su osnovali „međunarodni savez slobodne misli“, razgranali na sve strane. I u Zagrebu izdaju svoje glasilo. Glasa se, da hrvatska zem. vlada nije potvrdila pravila „hrvatskog katoličkog narodnog saveza“, jer bi tobože morala potvrditi i pravila „slobodne misli“! (Pilat je isporedio našeg Gospodina Isukrsta s Barabom. Njegovi sljedbenici rade isto malo drukčije: ispoređuju Isusova načela s Barabinim!) Uz slobodne se mislioce prislanjaju t. z. slobodne vjerske općine, društva za etičku kulturu, društva za religijsku kritiku, za spaljivanje mrtvaca, pozitivistička društva, budisti, teosofi, demonisti, okultisti, sekularisti itd. Ogroman je njihov broj, raznolična sredstva. Zna se, da su Židovi vođe slobodnih zidara. Židovi imaju u ruci novac i najveću velesilu: javnu štampu. Dan na dan izdaju bezbroj raznih novina, znanstvenih djela, romana, pjesama za sve slojeve. Učenjaci u sveučilištima, profesori u školama, demagozi u skupštinama fanatizuju slušaoce i potiču ih na odmet od Crkve, razumije se od Crkve katoličke. Tko ima jedno zdravo oko i malo kršćanskog osjećaja, vidjet će i u Hrvaskoj svu silu takih glasila. Eto nam prvog pobožnog lupeža „Obzora“, koji je prvi bacio sjeme liberalizma i antiklerikalizma u Hrvatsku. Eto „Pokreta“, „Slobodne misli“, „Slobodne riječi“, „Hrvatskog đaka“, „Mlade Hrvatske“, „Stekliša“, „Riječkog novog lista“, „Domaćeg ognjišta“, „Savremenika“, „Slobode“, „Crvene Hrvatske“ itd.

I još ima u Hrvatskoj ljudi, pa na žalost i svećenika, koji ne vide oluje, što se sprema. Da, imade svećenika, koji sile svoje mlađe, da čitaju „Obzor“ i drugo smeće, a ne dadu im u ruke katoličkih glasila! Imade svećenika — — nu bolje da šutimo.

6. Šta hoće?

„Nepomirljivi smo neprijatelji klerikalizma, a identifikuje li se ovaj sa crkvom, sa katolicizmom, onda smo i neprijatelji njihovi“. To je okolišanje pisac mogao izostaviti, pa reći čisto i bistro: nepomirljivi smo neprijatelji Crkve, katolicizma. A da je to zbilja mislio, vidi se jasno iz narednih programnih riječi:

„U prvom nam je redu rješiti se (Ostavljamo gramatičke pogrješke!) svih dogmatičnih zabluda i predrasuda i svesti stvari na njihovu pravu mjeru. Treba da dodjemo do osnovanog i ispravnog uvjerenja, da su religije i crkve djelo čovjekovo.

Šta strah i mašta stvoriše, to um čovječji treba da poruši“. „Služe li se neprijatelji narodni i neprijatelji čovječanstva vjerom da nam naškode, da nas zarobe, dužnost nas veže, da se i nje riješimo“.

„Gdje je korjen klerikazizma? U Rimu, u onoj palači, koju svijet zove Vatikanom. Iskorjenimo li taj Vatikan svaki izv svoje duše, svaki iz sebe, onemogućimo li mu tu daljnji opstanak — pobjeda će biti naša... Okupimo se, prionimo živo i smjelo, da narod spasimo, da čovječanstvo osvetimo“.

To vam je eto svrha ovoga odjela antiklerikalne vojske, što se kupi u Hrvatskoj. Za tim ide sav antiklerikalizam.

Treba uništiti vjeru u Bogu. Nu jedini je pravi poduporanj vjere Vatikan t. j. Petrova stijena. Dakle treba oboriti tu stijenu. Svrha je spomenutog saveza slobodne misli: „1. Omogućiti širenje racionalističkih — slobodoumnih — ideja uzajamnom slogom svih onih, koji drže nuždom, da se čovječanstvo oslobodi religijskih predrasuda“. Njemački slobodni mislioci na razne načine razgališe svoju

nakanu. Već se prodaju i ure, na kojima je urezana slobodna misao, ženski lik, što nogom gazi papinu tijaru. Oko nje je natpis: „Iz smrti svih bogova niče život svih ljudi[1]).

Slobodni zidari isprvice pristajahu uz deizam. Danas su — dajbudi prema vanjskome svijetu — razdijeljeni u umjerene i radikalne. Proti Crkvi su svi složni, nu radikalni idu dalje. Njihova „religija" apoteoza čovjeka. Jedan je od najuglednijih zidana A. Pike ističe: „Slobodnozidarska vjera jest općenita vjera, što je uči priroda i razum. Prava, vječna, općenita objava jest ona, što je u vidljivoj prirodi nalazimo izraženu"[2]). Istina, slobodni zidari upotrebljuju razne znakove kršćanske, pridržavaju i bibliju, uporabljuju i razna imena kršć. objave, pa i ime Spasitelja našega; nu sve izvrću na svoju. Slobodno je zidarstvo u svojoj biti puki ateizam; da, u nekim stranama potpuni satanizam, dakle antiteizam. Antiteizam je i t. z. seksualna religija[3]) i kozmizam i sekularizam[4]) i budizam i teosofija i svi ostali proizvodi bolesne slobodne misli. Očito je: antiklerikalizam ide za tim, da uništi Crkvu katoličku i svaku pozitivnu vjeru.

Naši su naprednjaci i drugi antiklerikalci samo odio ogromne protukršćanske, da, ateističke i antiteističke vojske, kojoj su na čelu slobodni zidari, rušitelji oltara i prijestolja.

7. Otrcane fraze.

Uništiti Crkvu katoličku, jer je Crkva pravi poduporanj auktoriteta, a onda oboriti svaki auktoritet, oboriti svaku pozitivnu vjeru, uništiti u srcu i u pameti čovječanskoj zadnje otražje Božanstva: eto to je svrha antiklerikalizmu. Za tim idu i naši naprednjaci, slobodni zidari, socijalni demokrati, pa — svijesno ili nesvijesno — i desno i lijevo krilo naprednjačko: Mladohrvati i stekliši (bolje: mladostekliši).

A zašto sve to? Antiklerikalci tobože hoće da *osvete* čovječanstvo. Zašto? Pretresosmo neke njihove tobožnje razloge: da je

[1]) O slob. misliocima isp. „Stim. aus M. L." 1911. 274. sl. „Vlast" 1908. 1909. 1910.
[2]) The Inner Sanctuary, 1867, 574 sl.).
[3]) J.—A. Dulaure, Des divinités génératrices.
[4]) G. J. Holyoake, The Origin and Nature of Secularism.

klerikalizam: negacija slobode, kulture, napretka; smrtna kazna naviještena narodu. Vidjesmo, da su to puke krilatice, stare otrcane fraze, klevete bez ikakve istinske podloge.

Antiklerikalci se osjećaju slabima. Koji misle dalje od nosa, vide, da su njihove klevete i odviše lude i apsurdne, da mogu zavesti samo prostotu i maloumne. Treba se latiti drugog sredstva. Treba *dokazati*, da je osnovka klerikalizma, da je bit i duša Crkve puka varka, opsjena. A kako?

Klerikalizam, t. j. Crkva katolička uči, da je religija objava Božja, da je čuvarica religije Božja ustanova.

Treba dokazati, da to nije istina, već da su „religije i crkve djelo čovjekovo". Religiju stvoriše strah i mašta. Na toj se klimavoj podlozi osovi Crkva sa svojim dogmama. Nu kako je potklad samo skup zabluda i predrasuda, tako je i sva daljna nauka. I zbilja „um čovječji" t. j. veleum naprednjački ustvrdi, da je religija djelo čovječje, plod straha i mašte. Reče i — ostade živ.

Bit će, da je suradnik „Hrv. djaka" imao pri ruci kakav podlistak židovskih novina ili kakvu „znanstvenu", „nepretpostavnu" knjigu koga učenjaka à la Haeckel, kojemu ni samu nisu poznate ostale otrcane fraze o postanku religije. Bit će, da ne čita redovito ni „Riečkog N. L.", jer bi iz njega mogao još štašta pozajmiti.

Da je čitao primjerice *Revue de l' histoire des religions* XXXI., mogao je ugledati izvornu misao P. Regnauda, da su prvi oblici religije bili „l'athéisme initial". (84. 329 sl).

Brinton i Ravul de la Grasserie[1]) drže, da je bio pravi nihilizam. Darwin je opazio početke religije u pásâ, a „učenjak" Haeckel drži, da je religija nastala iz „socijalnih nagona životinjskih". Drugi misle, da je religija nikla u snu, u pijanstvu, da je plod halucinacije[2]). Neki opet, da je objektivacija, projekcija, materijalizacija duševnih predodžbi[3]).

A tko bi sve izbrojio!

Kad čovjek hotice zatvara oči pred istinom, razumljivo je, da mora beznadno lutati i očajno se laćati sviju, i najluđih sredstava, da opsjeni sam sebe i druge. „Reče luda u srcu svojem: nema

[1]) Tamo XL str. 249. 258. sl.)
[2]) Lefévre, La Religion XXIII. sl.
[3]) Stein, Die soz. Frage, 155 sl.

Boga" — a takovih je lûda more. Oholi um ljudski, zaslijepljen strašću, a priori odbacuje i niječe Boga. Nu kako ćeš protumačiti čudan pojav: vjeru, religiju u svih i najdivljijih naroda? Nema bo naroda bez vjere. A ono, što svi narodi svih vijekova stalno drže, mora imati svoj korijen ili u samoj naravi čovječjoj ili mora s njome biti usko skopčano. Mjesto, da um ljudski bez strasti promišlja, umuje i iz stalnih prednjaka izvodi pravilni doumak, laća se ko potoplac slamke. Šta je naravnije, logičnije: iz nekih pojava, općenitih i u prostoru i vremenu, doumiti: ti su pojavi izraz naravi, nisu nešto slučajno; ili izmišljati najluđe hipoteze? Primjer: Magnet priteže vazda i svagdje željezo. Je li pametnije reći: svakako magnet mora imati posebno svojstvo, da priteže; ili zvati u pomoć slučaj i stotinu ludorija? Tako je i s religijom. Nema naroda bez religije. Svi vjeruju u neko božanstvo. Dakle vjera, religija mora biti svojstvo naroda, mora imati svoj korijen u prirodi, naravi ljudskoj, mora biti nešto prirodno. A jer je religija napremica čovjeka prema Bogu, mora opstojati i čovjek i Bog. I zbilja čovjek svojim umom može spoznati, da Bog opstoji, može spoznati i svoju napremicu prema Bogu (dašto ne posve jasno i čisto). Spoznavši, da opstoji Bog, a videć u svih naroda religije, a u svim religijama nešto bitno, zajedničko, mora tražiti tome uzrok. Mora tražiti i pravu religiju. Ne će mu je teško biti naći. Umom može upoznati, da se Bog može objaviti; a može spoznati i kriterije objave. A s pomoću objave spoznaje, da je religija djelo Božje i da je ono, što je zajedničko svim religijama, ostatak praobjave. Zdravi, nezaslijepljeni um spoznaje, da čovjek nije sam pronašao vjere ni religije, kao što nije stvorio Boga. Zdravi razum uči, da pogotovo strah i mašta nisu podesni, da pronađu, stvore kakvu religiju. Maštino pletivo lako može rasplesti hladni razum; a što strah stvori, to brzo iščezne. Tako bi davno iščezla i religija, da je proizvod straha, halucinacije, mašte itd. Ili možda misle napredni premuži (Übermenschen), da se um ni razum nije razvio potpunce van samo u njihovim glavama?

Vrhunac je drzovitosti stara ona framasunska fraza:... „da čovječanstvo osvetimo". Naša je mlađarija ponavlja majmunski. Čovjek bi se na tu frazu samo morao slatko smiješiti, kad ne bi znao, da tom krilaticom zaluđuju svijet židovski kapitalisti, vođe slobodnih zidara, te na ravnalinama prijestolja i oltara hoće da podignu novi Jerusolim, u kojem će bogovati Židov — čovjek κατ' ἐξοχήν, a *gojim* će mu rabotati.

8. »Klerikalizam je trajna oznaka ove naše Hrvatske«.

U svem je naklapanju naprednjačkom to tvrda, zgoljna istina. Ne zna se pravo kada, nu svakako još u praskozorje svoje povjesti primiše Hrvati (ako i ne svi odmah) sv. krst, primiše slatki Isusov jaram i udariše čvrsti potklad svojoj slavi i veličini. Sve, što je hrvatski narod stekao, sve, što je učinio veliko i slavno, sve je to u znaku križa, sve za križ i pod križem. Križ je očuvao Hrvatstvo, da ne potone u burnom moru raznih naroda, što su ga okruživali. U znaku križa Hrvati skrhaše i sve kasnije neprijatelje. Preradović naš zgodno pjeva: „Sva je naša povjesnica — Velik samo zbor pjesama". Da, povjest je Hrvatska divni zbornik, ispisan krvlju junaka, bojovnika za vječna, neprolazna načela Isusova. Čudesa su se gotovo zbivala: šaka hrvatskih junaka odolijevaše divljim bujicama Osmanlija, Vlaha, Cigana i ostalog smeća, što ga pobraše Osmanlije. I još divnije: neki Hrvati pogaziše vjeru svojih pređa i ljuti ih Osmanlija prekova u teški malj. A prem je taj malj pomogao smrviti Peštu, prem je strah zadao gradu Beču, prem je poharao i dobar dio vlastite domaje: hrvatske prijestolnice, grada Zagreba ne obori. Da, nedobitnim Hrvatima Muhamedove vjere dosta bješe spomenuti samo ime koga hrvatskog junaka kršćanina, da im srce klone i snaga ih junačka izdade, ter pobjegnu glavom bez obzira.

Hrvati stekoše u borbi za vječna načela časno ime: *antemurale christianitatis* — bedem kršćanstva: bedem prave slobode, prave prosvjete i napretka. Primajuć sv. krst, Hrvati sklopiše sa sv. Stolicom prvi svenarodni ugovor. Hrvatski narod obeća, da neće navaljivati na tuđe zemlje (— Prvi plemeniti dojam „klerikalizma": poštivati prirodni zakon, što ga je Bog prikričao 7. zapoviješću dekaloga. —), a sv. Stolica primi narod hrvatski pod okrilje sv. Petra. Tako je narod hrvatski, s veće strane ratarski, mogao odbacivši oružje nesmetano udarati podlogu svojoj narodnoj kulturi. Sveta je Stolica održala riječ i za hrvatske narodne dinastije i kasnije.

*

Da je pravi kršćanski duh proniknuo sve slojeve Hrvatstva, da je kršćanska ljubav zatria onaj stari hrvatski jal i neslogu, jamačno bi se i naša povjesnica bila drukčije razvila. Ovako: u jednu naši pređi zadržaše mnogo starog poganskog duha, u drugu u svojoj postojbini nađoše uvriježen tuđi elemenat, s kojim se bijaše neprestance bočiti. I konačno domaća nesloga struni krunu s glave hrvatskome sinu. Nu s krunom ne iščeznu Hrvatstvo, već ostade divan primjer na zreniku čovječanstva. U najtežim časovima, kad naše pređe pritiskaše sila i bijeda, imađahu moralni podnporanj, a po mogućnosti i materijalnu potporu jedino od sv. Stolice.

Crkva je ne samo štitila narod hrvatski od vanjskih neprijatelja, već i njetila njegovu kulturu. Najznamenitiji pregaoci na polju hrvatske prosvjete bijahu od najstarije dobe redovnici benediktinci i svećenici. Tko dobro prouči staru hrvatsku kulturnu povjest, vidjet će, da su naši pređi imali svoju narodnu kulturu (koliko kultura može biti narodna); da su imali lijepih umjetnina, građevina dr. To je zasluga Crkve i svećenstva. Hrvatsko narodno blago (poslovice, pjesme, zagonetke, pripovijetke), koje nosi starinsko obilježje, puno je uzvišenih misli, plemenitih čuvstava, pa nam na tom blagu mogu zavidjeti veliki narodi. Narodna je duša, oplemenjena dahom kršćanstva, izvila to blago. Crkva je udarila osnov i i umjetnoj knjizi, koja se uspela kasnije do klasičke visine. A klasična djela hrvatske knjige bijahu prožeta kršćanskim duhom. Ne spominjemo onih duhovnika, koji su stekli neuvelih zasluga za hrvatsku knjigu. U jednu: stara je hrvatska narodna duša disala duhom kršćanskim, Hrvatsvo je u svojoj jezgri isprepleteno kršćanstvom. Sva je veličina Hrvatstva osnovana na kršćanstvu. Načela su kršćanska, rekao bih, postala sastavni dio hrvatske duše. Ne kažemo, da se Hrvatstvo istovjetovalo s kršćanstvom, posebice s katoličanstvom. Ne kažemo, da se ni onaj dio hrvatskog naroda, koji je primio vjeru Muhamedovu, nije držao Hrvatima. Nu jezgra je Hrvatstva bila i ostala vazda kršćanska, katolička; a muslimani su bili i ostali prožeti i zagrijani religijskom mišlju.

Zbilja je dakle „klerikalizam trajna oznaka ove naše Hrvatske". Svećenstvo je katoličko radilo živo i žilavo u crkvi i izvan crkve. Uzgajalo je Hrvatskoj značajnike, domoljube, junake. A kad je trebalo žrtava, svećenstvo bijaše spremno. Da, kad bi sinula ratna

zublja, svećenici su pasali britke posjeklice i srtali u smrt za najdraže svetinje Hrvatstva: za krst časni i slobodu zlatnu.

A sada?

Sada naši napredni prosvjetitelji proriču propast, naviještaju zatorni rat klerikalizmu t. j. Crkvi katoličkoj, a s njome i svakoj vjeri. Dobro. Recimo, da se ispune snovi naših antiklerikalaca: da im uspije uništiti katoličku Crkvu u Hrvatskoj; šta onda? Čim će je nadomjestiti ti „prijatelji" narodni i „prijatelji" čovječanstva?

Recimo, da je istina, što bubnjaju o postanku religije uopće. Recimo, da je i katolička Crkva i religija djelo čovjekovo. Pravedan čovjek, mora priznati svakome zasluge, dati svakome svoje. „Zbori pravo, sjedi, gdje ti drago" kaže lijepo hrvatska poslovica. Stoga bi objektivan čovjek ponajprije morao ispitati, što je Crva učinila i ima li pravo na opstanak. Pravi bi pak prijatelj naroda morao dobro promozgati, što se slaže s korišću, s biti, sa svrhom njegova naroda. Pravi rodoljub mora nastojati, da se tekovine njegova naroda ne ruše, da se narodno vlasništvo čuva čvrsto i nepovrijeđeno. Kulturne su tekovine najdraže, najvrednije. Hrvatska je kultura kršćanska. Po tome je u nas negacija kršćanstva i negacija hrvatske kulture, negacija sve hrvatske prošlosti.

Nu negacija je i hrvatske budućnosti.

Kršćanstvo je sazidano na tvrdoj pećini, za koju se sam Bog založio: „ne udobljejut jej" -- ne će je nadvladati. Spasitelj je dao Crkvi neprolazna vjerska i moralna načela, koja obuhvataju svega čovjeka, život njegov i djelovanje, a vrijede za sve staleže, za sve narode, pa sve mogu dovesti do trajne sreće. Na toj se podlozi, na katoličkim neprolaznim načelima, jedino diže čvrsta zgrada pravog napretka, prave prosvjete.

A što nam nude napredni antiklerikalci mjesto te podloge? Ateizam i antiteizam.

Dobro. Nu može li se na podlozi ateizma uzgojiti pojedinac, može li društvo opstojati i razvijat se? Nikako!

Ateizam je negacija Apsoluta, negacija istine, dosljedno negacija bitka. Na istini se osnivaju moralna načela. Nu ako nema istine, nema ni morala ni etike. Pravni je red dio reda moralnog, pa s moralom pada i pravo. A bez pravnog i moralnog reda ne može opstojati ljudsko društvo. I narod je društvo. Dakle je ateizam

negacija naroda. Tko bi pak bez subjekta mogao govoriti o kakvom djelovanju? Ako nema naroda, kako se može govoriti o narodnoj prosvjeti, napretku itd.!

Ali „svjetovni nazor"! Bilo je o tom već govora u našem časopisu, pa ne treba ponavljati. Jedno stoji: tko niječe Boga, apsolutno Biće, niječe apsolutnu Istinu, dosljedno niječe sve. Ateizam je nihilizam na svakom polju, u svakom smjeru.

Naši su antiklerikalci grobari katoličke Crkve, ali i *grobari Hrvatstva.*

Na hrvatskom je narodu, da bira: ili preporod u znaku križa ili potpuni nihilizam u svakom smjeru.

9. Skladna braća nove dvore grade, a neskladna i stare razgrade.

Malko se i odviše pozabavismo, pretresajuć naprednjačke fraze, što su ih već toliko puti majmunski ponovili, posudivši ih od drugih. Držasmo, da je za to sad zgoda i potreba.

Devetu godinu nastoji „Hrvatska Straža", ne bi li oživjela u Hrvatskoj pravi onaj stari hrvatski duh, ne bi li potomci starih Hrvata stresli sa sebe jaram, što im ga to posredno to neposredno nametnuše slobodni zidari. Taj je jaram — jaram protukršćanskog liberalizma, pa dosljedno beznačelnosti i beznačajnosti — prvi navalio na Hrvatsku „Obzor". Mi smo toga licemjerca potpuno raskrinkali i dokazali, da je najgori zatornik hrvatske svijesti i slobode. Raskrinkali smo „Jedinstvo", „Domaće Ognjište", pa raznu djecu „Obzorovu". Nismo toga radili zloradice ili iz inata, već da pomognemo isplijevsti plemenitu hrvatsku njivu. Pozivali smo — a s nama osobito vrijedna družica „Vrhbosna" — Hrvate katolike na slogu, na organizaciju.

Prenuli smo se i počeli sastajati i organizovati. Nu sve je išlo sporo. Stariji ne shvatiše prilika ni zahtjeva, a mlađi nađoše sto izlika. Obzoraštvo nas je posve zaokupilo, zastrlo nam sjajna načela, pa gledamo samo osobnosti. Mislimo da se pojedinim osobama ne kadi nigdje više nego u Hrvatskoj, gdje se, rekao bih, vraćaju poganska vremena, kad su obožavali nagrde kao Nerona, Kaligulu itd.

Ipak donekle prebrdismo i to. Đačka nam organizacija lijepo napreduje. U Dalmaciji se i u Istri organizuje svećenstvo. Nadamo se, da će i u Banovini, *gdje će — znamo pouzdano — stati na čelo katoličkom pokretu presv. g. nadbiskup-koadjutor dr. A. Bauer, koji će raditi posve u skladu s krčkim biskupom presv. g. Dr. A. Mahnićem, dosadanjim vođom našeg pokreta.* Sam je presv. nadbiskup koadjutor to zajamčio biskupskom riječi. Po sebi se razumije, da će presv. gg. biskupi djakovački i senjski kao i križevački raditi sporazumno s nadbiskupom.

Mi smo već spočetka isticali potrebu katoličke stranke ili dajbudi katoličkog centruma u hrvatskom saboru zagrebačkom. Osnovala se bila, dašto prerano zbilja i kršćansko-socijalna stranka prava. Međutim dočekasmo ra dostan dan, da se složiše dva pravaška krila na kulturnom programu kršćansko-socijalnom. Da nema starog hrvatskog jala i obzoraške zduhe, pridošlo bi i treće; a nadamo se, da će naskoro i pridoći.

Nu kolikogod smo se isprvice obradovali slozi pravaša, ne možemo se pohvaliti s posljecima te sloge. Jamačno su neki ušli u stranku prava kao silom baba u raj, pa sad sjede na dva stolca: hoće da budu i liberalci i kršćanski socijali, a to je protuslovlje. Ti liberalni kršćanski socijali pod plaštem stranke prava pomažu Mladohrvatima i tako uzgajaju liberalne polutane, pomagače radikalnih liberalaca. To je nesavjesno i nemoralno. S takvim ljudma mora obračunati stranka prava, kako je obračunala s još nekima.

Isto tako mora obračunati dr. Mile Starčević s onima, koji vode mlade stekliše stranputice u tabor naprednjački.

Konačno svi, koji osjećaju ljubavi prema sv. vjeri i patnici Hrvatskoj, moraju obračunati i prekinuti posve s grobarima vjere i Hrvatstva. Sad znamo, koji vjetar puše.

Znamo, da su naprednjaci i njihovi pomagači samo oruđe najljućih neprijatelja svih hrvatskih svetinja. Stoga vjerni sinovi Hrvatske moraju sve zaboraviti, sve pregorjeti, pa se složiti u čvrstu četu na obranu svetinja hrvatskih. Tko ne stupi u tu četu, naš je neprijatelj, pa bio nam rođeni otac, brat, sin ili najdraži prijatelj; jer će i poslije i kasnije, ako ne pozitivno, a ono negativno, pomagati našim neprijatelja.

Prekinut nam je dakle s pokretašima i s njihovim prijateljima. Nu treba im i oružje izbijat iz ruku. Iz svih naših kuća i društava treba tjerati njihovo novinstvo ko najgoru kugu. Treba bojkotovati i društva i zavode i gostione i pojedince, koji još drže „Obzor" i

njegovu svojtu. Nakon svega, što su ti listovi sasuli na našu vjeru i ostale svetinje, jasno nam je, da su izdajice vjere i svih svetinja naših svi oni, koji tako smeće podupiru.

Nu nije dosta samo obračunat s neprijateljima, već treba raditi živo i žilavo na svakom polju među svim slojevima, da složnim bratskim radom uništimo spletke naših dušmana i podignemo Hrvatskoj nove dvore prave moralne slobode i sreće. Salus patriae summa lex.

Sinovi tmine i sinovi svijetla.

VII.

— Ej, gospodaru Beliću, dobra večer! kamo se Vi to žurite ovako kasno noću?

— Dobar večer, Minčiću. Evo svrših popravljanje školskih zadaća, te idem malo van grada, da se prošetam.

— Pak upravo ovamo! Znam, znam kamo koga srce vuče.

— Vi ste uvijek dobre volje, pak rado s drugim zbijate šale. Ta valjda ste i Vi nekoć bili mladi.

— Jesam, — gosparu. Nu onda su djevojke drukčije bile.

— Žene su kao i ljudi uvijek iste.

— Nijesu, ne. Riječ Vam zadajem, da su nekoć djevojke bile kao dandanas, ne bih se ženio, pak da bi mi donijele milijuna.

— Ali razlikujte ženu od žene kao i djevojku od djevojke, Ni prsti na ruci nijesu svi jednaki, pak ni djevojke.

— Sve su jednake, sve su *prevrtljive*, pak drukčija nije ni Tvoja Vjekoslava Purić — reče Minčić i pogleda radoznalo škiljeći Belića.

Na ove zadnje riječi nenadno problijedi ovaj i ljutito otrese:

— Ali nemojte šta takova o njoj govoriti!

Nasmiješi se Minčić, potrepta ga po ramenu:

— Po malo, junače; ne srdite se. Poznato mi je, da je iskreno štujete i cijenite, ali odlučno Vam tvrdim, da ne zaslužuje te Vaše pažnje...

— Zašto? zašto?

— Ona voli više Ižiću nego li Vama.

— To je laž, to je nemoguće.

— Žalosno je, ali je istinito. Sinoć je bio na večeri u g. Purića Ižić i govorila je bilo o skorim zarukama...

— Vječni Bože, jeli moguće?

— Jest, jest! Ne vjerujte slijepo ženskoj prevrtljivosti.

Belić je htio dalje pitati za razna razjašnjenja, nu ga je Minčić pozdravio spretno i ispričao se, da mora za poslom, ter onako naglo zamače drugom ulicom. Kuda će sada? kamo li će? — Neprestance su mu zvučile zadnje Minčićeve riječi, kao strašno prokletstvo, kao glas cijelog pakla. Prekjučer se je s njom na putu razgovarao i ona je bila vesela, a sada..... Sveti Bože, kako je ova promjena nastala? Da je nije prisilio brat na te zaruke? Strašan je i okrutan taj dr. Purić; egoista je i traži da ili milom ili silom ostvari svoj cilj. On je progoni, jer se ona kao i ja zauzima za katoličke organizacije; progoni je neprestance. Ipak je doslije znala junački mučati i podnositi, a sada eto.....

Taj tren prošao je mimo njega Ižić. Odjeven je bio otmeno s ružom u zapučku i cilindrom na glavi. Žurno je hodao i još žurnije prošao mimo njega. Očima je pogledao tako, kao da su bile dvije iskre i nekim posmijehom punim prezira. Krv je usplamtila Beliću u žilama; porodi se u njemu želja, da navali poput ranjena lava na svog suparnika. Tu se pojavi kršćanska savjest, da treba u svemu promišljeno raditi. Međutim je Ižić i odmakao. On je za njim dalje hodao istim smjerom, dok nije besvijesno došao do pred Purićev stan. Tu se zaustavi i pogleda turobno prama onom prozoru, na kome se je javljala Vjekoslava..... Gleda, bulji..... Nenadno stupe na prozor dvije sjene i uz jaki smijeh zatvore onaj prozor. Ko je to bio? Nijesu li Purić i Ižić.....?

Nebo je bilo vedro i modro, bez oblačka na obzorju. Domalo i postepeno počeše se navlačiti oblačine tmurne, crne oblačine iza po sata pokriše zagrebačko nebo radi jakog i oštog vjetra; sijevaju munje, gromovi udaraju i jedan pogodi jadno srce Belića. To je slika onoga, što se je zbivalo onaj čas u njegovoj nutrnjosti.

Zamišljen u svojim crnim mislima lutao je iz ulice u ulicu. Noćne blijede svjetiljke uzbuđivale su u njemu još veću tugu.

* * *

Sutradan je popodne Vjekoslava došla u posjete učiteljici Darinki Perić. Nije ju našla u kući, te je po sobi razgledavala razne stvari. Na stolu je ležao zapisnik za organizaciju radnica u duhanskoj režiji; pročitala je letimice, što su te radnice pod upravom učiteljice odlučile za daljni razvitak svoje strukovne organizacije. Odmah do toga zapisnika bio je veći omot, u kome su ležali nacrti za organizaciju „kršćanskih majki protiv slobodne škole", „komtoaristicâ", „katoličkih učitelja i učiteljica". U omotu su bile i risarije „kršćanskog radničkog doma" uz bezbroj računa i opazaka i inih projekata. U kutu sobe stajala je nova zastava kršćanskih radnica, što je ona izvezla svojim rukama; do te je zastave bila i druga, što je ona napravila skupa sa Slavićkom za kongregaciju sluškinjâ. Po zidovima su visjele razne fotografije školske djece, radnica, prizora s izleta ili zabave.

Vjekoslava je uživala u tome razgledanju. Došla je danas amo, da saopći svoj novi plan o ženskom odjelu katoličkog kasina. Inače su one dvije toliko sati u toj sobi skupa prošle raspravljajuć o postojećim i novim katoličkim organizacijama; ovdje bi smislile nova poduzeća, da ih prikažu kasnije g. Slaviću i njegovoj gospođi. Ovdje su Vjekoslavi bili najugodniji časovi života i ovdje je lako zaboravljala na sve neugodnosti kod kuće.

Iz tog sretnog snatrenja trgnu je škripanje vratiju. Na vratima se pojavi Darinka sa Slavićkom. Obje opaze Vjekoslavu i poviču radosno:

— Koja sreća, koja sreća! Upravo si nam dobro došla!

Srdačno se rukovaše. Kako suza na oko, tako i one naravno i neprisiljno započeše govor o dogovaranju glede organizacije kršćanskih majki protiv slobodne škole.

— Čuj, Vjekoslavo, što mi se je dogodilo jučer — reći će Darinka — Jučer smo mi i učitelji imali godišnju skupštinu našeg učiteljskog društva. Izmed ostalih je imala referat i učiteljica Bjelanović o modernoj znanosti i individualnom odgoju. Ona ti je poznata, da se ističe kao napredno čeljade. Što je iznijela pred skupštinu? Izvadak iz Trstenjakove brošurice o slobodnoj školi. Pomno sam pazila, što je govorila, te sam na svrsi zaprosila od predsjednika riječ. On mi dozvoli. U kratko sam iznijela sve, što je Bjelanovićka rekla; zatim sam izvadila Trstenjakovu brošuru i gotovo iste stvari pročitala. Skupština se stade smijati i svom dvoranom odjekivaše grohotni smijeh. Jadna referentica bila je kao na vatri. To je dakako bio samo uvod. Kada sam stala da pobijam te krive nazore, skoči k meni njezin muž, učitelj i liberalac kao i ona, i poviče, neka mučim i jednom prestanem. U tren pojavi se gungula: jedni viču za me i badre me, drugi kriče: „živjela slobodna škola! živio Trstenjak!" Uzalud predsjednik zvoni, opominje. Ništa nije pomagalo i morala se je raspustiti skupština. Dvije poštene napredne učiteljice u ljutini, kada me ne mogoše ušutkati, pljunuše mi u lice.

— A što si ti učinila?

— Rupcem sam se očistila i dalje razglabala i dobacila sam im, da pokazuju in via facti plemenitost svojih modernih nazora. Sažalila sam ih i pokazala im, da poštenje niko nikome ne može dati ni oduzeti i da se ideje ne mogu silom ni nametnuti ni iščupati. Pristaše naših kršćanskih nazora stiskaše mi ruku i ostadoše sa mnom u dvorani, kada su se oni drugi razišli. Tada sam uhvatila prigodu i predložila sam im, da osnujemo svoje posebno društvo katoličkih učitelja i učiteljica. Jutros već u tu svrhu sastao se je posebni odbor, što ga sinoć odabrasmo. Pregledali smo pravila, što smo ih ono skupa pretresali pred nekoliko sedmica.

— Sjećam se; jesu li ih prihvatili?

— Dakako. Dapače su me zanimali, neka bih sastavila i pravila društva kršćanskih otaca i majki protiv slobodne škole. Zato sam evo i pohodila gospođu Slavić i pozvala, da sada zajedno napravimo ta pravila, a ti si baš došla amo prama Božjoj providnosti.

— Čemu? — upita nekako zabunjeno Vjekoslava.

— Mi ćemo pregledati pravila naše nove organizacije. To je lako, ali bi trebalo da sastavimo posebni odbor, u koji ne bi ušle obične katoličke ličnosti. Uvjeri ti o stvari Belića, te neka on agitira izmed profesora.

— Mogu, mogu; on će to sigurno i učiniti.

Preleti licem Vjekoslave neka osobita briga i sjeta. Kako će ga ona za nešto zamoliti, kada eto ne smije ni da misli na nj? Nije li isto bilo taj čas i tužnom Beliću?

Slavićka je govorila zanosno o novom društvu. Na njezin poziv podijelile su uloge med učiteljice kongreganistice i med gospođe iz gospojinskog kat. društva, te su imenovale i centralni odbor.

— Svi sada na posao! Pobjeda je naša! — završila Slavićka i poče da se sprema na odlazak.

— Kroz dvadeset dana moramo alarmirati vas Zagreb! — završila je Darinka.

Iza odlaska Slavićke povuče Vjekoslava Darinku u izdubinu prozora i sjedne tu na stolac i suznim očima reče prijateljici:

— Darinko, nesretna sam ....

— Zašto? što ti je teško na srcu?

— Brat i nevjesta hoće da me silom vjere za Ižića.

— Onog vrtikapu?

— Da, da. Nevjesta me već dugo napastuje i Ižić oblijeće, ali sam se zaklela uspomenom svoje mrtve majke, da Ižićeva ne ću nikada biti.

— I pravo je tako. Ko nema vjere, taj unesrećuje drugoga u ženidbi. Eno učiteljica Vlašek udala se je pred par godina za poznatog bezvjerca i sada je morala od njega pobjeći. Govorila sam joj, neka ga ne uzima, al se je ona izgovarala, da će ga ona obratiti k praktičnom kršćanstvu. Vidim, da ćeš kod takova brata i nevjeste biti izložena svakojakim veksacijama. Drži se tvrdo! Najbolju ćeš pomoć naći u svagdanjoj sv. pričesti. I ja sam se naučila, da odslije idem svaki dan. Nevjerojatno, ali sigurno Isus me pomaže i uvijek sam vesela.

— Hvala ti na savjetu. Toga ću se odmah prihvaliti. Najteže mi je u ovom stanju to, što me brat hoće da turi iz kuće.

— Jeli moguće?

— Žalibože je tako. Nikada se nijesam na nj tužila, sada moram. Kao da mu je do toga, neka me nestane što prije ispred njegova lica. Bože moj, što sam mu na žao učinila?

— Nemoj tako, Vjekoslavo. Bog dopušta ne rijetko, da i pravedni trpimo. Što si zar zaboravila kršćansku nauku: *Blaženi oni, koji gladuju i žeđaju pravde, jer će se oni nasititi*". „*Blaženi oni, koji se žaloste, jer će se oni utješiti.*"

Rekla je to Darinka nekim osobitim naglaskom i zažarena lica. Proniknuta je bila duhom svojih riječi. Vjekoslava ju je gleдала začuđeno kao izvanredno biće, koje je došlo, da je utješi, uputi, ohrabri. Gotovo se je zasramila svoje plahosti pred takovom pojavom.

— Imaš pravo, sestro — reče Vjekoslava — Gotovo me je sram pred mojom slabosti.

Zagledaše jedna drugoj u oči i Vjekoslavi proteku suze i nehote.

Ni Darinka nije mogla dalje da se održi od suza.

Dvije prijateljice za čas u naručju jedna drugoj zaplakaše.

Kako li je čisto to prijateljstvo! Ni jezero na gorama, ni potok, što kroz uvalu milo romoni, nije tako čist i bistar kao ljubav tih dviju duša. Što li se može usporediti s tako nevinom, naravnom sućuti u tako u plemeniti daušama? Ništa na svijetu.

Već se je suton hvatao.

Vjekoslava se je vraćala preko Kaptola kući i prolazila je mimo katedrale. Ne bi li za čas ušla amo? — Takav glas, poziv čula je ona u sebi. Stoga se i navrati amo. U crkvi nije bilo nikoga. Njezini koraci odjekivali su po prostranim lađama. Opazi, gdje u klupi kleči neko i sličan je njezinom Beliću. Neugodni drhtaj prođe je kroz kosti. Jeli to on? Zar je i njemu ugodno u crkvi? Ne taru li i njega kojekakove brige?

Promišljala je na sve i o svačemu. Odgovora nije bilo od nikuda.

Zamišljeno i turobno kleklа je ispred oltara, na kome je bilo Svetohranište i u njemu živi Bog pod prilikama kruha. Pognu glavu i prikri lice rukama .....

Sakristan je sa svjetiljkom u jednoj ruci i teškim ključevima u drugoj pregledavao kutove crkve i došavši do Vjekoslave upozori je učtivo, da je vrijeme kasno i da mora zatvoriti vrata. Iz dubokih misli prene je tako neugodna proza. Diže se i ode prama vratima crkve.

Pred vratima dočeka je u tami glavom Belić. Pogleda ga ona milo i htjede da mu se približi .... Nu mjesto prijateljske riječi Belić joj je bacio u lice svježanj njezinih pisama uz popratne riječi:

— *Nedostojnice*, nijesi dostojna ni da živiš!

Reče i nestade ga ispred njezinih očiju, prije nego se je pravo mogla i sabrati. Pita ona sebe i čudi se: Što sam mu učinila? Tu nijesu čisti poslovi po srijedi.

Pokupi svoja pisma, uzdahnu i pogleda prama nebeskom svodu, na kome su se sjajile krasne zvijezde. Taj je uzdah mnogo značio, kako i one suze, što ih je s očiju taj tren otrla rupcem.

Hodala je ulicama kući i ne znajući kuda ni kamo ide, ni ne pazeći na pozdrav znanaca ili znanica.

Tako je došla pred svoj stan. Pozvoni na vratima i jedan put i drugi, a zvonce zvoni bez odgovora. Počeka, te opet zazvoni i opet bez odgovora. Valjda nema nikoga kod kuće — pomisli ona u prvi mah. Iza male stanke opet zazvoni i tada čuje, gdje je nevjesta proklinje iza vratiju. Kako joj je bilo sada u srcu! Činilo joj se je, da se miče zemlja ispod nogu i ona upada duboko u bezdan. I za par časa otvore se vrata i nevjesta će joj osječito:

— Idi odavle, *prokletnice*! Nema brat za takove stana. Idi odmah ispred vratiju!

Strašno su odjeknule te riječi u njezinim ušima. Nije mogla vjerovati, da su brat i nevjesta u svojoj zaslijepljenosti došli tako daleko.

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

Slijedeće jutro potucao se je Minčić od hotela do hotela, od znanca do znanca, da ispita i nagje Vjekoslavu. Jedva oko 10 sati došao je k stanu učiteljice Perić. Tu je uzeo uvjeravati Vjekoslavu, da se sinoćnji prizor nije odigrao na želju ili po naputku njezina brata; dapače ovaj to žali i moli je, neka se povrati kući.

Što će na to ona?

Znala je, da se malo može povjerovati Minčiću, nu što će? Nije željela, da bude na teret ni Darinki niti ikome na svijetu; uz to je ovako bez novca i odijela i napokon bi se za tu bratovu sramotu doznalo i u javnosti i .... Sve ju je sklonilo, da se povrati onamo, gdje je čekaju još veće neugodnosti i muke.

Taj isti dan dobila je Darinka pismo. Po rukopisu prepoznala ruku, koja je napisala adresu, te je žurno i drhtavim srcem pročitala ovo:

„Draga Darinko,

Jutros sama stigla kući. Brat je bio u gradu. Nevjesta me je mrko pogledala. Jedino biće, koje me je ćutljivo primilo, jest kućna sluškinja. Ona mi je saopćila, kako su do u kasnu noć psovali me i grdili i brat i nevjesta. Po ovoj sluškinji i šaljem na poštu ovo pismo, da ti ovim još jednom zahvalim na tvojoj dobroti i iskazanoj mi susretljivosti.

Pred podne je došao liječnik. Nekako čudnovato me je gledao, ispitivao o uzrujanosti živaca i naredio mi je, da ne smijem za dvije sedmice izlaziti van. Uzalud sam protestirala pred bratom, da sam zdrava i da ne trebam liječnika ni liječničke pomoći.

Molim te, Darinko, ne kazuj nikome, da su me sinoć protjerali od kuće. Žao bi mi bilo, da sramota padne na brata mi i nevjestu. Oni su to učinili sigurno u ljutini i nepromišljeno. Bog neka im oprosti!

Još jednom ti zahvaljujem i srdačno pozdravljam Tvoja

Vjekoslava".

Vjekoslavu nije više niko vidio na šetnji ili na ulici. Uzalud su se njezine znanice propitivale, nijedna nije mogla ništa da dozna de. Jedno popodne odlučila se je Darinka da je posjeti. Nu tu joj je na kućnim vratima kazala Purićka, da je bolesna i da joj je liječnik zabranio primanje posjeta.

Iza nekoliko dana susrela je Darinka Purićevu sluškinju, te je upita glede Vjekoslave.

— Ne znam ništa, gospođice — odvrati ona — Meni ne dadu k njoj da pođem u sobu, sama pak ni ne izlazi iz sobe. Liječnik dolazi redovito svaki dan. Uzima samo nešto mlijeka. Svakako je to neka čudnovata bolest.

— I meni se čini.

Što bi joj moglo biti? Da je valjda ne zlostavljaju? — Tako je pitala sebe Darinka hodeći niz Ilicu.

Nu ko bi joj na to mogao odgovoriti?

Oblaci su se kupili nad Zagrebom gradom. Crne su to bile takove oblačine, da je svjetlosti počelo nestajati i ako je bilo 10 sati jutrom. Doskoro poče padati grad. Dućandžije žurno zatvaraju vrata, tramvaji se zaustave, svak živ bježi s ulice u sigurno utočište. Grad pada sve većom brzinom i količinom.

VIII.

U zagrebačkim, te pokrajinskim liberalnim novinama uvršten je bio slijedeći oglas pred dva mjeseca:

„Važno za svakog pametnog čovjeka! — Malo kome je drag današnji društveni poredak. Treba stoga da se izmijene socijalne prilike, pak će onda dobro biti. Javnom štampom, radom u saboru, slobodnim sastancima nije se dosada ipak ništa postiglo. Mnogi naši sumišljenici radi toga prekrižiše ruke i povlače se zdvojno s javnog polja, jer da tobože ne će nikada granuti novo sunce *bratstva, slobode* i *jednakosti*. Zar da svi tako uradimo?

Ne! — I stoputa velimo: *Ne!*

Potpisani odbor u dogovoru s nekojim prijateljima i na poticaj jednog anonimnog društva iz Amerike kupio je 5 četvornih kilometara zemljišta blizu Zagreba. Tu ćemo sagraditi pet ovećih palača prama najnovijim higijenskim propisima. Napose će biti čitaonice, dvorane za zabave, kupališta itd. — Ko želi potanje saznati ili pregledati nacrte, neka se potrudi do potpisanog odbora ili se obrati pismeno.

Ko će uživati blagodati ovih zgrada?

Svaki onaj, koji plati dionicu od 1000 Kruna i ako se podvrgava pravilima našeg društva. (I ako preziremo kapital, žalibože nije nam moguće da počnemo novi život bez njega. Kasnije će dakako drukčije biti, kada se društvo postavi na trajne i sigurne noge.)

Pravila našeg društva zahtijevaju ovo: 1. Svaki član društva zvanog „Marx", mora da je potpuni pristaša nauke Karla Marxa; 2. da ne pripada nijednoj postojećoj vjeri; 3. da potpiše pravilnik reda, po kome će preuzeti redom svaku službu u našoj naselbini „Marx"; 4. da ne će imati privatnog posjeda, nego će davati i primati od zajedničke blagajne; 5. da će se pokoravati svim odredbama, što će ih naselbina stvarati većinom glasova.

Broj članova je za sada ograničen, biva samo 500. Ko je dakle voljan, da se pridruži zajednici, neka se prijavi našem odboru u ulici Gundulić, br. 8., Zagreb.

Prijatelji! Pokažimo ovim našim korakom, da i djelima osuđujemo današnji poredak. — Drugovi! Oživotvorimo svoje ideale što prije.

Živio internacionalni socijalizam!

Za promicateljni odbor „Marx"

Predsjednik: *Seregallo* Blagajnik: *Tojnižić"*

Istih dana osvanuo je ovaj plakat i po zidovima zagrebačkih ulica. Jutrom su se prolaznici amo tamo zaustavljali i čitali te oglase; komentiralo se svakojako. Pri svemu nije uzmanjkalo ni duhovitih primjedbi, kao n. pr. „Ta tu mogu sudjelovati samo bogataši ili kapitalisti", „Za siromašne radnike nema tu mjesta, jer nemaju novaca, da plate put do Marxa", „To je i pravo, da nam ostane više prostora i mira u našoj lijepoj prijestolnici. Svi ćemo ih ispratiti pri odlasku".

Prvih dana ljudi su se smijali i šalili. Starac „Obzor" je to kostatirao, a za njim druge novine. Neke su iznijele, da je gori spomenuto zemljište kupilo neko američko društvo u svrhu da na njemu sagradi ogromne tvornice papira.

Nije prošlo ni petnaest dana, započeše s gradnjom. Graditelji i pomagači obučeni su bili u crvenom odijelu i svršavali su svaki dan svoje djelo pjevanjem marseljeze. Iza par mjeseci uistinu zgrade su bile gotove.

Visoki zidovi kružili su oko palača, a na glavnim vratima proletarijatska straža, te nije mogao nečlan ući unutra. Na zidovima su izvješene bile na četiri mjesta crvene zastave. Iznad skupine zgrada dizao se je visoki dimnjak, jer je ispod njega bila zajednička kuhinja. Ogromna zastava zavijala bi se na njemu, kada su se mijenjale službe u republici.

I Minčić je bio radoznao kao vjeran sin oca Adama, te se i on dotetura do „Marxa".

Pred vratima nađe mnogo radoznale svjetine. Stražari su šetali i nijesu ni s kime govorili, niti koga unutar puštali.

— Bili me pripustili k Seregallu? — upita ih.

— Napišite svoje ime, te ćemo mu odnijeti, da vidimo jeli Vas poznaje — glasio je brzi odgovor.

Iza nekoliko vremena povede glasnik Minčića kroz „Marx". Ogledao se je na sve strane; pitao je svog provodiča kao nekoć Dante Virgila, ali uzalud, jer je taj mukom mučao.

Zaustaviše se u malenoj dvorani. Doskora uniđe s lopatom u ruci Seregallo. Čudnovato je bio obučen: dugo i jednostavno odijelo kao redovnička haljina s crvenim ovratnikom, čizme, široka šubara. Minčić ga nije prepoznao. Nasloni se o svoju lopatu i upita znanca čemu je došao.

— Dođoh da vidim, kako živiš, prijatelju.

— Dobro, izvrsno; ali za takova glupa natražnjačka pitanja ovdje se ne mari. Evo sada sam bacio u peć druga, što je jučer umro, te se žurim da zakopam njegov pepeo pod svoje povrće. Sve se u nas mora u korisno upotrebiti.

— Što tako škrtarite s đubrom?

— Ostavite te gluposti; vi državni robovi ne razumijete se u naša načela i život. Što ste dakle došli?

Minčića izdade njegova brbljivost pred takovom žurbom. Skupi sve sile, te će:

— I meni je u svijetu dosadio život, te ne preostaje nego ili da odem k fratrima ili k vama. Za prvo se ne mogu odlučiti, jer mi je preteško da se odrečem uživanja i živ se zakopam u grob. Valjda ću se odlučiti za drugo, jer odavna uzdišem za idealnim životom bez brige i truda... (Čudnovato ga na te riječi pogleda Seregallo)... bez brige i truda, jer svaka briga i trud jedino tu ima pravednu nagradu i zadovoljštinu. Došao sam evo, da vidim kako se ovdje živi.

— Onda je dobro! Dođi! — i zagrli ga kao novoga druga — Nu kaži mi prije, imaš li 1000 Kr. spremno?

— To ću donijeti sutra, ako mi se svidi tvoj život.

Gotovo pobratimljeni stupali su sada putićem preko livade. Mučeći dođoše u zgradu br. 1. i stupe u dvoranu. To je bila tiskarna. Radilo je sedam slagara uz dvije još zaposlene osobe. Svi su bili obučeni kao i Seragallo i nosili su na prsima mjedenu cedulju s urezanim brojem. U „Marxu“ naime svak se je odrekao i imena iz svijeta i imao je kao oznaku svoje osobnosti samo brojku. Ovi slagari izdavali su dnevnik za drugove, neka bi na taj način pratili pojave u svijetu. U dnevnik su dakako smjele ući samo odabrane i pregledane vijesti i članci. — Zatim su prošli kroz dvoranu drvodjelaca, mehaničara, tkalaca, krojača i bezbroj drugih zanata.

— Koliko vrsti zanimanja imate? — upita Minčić.

— Trista i šezdeset i šest. Svaki od nas svaki dan mijenja svoje zanimanje i svak se mora izvježbati u svakom zanimanju. Bit ćeš n. pr. opazio onog krojača blizu vratiju krojačke dvorane; ono ti je Francuz Littré, unuk velikog istoimenog filosofa. Dosada

je bio u svijetu književnik i napisao je mnogo znanstvenih knjiga i ipak se je kod nas brzo naučio krojenju odijela. Eno onaj, gle, drvodjelac, što ide na vodu, liječnik je iz Beča; liječi nas, kada treba, inače pilom i sjekirom radi kao svaki drugi radnik.

— Koliko vas ima?

— Dvjesta nas je bilo iz početka. Svaki dan na večer biramo za slijedeći dan upravitelja i pomoćnike. Nu bolje govoreći, ne biramo ih, jer sve ide po broju, automatično. Naravno neki se ne razumiju i nijesu za upravu.

— Koliko sati radite?

— Tri jutrom, dva popodne. To je ručni rad. Uz ove satove rada, dužni su svi da dođu na predavanje u 6 sati popodne, da se kupaju, da se uče pjevanju.....

— Dakle sve je kao u samostanu katoličkih redovnika.

— Ali mi se ne molimo Bogu. Jutrom svak spava slobodno do devete.

— Smiju li članovi polaziti u Zagreb?

— Ne! Inače bi lako mogli oboliti na tuđinskim idejama i eto ti onda gotovih nezadovoljnika, smutljivaca. Svak se mora odgajati svojim životom i prema cilju svog zanimanja.

— Pravo je, pravo. Kako je glede hrane?

— Eh, to i jest neugodna tačka. Jedemo u 9, 12, 7 sati. Tu je uvijek rječkanja. Svak hoće da ima svoje vrsti hranu; u tome je nemoguće ikoga da zadovoljimo. Bavimo se nacrtom, kako bi svak za sebe sam kuhao. Lijepo će biti, kada bude kuhalo 200 kuhača; sigurno 199 njih htjeti će cio dan kuhati i ništa ne raditi.

— I ja bih stupio med ove zadnje — prekine Minčić.

U razgovoru je razabrao Minčić, kako je teško pitanje i bolesti. U tom slučaju treba više troška na uštrb drugih, a najgore je, da se premnogi i prečesto razbole regbi naumice. Kako će se tome doskočiti? Više puta se je sastajala opća skupština svih članova i o tome je vijećala; redovito se nije došlo do nikakova zaključka. Nije preostalo drugo, nego da se isključi iz „Marxa“ deset drugova. Što će ovi na to? Nijesu htjeli izići; drugovi su ih na to morali pohvatati, te ih vezanih ruku i nogu iznijeti pred vrata svoje naseobine. Tu su jednoga razriješili sasma i pustili su ga, da drugima odriješi veze. Na to su odmah članovi zatvorili veliki ulaz i za-

željeli su laku noć svojim „milim“ drugovima. Ovi su dugo buljili u zidine naseobine i napokon odoše u Zagreb. Oko devet sati jutrom eto ih opet pred vrata „Marxa“ i navale na čuvare. Zače pucanje revolvera; dvojica u naseobini padoše mrtvi. Tada se razbjegoše drugi i ovi provale u unutrnjost uz zaglušnu viku. Ispred njih svak bježi, svak se skriva. Socijalni demokrati bili su svi taj dan na okupu u blagovaonici. Oni u svojoj naseobini bili su bez pušaka i revolvera, te na viku i bježanje čuvara i pucanje revolverâ morali su trčati i bježati ispred provalnika u podrum. Imali su doduše dva kaluna pokraj glavnog ulaza za obranu protiv građanskih stranaka, nu na ta strašila ko bi ovako neuadano i mislio? Dok su tako u podrumu smješteni ćutali, šestorica provalnika donesoše pred podrum hrane iz kuhinje i stadoše da se goste. Iza toga tvrdo zatvore vrata, kako niko nikada ne će moći izići iz utočišta. Druga četvorica brzo kroz to vrijeme prekinu telefonsku žicu, koja je spajala naseobinu sa Zagrebom i okolicom, pričvrste vrata glavnog ulaza, navale na kasu posebnim svrdlima i izvade sve vrijednosne papire. Što su radili u podrumu? Iz početka su svi blijedo gledali i pitali, što je. Kada se je općenito nešto strah ublažio, nekoji su požalili i prokleli i čas, kada su amo došli; drugi opet poticali su množiju, neka bi drvljem i toljagama iz podruma provalili. Razlagali su, da će doduše nekoji prvi pasti mrtvi, ali drugi ipak da će se osloboditi. Ko će pak prvi provaliti? Svi muče grobnim mukom. Na to je predsjednik „Marxa“ odlučio, da se odluči kockom. Mnogi su se suprostavili; konačno iza duge zaglušne buke ipak su morali popustiti odluci predsjednika. Ovaj se je dapače junački požrtvovno ponudio, da će dotičnike predvoditi. Kocka odluči dvadesetoricu za prvu provalu. Svi pokupe po podrumu toljage i drvlje, porazbiju sve posude. Bilo je oko četiri sata popodne. I glad ih je doduše opominjao, da je davno prošlo podne. Zapjevaju s predsjednikom marseljezu i navale na vrata. Ova su bila gvozdena i hladno ozvanjaju na lupanje, koje je trajalo čitav sat. „Šta ćemo sada raditi“? poviče predsjednik, videći da ne padaju vrata. „Dalje lupajmo“! bio je odgovor. I opet su bijesno udarali dalje i dalje. Kasno napokon padoše vrata. Polete svi iz podruma; na čelu su im s dugim toljagama oni, koji su određeni za smrt. Čuvari polete na vrata i ispale oba kanona. Okolicom je odjekivala jeka tih hitaca, dok su

„drugovi“ letjeli po palačama u potjeru za onom desetoricom nevaljanaca. I gle! Nigdje im nema traga. Najeli su se i napili, opljačkali su kasu i posred blagovaonice napisali su na tabli: *„Pozdravljamo svoju nesuđenu braću. Do vidova u socijalističkom raju“!* To je bio srdačan pozdrav prije odlaska.

Kiselo, vrlo turobno lice pokazao je predsjednik, kada je ugledao razlupanu kasu. Nije bolje bilo pri srcu ni drugim drugovima. Što će sada? bili kazali o stvari svim članovima naseobine? To je teško pitanje. Ako se kaže, može lako nastati pobuna u čitavoj naseobini; ako se ne kaže, odakle namaknuti hranu i druge potrebite stvari? Iza oduljeg vijećanja odluče, da trojica uprave pohite u Zagreb i tamo sve jave, ne bi li oružana potjera na vrijeme uhvatila ono deset buntovnika. Odlučeno izvršeno.

Dok su se gostila i krijepila izmorena braća u zajedničkoj dvorani, odio vojnika iz Zagreba nahrupi u dvorište. Hitro istupi predsjednik pred vojničkog zapovjednika i upozori, da ne smije ni jedan oružani čovjek stupiti na socijalističko tlo. Zapovjednik je na to istupio van i pošao hitno za zlikovcima u potjeru. I uhvatiše ih u jednoj krčmi, u kojoj su mirno spavali. Papire i sve ukradene dragocijenosti predadoše, te ih odvedoše u zagrebačke tamnice.

Telefonska sveza je uspostavljena, dimnjak je jakim dimom javljao i dalje okolici, da u socijalističkom „Marxu“ nema gladi.

Druga nezgoda iz crnih anala „Marxa“ tiče se pobune bolesnika.

Jednog jutra javio je liječnik predsjedniku, da u bolnici imade dvadeset slučajeva tifusa; slijedećeg dana ustanovio je trostruki broj. Trećeg dana pojavi se i jaka hunjavica kod premnogih. Iza par dana preko polovice naseobine ležalo je u bolesti. Ko da ih dvori u bolesti? da ih čisti? Domala i drugi obole i nije ih bilo zdravih do 20. Kako će ovi svemu doskočiti? Boje se uz to i ovi, da će oboljeti? Najgore se pojavi, kada je liječnik obolio. Viču, vape u pomoć bolesnici sa svih strana; sve uzalud, jer nema ko da pomogne. Psovanja i grđenje odjekuje iz svih bolesničkih dvorana; osobito kod dijeljenja hrane pojavljao se je vrhunac nestrpljivosti. Uz to začeše nekoji umirati i umirali su u užasnoj zdvojnosti. Mrtvačke lješine po propisima „Marxa“ spaljivale su se u posebnoj peći. Nu doskora i ova nije mogla redovito djelovati, te je „nadzornik mrtvaca“ (kako su zvali službeno grobara) nanio mnoštvo suha

drvlja nasred dvorišta i povrh gomile polagao je po pet i više mrtvaca. Posebni, odvratni, neugodni miris širio se je iz vatre, te je dopirao čak i u zgradu i njezine dvorane. Mnogi je bolesnik radoznalo pitao, odakle taj miris i kada je čuo za uzrok, od jeze se je pokrio u postelji po glavi pokrivalom i izgubio je volju i za smijeh i razgovor.... Strah mu je prolazio kroz sve kosti.

Tako je trajalo još za četiri dana. Zbog slabe hrane i nečisti pojaviše se i druge bolesti te počeše naglo mnogi umirati.

Što ćemo sada? — pitaju zabrinuto zdravi i poluzdravi članovi naseobine. Jedan predloži, neka se pozove u pomoć iz Zagreba liječničko osoblje. Drugi su se tome usprotivili, da „pogana“ noga građanskih stranaka stupi na sveto tlo. Napokon se slože, da telefonom upitaju za savjet svoje skrbnike u uredništvu „Slobodne Riječi“. Svi pohitiše k telefonu kao miševi k vratima mišolovke, kada im se ova i nehote otvore; hotjeli su naime, da svi sudjeluju kod riješenja toli važnog pitanja.

— Pitate nas, što da radite? — čuo se je iz telefona hrapavi glas. — Tu vas ne znamo savjetovati. Pazite samo, da će građanske stranke uprijeti na nas prstom, ako se u ovom slučaju ne ponesete junački i odvažno.

— Lako je vama, te zato tako brzo i kažete — odvrate Marxovci. — Kada bismo mi bili na vašem položaju, i mi bismo drugoga tako svjetovali. Mi smo nakanili, da privremeno drugome odstupimo svoje mjesto. Treba da amo dođete vi iz uredništva i odličniji članovi naše stranke. Kada ćete doći?

— Nije za svakoga „*fratarski*“ život.

— Zar tako? što se vi rugate našoj čitavoj naseobini?

Dalje je prekinut telefonski spoj.

Na to pogledaše ljudi jedan drugoga kako se gledaju nijeme životinje bez svijesti. Što da rade?

Malo časaka zatim pobjegoše iz „Marxa“, noseći sa sobom dobru popudbinu; pobjegoše glavom bez obzira.

Dva sata zatim javljao je telefonom predsjednik naseobine policiji grada Zagreba, da su u „Marxu“ svi oboljeli, te neka pošalju liječnike i podvornike. I ova je odmah stavila u gibanje svoje osoblje.

Kolikog li iznenađenja, kada su k bolesnicima „Marxa“ ušle kat. duvne, koje su poveli amo sa sobom liječnici bolnice! — Muklo komešanje, zatim glasnije psosti, grđenja, napokon poklici i vikanje odavalo je dostatno, kakovu je neugodnost izazvala i prva pojava redovnicâ. To dakako ove nije ni malo smelo, da započnu odmah svoju mučnu samaritansku službu. Neke su se prihvatile kuhanja, druge čiste bolesnike, treće s liječnicima dijele ljekove... Sve su se prihvatile žilavo posla. To je u brzo ublažilo loše raspoloženje svih bolesnih socijalista i očevidno se je vidjelo, kako dobrota i nesebična požrtvovnost brzo osvoji i ukroti i najgore članove ljudske zajednice.

Šest redovnica sv. Vinka Paulskog i liječnik dr. Bevc, izvrstan katolik, ostadoše u socijalističkoj naseobini još deset dana. Kroz to vrijeme uslugama i šalama uđoše u saobraćaj s bolesnicima, da su se većina s njima gotovo i sprijateljili. Neki socijalisti imali su užasni pojam o redovništvu u opće, te bi (kako su se izrazivali kasnije) bili voljeli vidjeti najodvratnijeg vraga nego li duvne. Kako li se često ljudima događa, da najviše mrze na ono, što najmanje poznaju! U povodu liječnikove zauzetnosti, te spretnosti redovnicâ počeše mnogi da ozdravljaju. I bolesni i zdravi svakojako su iskazivali zahvalnost prama svojim dobročiniteljima. Pravo se reče, da će prije nestati ljudskog srca nego li trajne zahvalnosti u njemu!

Jedanaestog dana ozdravljenici ispratiše k vratima naseobine i dra. Bevca i redovnice i tu im podadoše u znak harnosti više darova.

Opet započese da dvore bolesnike drugovi. Silna je bila razlika izmed ove njihove podvorbe i one redovničke, te su mnogi bolesnici uzdisali i vapili za duvnama i odlučili da pobjegnu u svijet, netom ozdrave.

I tako je bilo. Jedan za drugim pobjegoše „glavom bez obzira“, dok nije sva naseobina spala na pedeset članova.

U tom broju našao je Minčić „drugove“ u Marxu, kada je pohodio ovu socijalističu republiku.

On i njegov pratilac stupali su niz stube zgrade br. 2. Iz raznih dvorana razlijegalo se je pjevanje veselih drugova kroz buku raznih strojeva. I Minčić je taj tren zaželio, da bi i sam ostao tu

i veselo bez brige provodio život, jer i onako ne može uvijek biti mlad.

Pred njim je lebdjela slika budućeg raja, gdje bi on prirođenom lukavošću mogao valjda u slozi sa Seregallom zavladati čitavom republikom i možda istisnuti sve članove iz naseobine i onda . . . Eh, ko bi mogao sve predvidjeti?

U tim mislima zadubljen sjedio Minčič za stolom u malenoj sobi svog prijatelja, koji je pošao da donese iz kuhinje mlijeka i kruha. Prenu ga kao oda sna Seregallo svojom primjedbom:

— Kada dođeš amo, treba da se mi budemo slagali, što ne?

— Ta to se po sebi razumijeva. Kud će suza nego na oko? kud će Minčić nego k svome Seregallu?

— Živio, prijatelju! — reče i zagrli Minčića.

Dalje su se dugo razgovarali tiho i povjerljivo. Po ozbiljnosti crta na licu obojice razabiralo se je, da je predmet njihova šaputanja vrlo važan. Nekoliko puta zaneseno stisnu desnice i kimanjem i odobravanjem utvrđivali su međusobno svečano obećanje.

— Čuj me, Minčiću — poče razdragano Seregallo. — Na koncu konca, mislim da je najbolje, ako ti ostaneš vani izvan „Marxa“. Na vrijeme moram oduzeti našim drugovima dragocjenosti i novca, te ću to tebi predavati i ti ćeš putovati u Graz ili Beč, da prodaš dragocjenosti. Naravno kada tebi bude štogod potrebita, uteći ćeš se i ti k meni.

— Optime!

— Mi moramo biti hijene. Za mene je sav svijet besmislen. Kada na nebu nema Boga, niti duše imamo, zašto da se žrtvujemo ovoj ili onoj ideji? Glavno je da se što prije dovrebamo novaca, ter da udobno i bezbrižno uživamo prama željama srca. Pravednosti na svijetu nema, pak čemu da bude i obzira i milosrđa? Rušimo sve....

— Što dakle, prijatelju, ti nijesi socijalni demokrat? što si ti anarhista najgore vrsti?

— Da; dakako. Drugo i nije opravdano. Socijalni demokrat ostaje na pô puta. Naprotiv mene sili i um i srce, da pristupim k skrajnoj dosljednosti.

— Ali čemu onda ostaješ u „Marxu“?

— Vidiš, to je ono, što ti ne razumiješ. Ja sam ostao i ostajem u ovoj republici sve dotle, dok ne uvjerim činjenicama sve članove

ove naseobine, da je smiješna u praksi socijalna demokracija. A to je vrlo lako. Kod uskipljene vode u prvom kotlu dostaje da sa strane udariš jakim udarcem ili da kotao zatvoriš čvrsto odasvuda i ovaj će puknuti i uništiti svu mašinu, u kojoj je služio kao glavni dio. Poznam dobro, što je svaki čovjek u svojoj nutarnjosti. Svak imade u sebi jednake strasti i na te valja računati i znati ih zgodno upotrebiti. Potajno ću nagovarati druge na grabež, na nezadovoljstvo u hrani; poticati ću, neka dovedemo i naše žene u naseobinu... Eh, onda će biti pravi kaos...!

Dalje je Seregallo zamolio prijatelja, neka večeras pohiti u šumu nedaleko od „Marxa“ i tu zazviždi, jer da će ga ondje iščekati njegovi znanci. Tu se je naime nalazila družba „crnog Matijaša“, koji je po noći s drugima po Zagrebu i okolici krao i plijenio i tu u brdu imao tajno skrovište. Kada mu je prijetila koji put izvanredna opasnost sa strane policije ili oružnika, Seregallo ga je primao pod krov socijalistički, kamo nije smio staviti stopu nijedan predstavnik državne vlasti. Iz zahvalnosti Matijaš se je osvetio mnogim Seregallovim neprijateljima, te je vazda stao s njima u doticaju i sporazumu.

Minčić je rastvorio oči čudio se je sebi, u kako li je šareno društvo evo upao preko svoje volje. Zaželio je ipak na koncu, da ga Seregallo isprati van i upoznade s time čudnovatim i strašnim čovjekom, o kome je toliko čuo po Zagrebu kao o kakvom najvećem lopovu.

Vani je bila lijepa noć. Nebo je posuto zvjezdama, koje su treptile radi povjetarca u višim slojevima zraka. Veliki medvjed nagnuo se je sa sjeverne strane zagrebačkog obzorja. Uzduh je vlažan, kako to biva iza tuče.

Minčić je stupao odmjerenim korakom prama šumi, kako mu je kazao prijatelj. Nikada ga nije takova tjeskoba uhvatila kao sada... Osobito je to ćutio, kada se na njegov zviždnk približala neka crno zavijena ogromna sjena.

*

Iza ponoći je moćni Matijaš stisnuo ruku Minčiću i zaželio mu je laku noć. Taj isti tren ču se klapanje na vratima. Klapanje je bilo jako i odmjereno. Matijaš i drugovi pripoznaše u broju udaraca, da dva njihova druga vuku amo bogati plijen, te stoga

polete žurno stepenicama na vrata. Pri blijedom svijetlu lojanice odsijevnuše lica mrkih hajduka... Strahota je sijevala iz njihovih očiju. Između sebe su vodili jednog svećenika, kome su sprijeda unakrst privezane ruke. Svećenik je uplašeno pogledao u nove svoje neprijatelje.

Ko je bio taj svećenik?

To nijesu znali ni Matijaševi drugovi, koji su ga amo doveli. Oni su dolje na putu čekali i vrebali, hoće li proći neko, koga bi oni napali i oplijenili, pak su i dočekali ovog svećenika. On se je vraćao iz obližjeg sela kolima. Pred konje stupi jedan hajduk, ispali iz puške par hitaca u konje i ovi se zaustave, a jedan njih pade ranjen. Kočijaš skoči na stranu i pobježe. Drugi hajduk u isto doba priskoči na kola i zapovjedi s revolverom ispod grla, da digne ruke, dokle ga oplijeni. Malo novaca se je našlo pri njemu, osim zlatnog lanca i ure. Na to mu svežu ruke i povedu ga uz brdo amo.

Minčić sav prodrhta kao šiba na vodi, kada je ugledao ovog svećenika. Pripoznao je, da je to kanonik Belić. Okrenu stoga leđa i poče ogledati vrhove svojih cipela.

— Poznaš li, Minčiću, ovog svećenika? — upita Matijaš i potrepta ga rukom po ramenu.

— Poznam, dobro poznam. To je „bogati“ zagrebački kanonik Belić!

Veseli smijeh odjeknu podrumom u znak zadovoljstva, da se junaci nijesu uzalud mučili.

— Eto, moj gospodine kanoniče, *redde nunc rationem vilicationis tuae!* Došao je čas, da isprazniš svoju kesu. Što će vama svećenicima novac? Nama, koji tražimo nebo na zemlji, nama treba novaca. Je li tako, braćo? — reče Minčić ponosito.

— Tako je, tako je! — čulo se je sa svih strana.

— Čini mi se, da poznam glas..... reče Belić i približi se Minčiću. Poskoči tada natrag za dva koraka kao mladić, koji je nenadno opazio pred nogama skup zmija.

— Ti li si to, Minčiću! Zar si i ti član ove družbe? Ah, Bože, pogledaj na nas svoje sluge... — nastavi začuđeno kanonik.

Kao ranjeni ris skoči i poviče Minčić:

— Matijašu! Pridrži kod sebe što duže kanonika. Od mene i moje družbe dobiti ćeš novaca, koliko zaželiš. Sam ga je Belzebub,

naš odvjetnik, bacio u vaše ruke. Ta ko nama, vašim prijateljima, u Zagrebu ometa tako račune i planove kao Belić? Niko. Držite ga tvrdo, dokle od njega izaznadete sav plan kršćansko socijalnog pokreta.

— Pitaj ga ti odmah, Minčiću, pred nama! — presiječe Matijaš.

— Deder, kaži mi, što opeta snuje dr. Slavić — reče Minčić, diže se na noge i stisnutim pestima pristupi pred Belića.

Kanonik je mučao.

— Kaži mi, inače ćeš osjetiti moju vlast!

Kanonik je i dalje šutio.

— Zar ne znaš? zar ne ćeš da progovoriš? — reče i udari ga šakom u glavu.

Beliću se zasvijetli pred očima, posrne i pade. S njegovih usana čuo se je šapat:

— Bog ti oprostio, sinko!

Nastade muk.

— Pustimo ga, da zaspi. Idimo mi k trpezi! — prekine tu tišinu „črni“ harambaša.

U obližnjoj sobi čekala je na stolu pripravna topla večera. Iz tanjurâ se je dizala u vis para ugodna mirisa.

Vino se je točilo sve u šesnaest. Kod puna stola nije falilo ni pjevanja. Grohotan smijeh odjekivao je kroz sve podzemne hodnike.

Pri stolu je služio neki grbavi patuljak, koji je inače nosio pisma na poštu, pridizao novac, primao darove i slično, jer niko nije mogao o njemu i malo posumnjati, da je glavna pomoć takova grdesija ozloglašenoj razbojničkoj četi „črnog“ Matijaša. I njega su članovi ove čete jednom uhvatili i podučili i iza više godina prakse napokon su ga uveli u sve svoje tajne. Svaki dan je uza sve to čuo i prijetnju, da će mu odletiti onaj čas glava s ramena, ako bi i najmanji znak izdaje opazili na njemu. Pri svrsi večere morao je svakome donijeti duge turske čibuke s duhanom i dobru kavu, jer je poglavica čete želio da se živi po turskim običajima.

Vrijeme je odmicalo brzo u miloj zabavi: pilo se je, pušilo, nazdravljalo, pjevalo i opet pilo. Zora je zatekla mnoge za stolom, dočim su se neki naslonili uz zidove na meke dušeke i zaspali s lulom u ustima.

Drukčije je bilo u nutarnjosti jadnome Beliću. Ispod njega je bila vlažna zemlja; dići se nije mogao. Što će biti? To ga je pitanje silno uznemirivalo. Oslobođenju ne može se od nikuda nadati. Barem da bi ga pustili za kakovu otkupninu! O tome ne treba ni misliti, jer su razbojnici već pokazali, da su pristali na predlog Minčića. Mučenje, zlostavljanje vidio je već unaprijed kod svake pomisli o vlastitoj sudbini u budućnosti. I san ni za tren nije htio da pristupi na njegove umorene oči.

Rijetko je kada u životu osjetio potrebu molitve; još je rjeđe okušao ugodnost prave i čiste molitve kao sada. To mu je jedini, mili, sigurni drug bio kroz čitavu noć. Bogu je povjerio svega sebe, pak neka se On i brine: nadnaravna živa vjera kadra je svagda da umiri ljudsko srce i njegove brige.

Sunce je već poskočilo, kada pristupi Matijaš k Beliću i oštro ga pogleda:

— Koliko vas kanonika imade u Zagrebu? ko je najimućniji?

Belić nije ni riječi progovorio.

— Dobro, dobro! — nastavi mrki razbojnik — Udobrovoljiti ćeš se ti brzo. Ej, Jurkiću, Kapiću, brže amo. Donesite gvozdeno odijelo!

Loše sluge goreg gospodara hitro prinesu željezna sputila, te ih navukoše na kanonika. Sada više nije mogao ni da se makne s mjesta. Što će sada slijediti? Dokle će to trajati? Kočijaš, koji se je spasio bijegom, međutim će valjda pripovijedati kod kuće njegovima, kako su ih napali razbojnici i kako su ubili kanonika... Dići će se komisija, tražiti će jednu sedmicu dana i onda će se iza neuspjeha sve mirno sleći kako se pomalo umire i kolobari, što nastanu na vodi, u koju baciš kamen. Koji zakon, koja ustanova može doskočiti pravednosti? Ko može spriječiti državnim sredstvima ljudsku zlobu i prepredenost?.... Sinoć je ustanovljena u obližnjem selu kršćanska organizacija. Kako su oduševljeno govorili dobri seljaci! Veselili su se kao dijete pred majkom, kada su vidjeli, gdje se svećenici brinu ne samo za crkvenu poduku, nego i za materijalno dobrostanje. Jedan je seljak mudro opazio: „Mi ćemo se, gospodine, svagda najviše pouzdavati u katoličkog svećenika. On nema obitelji, da za nju radi i živi; dobro je opskrbljen i samac je, te se ne boji nikoga na svijetu; on je najneovisniji. Bogom živi svaki dan, pak će ga ovaj obodriti i podučiti, kako da se za nas brine“. Prisutni seljaci su to živo odobrili, uspoređujući zauzetnost svećenika i onu učitelja i drugih seoskih i gradskih kaputaša.... A sada?.... Što će dr. Slavić u Zagrebu? Jedna crna misao izazivala je drugu goru.

Nekoliko riječi progovori Matijaš s Minčićem. Pristupi opet pred Belića:

— Što kani sada dr. Slavić?... Hoće li se tvoj brat, profesor kaniti Vjekoslave Purić?

Gromke riječi odjekivale su po sobi; odgovara nema. Matijaš na to raskolači oči, raspuše brkove, digne desnicu u vis, te će otresito:

— Čekaj, čekaj, huljo. Meni, črnom Matijašu, ne ćeš da odgovaraš. Upamtit ćeš, kada si dopro u njegove šape!

Poklopa neko izvana na vratima i iza toga ču se neki osobiti zvižduk.

Nastade tišina.

Opet se isto obnovi. Osmijehnu se tada i skoči spram vratiju Matijaš i domalo povrati se vodeći sa sobom Seregalla. Uđoše u obližnju sobu.

— Mora da si nešta pametna donio, prijatelju, kada si tako veseo.

— Ta kako bih mogao praznih ruku doći svome Matijašu u pohode? — primijeti osječito došljak.

Obojica su na to tiho šaputala, da ih niko nije mogao razabrati. Veseli su bili izvanredno, kada je Seregallo izvadio i položio na stol vrijednosne papire, koji su valjali do desetak tisuća. On je vrlo lukavo izmislio način, kako će otslije zalaziti amo i neopaženo, kako je oprezno znao i izmamiti članovima „Marxa“ njihov skriveni privatni novac. Ove zadnje zavaravao je, da će im na sigurnom mjestu čuvati novac, a za prvo je iznašao ispod sobe i zidina maleni prozor, kroz koji je odlučio da izlazi ranim jutrom, kada još tvrdo spavaju svi članovi naseobine. Matijašu su se krijesile oči od radosti pri tolikom novcu. Pokupi ih pomno, zađe u hodnik, pridigne ploču i u tami ispod zemlje u tvrdu kasu položi sve. Povrativ se k gostu udari šakom o stol i u čas izmilji na zapovijed poznati patuljak. Naredi mu, da pozove amo Minčića i donese dobar zajutrak.

— Minčiću treba sve otkriti — presiječe Seregallo svaki drugi razgovor i okrene svoje zažareno lice sprama Matijaša.

— Imaš pravo, prijatelju. Dakle čuj me, Minčiću! Najprije moraš dati poštenu i odlučnu riječ, da te slobodno ubijemo, ako nas izdaš.

— Evo je! — reče i pruži ruku.

— Dobro. Mi ovdje u hajdučkom ovom logoru kao i naši znanci u „Marxu" nijesmo osječene grane. Mi smo žive, zelene grane na moćnom deblu; mi smo u savezu i ovisnosti s predstavnicima *Slobodne misli* u Zagrebu. Mi smo crna osvetnička ruka i to radikalno krilo naše framasonske lože po Hrvatskoj. Sada moramo najprije Zagreb upregnuti u svoje protukršćansko kolo i onda će pokrajina i druge hrvatske zemlje slijediti naše stope; tada ćemo moći svoju akciju na dalje razviti. Već imamo svojih pristaša na sudu, izmeđ profesora, posjednika, zanatlija, učitelja, jednom riječju: u svim društvenim stališima. Zagreb i sve hrvatske zemlje moraju biti plijen naše organizacije: sva važnija mjesta treba da što prije dobiju naši ljudi kao nagradu. Vjeru moramo uništiti. Ipak je to težak posao, te zato su naše oči okrenute spram istoka, spram grčko-istočne crkve. Lakše nam je narod prevesti na otpad od Rima, a kako nema kod „pravoslavlja" religioznog života i izobraženog svećenstva, u kratko će naša loža postići svoj cilj, t. j. da uništi kršćanstvo s lica zemlje. Dokle bude katolicizma, biti će i moćne svijesti katoličkih svećenika, koji su jedini kadri i voljni pomrsiti naše osnove i zaustavljati nas u našem radu. U vojni protiv katoličkih svećenika valja imati taktike. Poradimo, da ne budu obdržavali celibat i onda smo ih moralno ubili. Verstanden, Minčiću?

— Ja wohl! kimnu glavom ovaj.

— Zato u našim novinama loše svećenike pustimo u miru ili ih hvalimo. Na uzorne neprestano napadajmo. Biskupe im zastrašimo, da se ne usude ni na ulicu stupiti.

— Črni Matijašu, ti si pravi pravcati političar. Čemu si se amo zakopao?

— Ja se po danu amo zakopam; po noći kraljujem. Jao onome, pak bio i čak i šef lože, ako ne izvrši naredbe i zaključke naše organizacije! Pod mojom ubojitom desnicom sve se i najtvrđe šije priviju. Nu sada ostavimo to. Čitavi naš rad u detalju saznati ćeš

kasnije. Ti treba, Minčiću, da se posvetiš novinarstvu, ali vazda da budeš pisao prama našoj želji i naumu.

— To mi je lako, jer ja već radim na novini dra Purića.

— To nije dovoljno. Ti valja da budeš glavni urednik tih novina. Kapitala imamo i list će izlaziti dva puta dnevno, ako nam ne pođe za rukom da prekupimo „Obzor".

— Ali za stvar treba predobiti i Purića.

— O tome ti htjedoh upravo da rečem. Purić neka i dalje tjera politikom svoje stranke; neka je vodi. Nama je indiferentno, dali je neko socijalni demokrat, liberalac, Srbin, samo ako pomaže naše konačne osnove i ciljeve. Kaži mi, s kojeg kraja možemo predobiti Purića za se.

— On se nalazi u novčanoj neprilici. Poskrbite za deficit lista i za moje uzdržavanje i on će pasti kao ptica na vodu ili ribe na meku.

— Dobro! U nedjelju je kod grofice K. sastanak i obiteljska zabava. Poraditi ćemo, da i dr. Purić bude pozvan i tu ćemo ga uvesti u naše krugove. Dođi s njime i ti, Minčiću.

Pred duhom Minčića stajalo je novo polje ugodnog rada. „Lijepo je, kada se prilike klanjaju pred tvojim koracima!" mislio je on taj čas. Već je unaprijed vidio, gdje ga svi vole; kogod dođe s njime u dodir, svak je pun počitanja. I on će doskora diktirati zagrebačkoj javnosti; sve otmenije društvo ili iz obzira ili iz straha otvoriti će mu širom vrata svojih kuća.

U toj ugodnoj misli odbijao je guste dimove iz svoje cigare kao mlado Ture, koje u dokonici što prije hoće da dim dostigne dimom. Naprama njemu sjedio je blijedi i ćelavi Seregallo, zamišljen kao obično. Matijaš je točio i crvenikom vinom zalijevao neutaživu žeđu.

Matijaš ustade i pozove sve drugove na dogovor. To je bio u isto doba znak za Minčića i druga mu, da bi se razišli.

I odoše. Dva Matijaševa čovjeka ispratiše ih.

Međutim je Matijaš opredijelio svakome, kamo mora ići. Sam je navukao na glavu vlasulju, te se je sasma preobukao u odijelo po najnovijoj modi.

Iza malo sati prolazio je zagrebačkim ulicama kao kakav provincijalni fićfirić u 25. godini svog života.

Kamo će danas črni Matijaš?

* * *

Noć je počela spuštati svoja tamna krila.

U Matijaševu podrumu sve je u žurbi. Njih pet hajduka sputali su kanoniku Beliću i ruke i noge, a na oči mu postaviše gustu i tvrdu koprenu, da ne uzmogne ništa vidjeti. Tako vezana iznesoše van i položiše u pripravljena kola.

— Kamo me vode? — pitao je uzalud kanonik svoje pratioce. Odgovora nije dobio. Tihi šapat s njegovih usni pokazivao je, da se Bogu moli. Miran je bio; jedina misao ga je zaokupljala: da ga naime valjda vode na stratište ili da će ga utopiti u Savu. „I tako ću utonuti s ovog svijeta poput kamenčića, što se baci u vodu i napravi na nekoliko časova nekoliko kolobara oko sebe i onda sve iščezne. Ovo je put, kojim te vode ovi haduci u vječnost . . ." govorio je on u sebi.

Iza trosatne vožnje zaustave se kola. Iznesoše kanonika oni isti ljudi van i polože u sobu. Tu mu hajduk Lovrić od njih odriješi sputila i diže koprenu s očiju. Pogleda kanonik uokolo. Što vidi? Malenu sobu, kojoj su zidovi bez ikakova nakita. U kutu je priprosti krevet i do njega jedna stolica i stol. Malena svjetiljka odaje veliko siromaštvo.

Lovrić upozori kanonika, da je amo prenesen na zapovijed „črnog" Matijaša, te završi:

— Budite mirni; kroz prozor na vratima dobivat ćete jedan put na dan hranu. Lijevo su vrata za vrtao, koji je ograđen i u kome možeš saditi zelen ili cvijeće, da ne poludiš iz dosade. U vrtu ti je zdenac i u njemu imadeš dovoljno vode za sve ljeto . . .

— Dakle mi ipak darivate život? — primijeti kanonik.

— Budite samo mirni. Nemojte vikati i uznemirivati svoje susjede.

— Što dakle ima i drugih ljudskih bića, koja su zatvorena.

— Dakako. Mi amo smjestimo sve pogibeljne osobe.

— Što sam i ja zar pogibeljan? kome sam pogibeljan?

— Budite mirni! Ne valja se uzrujavati; čovjek to dulje živi, što je mirniji. Svaka akcija traži reakciju. Vi ste nas sve uznemirili s Vašim organizatornim radom. Zašto ne mirujete kao toliki Vaši drugovi? Ili oni zar nijesu pametniji ili barem jednako pametni kao Vi, kada lijepo u miru uživaju svoj posjed, svoje vinograde, prebendu i svaki dan mirno mole Boga u crkvi? Nama su najmiliji svećenici, koji živu u svome dostojanstvu; koji ne idu da traže svijet izvan ispovijedaonice i crkve.

— Vama su mili! A jesu li time Bogu?

— Što *Bog?* Što je Bogu stalo za nas? Sve je na svijetu, kako ko shvaća.

— Nije tako, sinko. Jesi li kada osjetio nemir u srcu? Jesi li se kada zamislio u to, što će biti iza tvoje smrti? Jeli moguće, da smrću svršava sve? Jeli ti kada ko nepravedna što učinio? Jeli će najgori zlikovac biti nagrađen kao i najbolji čovjek?

— To nije moguće!

— Na ovom svijetu malo i premalo ima pravednosti. Čovječe! Postoji ipak u svačijem srcu duboki korijen pravednosti, koju štiti i osvećuje naš Bog, koji sve vidi i sve pamti . . . .

Lovrić je buljio u kanonika. Iza deset godina svog lošeg i pustolovnog života pogledao je on sada nenadno kao kroz sitni otvor u budućnost, u vječnost. Bio je otrag petnaest godina u Americi i tamo se naučio svakojakim zlodjelima. Jednog dana ispratio brata do New-Yorka iz Čikaga. Kada je brat ušao u parobrod, da se preveze u Evropu, dugo i dugo je gledao u brod, koji se velikom brzinom odmicao i konačno je iščeznuo iz njegova vidika, kao da je utonuo u silni, neograničeni Ocean. Strašna sjeta ga je onda bila obuzela i za nekoliko dana nije mario ni da radi ni da se ma s kime razgovara. Ta sjeta obuze i ovaj čas poput more njegovo srce. Početkom htio je da se naruga razglabanju kanonika; sada se je ćutio nemoćnim poput djeteta pred gromovitom prijetnjom svog oca.

Kanonik je shvatio duševni položaj.

— Imate pravo — prekine šutnju zamišljeni hajduk — Nikada nijesam osjetio, što je pravednost, kada sam nepravedna što učinio. Čudnovato je naše ljudsko srce. Neki dan, vidite, pozvao sam k sebi potajno najstarijeg sina i podao sam mu dvije tisuće kruna, neka ih odnese kući i kupi štogod imovine za se i moje staračke dane. Što mi učini na to črni Matijaš. Nekako je doznao za moj čin i iščeka mi sina i zapovjedi, da mi ga pred očima ubiju. Tada,

tada prvi put sam oćutio, što je nepravednost i da mora negdje biti kažnjena. Jest, nepravicu mora kazniti neko, ko je nad svim ljudima i pozna sve tajne.

Daljni razgovor prekine vika, te pucanje pušaka ispred kuće. Lovrić uteče iz sobe i vrata brzo zaključa.

Vani je nadošao Matijaš i pucanje je bilo neki pozdrav nadošlici.

— Jeli sve u redu? — upita Matijaš Lovrića.

— Sve je izvršeno, kako si naredio.

— Jadni kanonik mislit će, da je barem 60 kilometara udaljen od Zagreba, a i ne sluti, da se nalazi povrh našeg podruma, u kome je skupa s nama noć i dan prošao. Jeli što sluti?

— Ništa, upravo ništa.

Matijaš je zatim pregledao sva vrata svih soba svoje tamnice; uze sa sobom ključeve. Sve je bilo u redu.

Malo časova zatim kazivao je u pero ovo pismo:

„Presvijetli nadbiskupe,

Jučer se je dogodio strašan čin. Kanonik Belić, koji je izgledao pred očima cijelog kršćanstva svetim čovjekom i svećenikom, odmaglio je u tuđinu s jednom lošom djevojkom. Uzalud će ga iko tražiti, jer je zameo svaki trag.

Toliko na znanje Vašem Gospodstvu uz primjedbu, da Vam bolji nijesu ni drugi svećenici, koji se tobože bave organizacijom kršćana u nadbiskupiji. — Vama odani

Jedan ojađeni katolik.“

To isto pismo poslao je Matijaš i Minčiću, da ga objelodani u Purićevom listu.

Pismo je zbilja i objelodanjeno uz primjedbu uredništva, da je to pismo primio g. nadbiskup i da se žalibože nije ništa začudio bijegu kanonika Belića.

Netom je ova vijest izišla u novinama, sastao se je zbor njegovih znanaca u kavani, da vijeća o slučaju. Jedan je govorio: „Nije moguće, da je to učinio naš znanac.“ Drugi je kazao: „Eh, sve je moguće na tom svijetu!“ Treći je uzdahnuo: „Bože moj, svaki dan me stižu iznenađenja!“ Četvrti pridoda: „Ne ću, ne ću

više ni s kim biti prijatelj!“ i ode bez pozdrava i odzdrava mumljajući protiv Belića.

Isto poslije podne „Zagrebačke Novosti“ donijele su autentičnu fotografiju (!) Belića, civilno preobučena s djevojkom ispod ruke u času, kada su kupovali vozne karte u Tomaseka za Ameriku. I dalje se nije ni sumnjalo.

Za dva dana malo je koji kanonik silazio s Kaptola u grad, bojeći se očevidno, da ga ko ne bi upitao za nesretni slučaj njegovog kolege. Našao se je i lošiji drug, koji je iza Vespera u sakristiji primijetio: „Da se Belić nije isticao u tim blaženim katoličkim organizacijama, ne bi sada svak u nas upirao prstom!“ Jedan je čak prerevno predlagao na to, da bi svi kolegialiter pošli do nadbiskupa i požalili čin svog druga; razboritiji su ga odmah ušutkali dodajuć, da treba počekati potvrdu i sigurnost o događaju.

Glas — fama — se je sve više širio, upravo prema Virgilovu opisu:

„Fama, od kojeno zla na svijetu bržega nema,
Živi u kretanju ona i dalje što ide, sve jača,
Iz prva slabo, u strahu, al' do mala diže se u vis,
Nogama stupa po zemlji, u oblake sakriva glavu.
Mati je Zemlja nju porodila, govore zadnju,
S hitrima nogama nju i s krilima porodi brzim,
Nakazu golemu, strašnu; koliko je pera na njojzi,
Toliko pod njima ima i očiju, čudo je pravo,
Toliko ušiju diže i toliko klopoće usta,
Toliko jezika ima. Po mraku noćnome leti.
Baš po sredini neba i zemlje šušteći, san joj
Očiju ne sklapa slatki; a ob dan il' straži na vrhu
Krovom il' visokim tornjem i velike gradove straši.“ (IV pj., 172—187.)

Profesora Belića, brata kanonikova, dočekaše u zbornici liberalni kolege s posmijehom na ustima i jedan u ime drugih reče:

— No, no! Vidiš, mislio sam, da ste vi furtimaši bolji od nas Evinih sinova. Da je to ko od nas učinio, Hrvatsko Pravo bi donosilo za sedmice kilometrične članke.

— Ne sudite tako naprešno i nemilosrdno! — odvrati Belić — Istina će izići prije ili poslije na vidjelo. Moj brat nije kadar da učini ono, što mu se pripisuje.

*

— Govori, govori što hoćeš. Contra factum non datur argumentum; sunce se dlanom ne da sakriti. Uostalom mi je žao, da vaši ljudi nijesu bolji barem od nas — umiješa se prof. Trsić.

Ovaj čas je i Purićka preko sluškinje poslala muževljoj sestri novine svog muža, u kojima je crvenilom označila onu vijest o bijegu kanonika uz primjedbu: „Eto kakovi su ti klerikalni farizeji!"

Ko bi sve nabrojio, što je sve prosula po bijelom Zagrebu ta baba „Fama" (glas)?

IX.

Grofica K. davala je večeras obiteljsku zabavu. Kruna svega morao biti ples u krasnoj starinskoj dvorani njezina stana u Ilici. Broj uzvanika je bio ograničen i taj je bio *elita* zagrebačkog plemstva i inteligencije. Ostariji ljudi su se smiješili ovim pozivima, jer su znali, da zabava imade prozirnu nakanu — udaju grofičine kćeri Amalije. Ipak se je svak rado odazvao, jer su znali, da će se tu naći na okupu premnogi znanci.

I dr. Purić s gospođom dovezao se je kolima pred palaču grofice. Purićki je godilo ovako izabrano društvo i kada doktor nije htio ići, ona ga je silila. Tako je bilo i večeras.

Netom su stupili na prvi kat, grofica ih je ljubezno dočekala i srdačno pozdravila.

Doskora je i zabava započela. To je bio biran program: glasovir i pjevanje, kvartet na guslama itd., kako je sve to sutradan „Obzor" tačno opisao.

Tekar se je zabava svršila, započela je priprava za ples. U to doba pristupi Minčić k Puriću i upozori ga, neka dođe u pokrajnu sobu, gdje će naći neku gospodu na okupu. Purić je pošao i našao je petoricu gospode iz tajnog društva „Kraljević Marko". U brzo su mu razložili, što je to tajno društvo i kakove ciljeve imade.

— Mi moramo svugdje biti: u svim strankama i svim društvima i ustanovama, ako želimo, da što prije pobijede naše misli. Evo g. Šilić skorih dana već se je uvukao u kršćansku stranku g. Slavića, te će nas izvješćivati o radu i nakanama one stranke; Minčić je socijalni demokrat; naš Feretić je u upravi srpske radikalne stranke; Pojadi vogi glavnu riječ kod vladinovaca. Tako imamo sve niti u rukama. I Vi g. Puriću, morate biti naš, ako želite uspjeti u svome nastojanju i ići od pobjede k pobjedi — govorio je predsjednik društva Sfaglinatz.

Purić je gledao sve ovo začuđeno. Bilo mu je u duši, kao da se je probudio oda sna. Nije sebi mogao da protumači i razjasni, za čime teži ovo društvo; najviše je sebe pitao, kako se ovi ljudi usuđuju da ga nepoznata povlače u svoje poznanstvo. Skeptičan je bio po naravi i tuđe djelovanje vazda je rađe na zlo shvaćao, pak tako i ovo ponašanje doslije neviđene gospode.

Minčić je uočio položaj i prekine šutnju okrenuvši se spram Purića:

— Ovdje g. predsjednik nudi Vam svoju pomoć u oživotvorenju Vaših ideala. Ne traži od Vas nikakove ucjene do li složnog rada.

— Zahvalan sam — prihvati Purić — za svako sudjelovanje. Nu o stvari ću malo promisliti.

— Advokatske doskočice! — Minčić će u pola šale. — Znate, da su stari Grci predstavljali božicu Sreću na kolu, koje brzo mimo leti i sretan si jedino, ako je brzo dohvatiš i zaustaviš. A stari su Grci bili pametni ljudi. Jest, zdravlja mi!

Jedva to doreče finim i posebnim naglaskom, smijeh odjeknu sobom i pojavi se veselo raspoloženje čak i kod Purića.

— Gospoda ne obećavaju samo moralnu pripomoć — nastavi Minčić škiljeći očima na Purića — nego i materijalno. Gospoda će isplatiti mjenice i dati novaca na raspoloženje. Oni su u svezi sa svim sličnim društvima po Evropi i čitavom svijetu. U svakoj ojačoj organizaciji mora se imati jako zaleđe. A mi, g. dokture, koga imamo iza sebe? Jedino svoj dug. Čudim se Vašoj uviđavnosti, da ne prihvatite prigodu objema rukama i to odmah. U dobru ne treba dugog promišljanja.

— Ko preši, vrat lomi. Promisliti ću.

— Nema tu dugog razmišljanja — umiješa se opet Sfaglinatz. — Ako nećete s nama, imati ćete nas sve protiv sebe. Doslije smo Vas puštali, da slobodno razvijete svoje djelovanje, neka vidimo i uvjerimo se o tome, što možete. Sada je već dosta. Vi ste zrela jabuka za nas.

— Ne bojim se nikoga na svijetu, dok mi je svijesti i pameti u lubanji.

— Po malo, junače — prihvati Ćurić, odvjetnik u Osijeku. — I bolji su junaci klonuli pred našim nacrtima. Mi Vas ipak ne plašimo niti želimo da uplašimo.

Daljni razgovor prekine sluga, koji u ime domaćice pozove društvo u veliku dvoranu.

Odoše, da se sastanu opet te noći u Hotelu K caru Austrijskom.

Po sata kasnije sjedio je Purić u Hotelu kod posebne sjednice. Tamo su stigli odaslanici iz Karlovca, Rijeke, Senja, Spljeta, Sarajeva, Osijeka, Dubrovnika i Beograda.

Odaslanik iz Karlovca je izvijestio, kako je ondje pokušao da osnuje podružnicu lože, nu bez uspjeha, jer je sve prije vremena doznao i osujetio onamošnji župnik. Ipak će se i dalje raditi. — Odaslanik s Rijeke pripovijeda, kako hrvatska loža s talijanskom i mađarskom dobro uspijeva, i ako im mnogo smetaju kapucini svojom revnošću. — U Senju je odaslanik med mlađom inteligencijom osnovao maleno društvo. Članovi doduše ne slute, kamo će dospjeti; za sada su samo žestoki antiklerikalci. — U Spljetu je loža potajna i krasno uspijeva i sačinjava s onom u Dubrovniku radikalno krilo demokratske stranke. Ona stvara javno mnijenje; doslije je u ime Slobodne misli držano više predavanja po dalmatinskim gradovima. — U Sarajevu je pri loži više visokih činovnika; muhamedance je preteško zanijeti za slobodnu misao.

Slično je zvonilo i izvješće iz Osijeka uz primjedbu, da ogromni dio članovâ lože pripada Mojsijevoj vjeroispovijesti.

Izvjestitelj beogradski kazivao je odulje o braći u onoj kraljevini i prijestolnici i zaključio je:

— Braćo! Brat je mio, koje vere bio. Nas u Beogradu najviše interesira, da što prije svi Hrvati, posebno oni katoličke vere obrnu svoje oči k nama kao svojim spasiteljima. Denara imamo, ako treba za propagandu; državni fond za nespašene zemlje srpske krvi upotrebiti ćemo samo za Hrvate. Uprite samo: posijte što jaču mržnju protiv Rima i što nežniju simpatiju spram Beograda! Beograd mora biti vaš spas. Dođe li do rata između Austrije i Italije, pobuniti se moraju Hrvati; oružje ćemo dovoljno na vreme preneti amo. Sve mora planuti! Lako ćemo se poznije pogoditi za časti: svakoga će zapasti jedan deo prama pokazanom delovanju. Sada je hora, da vaši zastupnici dadu što više zastupničkih mandata čistom srpskom življu; da predsednik bude Srbin i po veri i po narodnosti, te da se sve srpske zastupnike izabere za peštansku delegaciju. Dajte Srbima za svako selo svoju školu, dižite ih kao činovnike u prva

mesta; jednom rečju: srpski elemenat neka svugde pliva i u kratko će se sve preokrenuti. Austrija će biti na rubu propasti. To delovanje ne može nijedna vlast ni sve pravaške Starčevićanske organizacije sprečiti skoru smrt Austrije u vašim zemljama.

— Eh, kada nebi prijetile nove organizacije katolicizma, koje će pomrsiti sve naše osnove! — reče debeljušasti odaslanik iz Spljeta.

— Što su zar i kod vas dole u Dalmaciji započeli micati se mantijaši?

— I te kako! Makli su se po svoj Dalmaciji, jer ima izmed njih i opreznih, koji su na vrijeme uvidjeli naš nacrt i cilj. Otkriše nas i ne ostaje drugo nego li borba na svoj lineji. Užasna će to borba biti. Takove nije bilo ni u doba narodnog preporoda, kada smo se borili protiv talijanskog nameta.

— Čemu da se borite? Nastojte da što prije predobijete za se uplivnije ljude iz narodne hrvatske stranke. Time ćete imati i dalmatinsku vladu indirekte za se.

— Lako je to. Nu tu više nema te stranke; ona je spojena i pretočila se je u demokratsku.

— Što ćemo s Istrom, gospodo? — upita Sfaglinatz.

— Tu je borba protiv talijanskog gospodstva — oglasi se Vlačić iz Opatije. Ne preostaje nam, nego da toj borbi dademo boju liberalizma za sada, jer su se u dosadašnjem radu svećenici izlazili u prvim redovima.

— Eto, gospodo, čuli smo razna izvješća — poče svečano Sfaglinatz krepkim glasom. — Iz svega se razabira, da naše djelovanje napreduje i da nema moći, koja bi nas zaustavila ili valjda uznemirila. Preporučam vam svima i ovom prigodom, da gojite bratsku slogu i zajednicu. Svako od nas treba da svagda bude na svom mjestu i neprestano radi u duhu naže organizacije; iz svakog rada uvijek će nešto biti. Sa zadovoljstvom konstatiram, da braća rade svugdje složno. Sigurno, to je utješljivo. Mislim također, da ćete ugodnost oćutjeti, ako vam kažem, da nas je organiziranih bilo lani u ovo doba samo 400, a sada evo preko 600.

— Bravo! Bravo! — kliknuše nazočni.

— To je, gospodo, plod rada, dosljednog i neprestanog rada. Ima nas svukuda. Nove smo podružnice otvorili u Malom Lošinju, Dubrovniku i Pulju. Nego, gospodo, morate čuti i nešto neugodna.

Ove godine u Rujnu organizirani katolici Hrvati držati će svoj *„opći katolički sastanak“*. Na to moramo i mi dovoljno odgovoriti. Dugo sam upravo smišljao o načinu i uvjerismo se, da je najbolje, ako u to doba najavljenog katoličkog sastanka budemo obdržavali svoj pod nazivom „Slobodne Misli“.

— Bravo! Bravo!

— U tu svrhu ćemo podijeliti referate i svak treba da odmah primi, kome se naredi. Želim, da dođe na nas sastanak i mnoštvo pučkih učitelja, jer ovi su kadri naše ideje i ciljeve da ture u što šire mase. Gospodo! Zadnje još da vam saopćim. Pred par mjeseci osnovali smo tajnu osvetnu četu. I upravo mi je čast da vam ovdje predstavim pročelnika naših hajduka, g. Matijaša, ovdje prisutna. Bez jake osvetničke ruke dandanas ne da se voditi ni politika ni organizacija uspjeha. Gospodo! Ako smo pobrali u zadnje doba mnogo uspjeha u radu, zahvaliti trebamo g. Matijašu.

— Živio! Živio Matijaš!

Svi redomice pristupe k njemu, da mu stisnu snažnu desnicu i iz bližeg pogledaju u crne oči i garavo lice tog gorostasa. Matijašu je to godilo.

Puriću je bilo sada jasno. Vidio je pred sobom jaku, gotovu organizaciju, koja je kadra da mu uistinu sve omete i da ga uništi; pridružili joj se, ona će ga iznijeti bez ikakva njegova truda i troška i brige. Tu čemu da se dugo razmišlja?

— Gospodo! — reče Purić početkom plašljivim glasom i onda sve to odvažnijim i jačim. — Milo mi je, da sam se i nehoteć danas upoznao s ovako biranom kitom narodne inteligencije. Dopustite, da se smijem i sam kao zadnje kolo pridružiti ovoj organizaciji.

— Živio dr. Purić! Živio! — zaklicaše svi prisutni.

Time ispiše i zadnju čašu dobrog šampanjca i — raziđoše se.

Sfaglinatz je uzeo pod ruku dra Purića i poveo ga je u kut sobe. Šapnuo mu je nekoliko riječi i turio u desnicu zatvorenu kovertu s jednom hiljadarkom. Purić je kimnuo glavom i kazao u uho prvome:

— Minčić dakle mora biti glavni urednik mojih novina. On mora napadati katoličko svećenstvo; jeli tako?

— Tako! Do vidova!

Zadnji oni iziđoše iz sobe, u koju su već ušli sluge da utrnu svijeće i isprate do izlaza gospodu.

Minčić je pratio Purića i putem je od veselja tr'o ruke kao da ni sebi nije vjerovao, da je tako sretan i okretan u svojim naumima.

Mjesec je virio iza oblakâ i opet brzo zalazio med njih. Valjda se je i on smijao sreći Minčića.

Barem je tako umišljao novi urednik Purićeva glasila.

Smrtna kazna.

Piše: Fra. Frane Slavić.

Nemoguće je na prvi mah pojmiti, kako se ljudi redom dižu proti kazni smrti, a to sve u ime napretka, u ime čovječanske snošljivosti. Još ćete i danas čitati u liberalnim listovima, kako u zvijezde kuju uspomenu zloglasnog Ferrera, a napadaju one, koji su mu smrt prouzrokovali. Nu dali to rade iz samilosti napram poginulom čovjeku ili s uzroka, što Ferrer kao mrtvac ne može više upropašćivat ljude, to je lako shvatiti. Dosta je pročitati samo nekoliko liberalnih listića, koji se o Ferreru zabavljahu i odmah se uviđa njihova zla namjera; odmah se opaža, zašto oni oplakuju onog revolucijonarca. Suvišno bi bilo, kad bi mi išli opisati sva načela bilo kriva bilo prava, koja su izbila na javu tekom rasprava o Ferreru; nu svakako ćemo se zaustaviti i govoriti nešto o najmarkantnijoj tački onih rasprava. A ta bi bila: *Da li je smrtna kazna dozvoljena i može li itko sa svojom vlašću uzeti život kojemu zločincu?*

1. Zaista, ako smrtnu kazan uzmemo o sebi t. j. ne gledajuć ni na društvo, ni na učinke ili posljedice, koje bi slijedile, kad bi se naime koji zločinac ostavio u životu, rekao bi, ko da je ispravno mnijenje onih, koji su proti njoj. Jer napokon čovjek, koji ne bi imao nikakva dojma na društvo niti u smislu moralnom, niti u smislu fizičnom, puno je bolje da ostane u životu, nego da bude usmrćen. Ako nema nikakva dodira sa društvom, onda on ne će nimalo škodit društvu pa živio i tisuću godina, a s druge će strane biti na korist ako ne nikomu, a to sebi, ostane li živ; dok ako umre, od toga

društvu nikakve koristi, a njemu velika škoda. Nu kad se koje načelo prosuđuje, ne valja ga promatrati samo s jednog kraja, već sa svih strana, ne smije se samo promatrati i rasuđivati teoretično, već i praktično. To isto možemo reći i o smrtnoj kazni Mi ne smijemo samo gledati na to, što se tim načinom kazne diže pojeninom čovjeku život, već i na to, kolika bi šteta bila društvu, kad bi se zločinac ostavio u životu. Ovo su dobro držali na pameti stari vlastodršci, pa su i uvađali kaznu smrti u svojim državama. Da ne donosimo nikakvog drugog dokaza ili razloga za osnovanost smrtne kazne, dostatno bi bilo to, što je u starija vremena kod svih država opstojala i u djelo se izvađala.

2. Nego sad su došla nova vremena, te imamo mnogo protivnika ove kazne. Pokret se proti smrtnoj kazni osobito razmahao u 18. stoljeću. Začetnici su toga pokreta bili većinom dijelom enciklopedisti. Kažem, većim dijelom, jer je bilo i drugih, koji se bilo riječju, bilo pismom digoše proti smrtnoj kazni. Da druge ne spominjem, nek nam budu dostatna ova imena: Beccaria, Holtzendorf, Ahrens, Schleiermacher, Diderot, D' Alembert, Bentham itd. Svi su ovi bili protivnici smrtne kazne. Nu moramo ipak pripomenuti, da su mnogi od ovih pripuštali smrtnu kazan u nekim stanovitim slučajevima. Tako n. pr. Beccaria dopušta smrtnu kazan: prvo, kad bi duga opstojnost jednog zločinca bila pogibeljna opstojnosti koje države; drugo, kad bi smrt nekog zločinca bila djelotvorno sredstvo, da druge sustegne il odvrati od sličnih zlodjela.

Poput Bekarije mniju i mnogi moderni protivnici kazne smrti. Upitajte pače kojeg od najžešćih protivnika ove kazne, bi li on, da je kralj, osudio na smrt jednoga, koji bi u najkritičnijem času izdao domovinu? Stalan sam, da bi odgovorio jesno. Naravno, da se ovakvi ne bi imali u strogom smislu zvati protivnicima smrtne kazne, buduć da je u nekim slučajevima pripuštaju; nu kad se oni hoće tako da nazivlju, a i mnoga su djela u tu svrhu napisali, zvat ćemo ih i mi istim imenom.

Nego, koje oni razloge donose, bolje rekav, koji su i kakvi njihovi prigovori proti smrtnoj kazni? Zaista navode mnogo tobožnjih razloga, nu jedan bi od najglavnijih bio slijedeći: Smrtna kazan, vele oni, ne smije se pripustiti, jer se protivi bitnoj svrsi svake kazne, a ta je: poboljšanje ili popravak krivca. Ili da se bolje

izrazimo, oni kažu: Svojstvo ili svrha kazne jest ta, da se zločinac popravi, nu smrtna kazan njemu oduzimlje život i tako je svaki popravak nemoguć.

Mi ćemo tekom rasprave pobiti ovaj prigovor, a i drugih ćemo se mimogred dotaknuti. Pripomenut mi je, da mi ne ćemo ovdje ex professo raspravljati, kad i u kojim slučajevima ima se čovjeka osuditi na smrt; što ćemo prigodice koji slučaj spomenuti, to ćemo učinit zato, eda bolje stvar razjasnimo, o kojoj govorimo. Glavni je naš cilj: dokazati, da li se uopće može i da li je nužno katkad pojedincima dignuti život.

* * *

3. Usmrtiti čovjeka, kad bi smrt bila nepravedna, podnipošto se ne smije. U tome se slažu ljudi svih vijekova. A ipak se zbiva i takvih smrti. Dogodilo se, prem rijetko, da gdjekoji suci nemajuć pravih dokaza, pouzdaju se u kriva i izmišljena svjedočanstva i tako pravedna čovjeka osude. Naravno je, da se svaki, koji ima i zere zdrava razuma, mora dići proti ovakvim nepravednim kaznama. Stoga mi kažemo odmah, da mora biti najprije bjeločano dokazano, da je dotičnik uistinu to i to zlodjelo počinio. Zatim valja vidjet, kako ga je počinio, da li u pijanstvu, ili kad je bio trijezan, da li u ludilu, ili kad je bio pri svijesti, da li hotimice ili nehotice. Sve ovo valja da sudac dobro ispita i razvidi, te nađe li, da je zločin počinjen hotimice, pri svijesti i trijeznosti, eh onda osuda mora biti sasvim drugačija.

4. Nego ovdje se namah nameće pitanje: da li itko može i najgoreg zločinca osuditi na smrt, pače usmrtiti? Oni, koji umišljaju, da nema izvan svijeta nikakva bića, koje bi ovim svemirom upravljalo, oni koji u svojoj „dubokoumnosti“ cijene, da je čovjek najsavršenije biće, da savršenijeg od njega nema ni na nebu ni na zemlji, ti su sasvim dosljedni sami sebi tvrdeć, da nema toga, koji čovjeka smije usmrtiti. Nu ja držim, da imam posla sa onima, koji vjeruju u opstojnost jednog nadsvjetskog, premudrog, presavršenog bića, koje obično ljudi nazivlju Bogom, pak ću zato i pisati onako, kako bih pisao vjerujućim u Boga.

Buduć dakle da Bog opstoji, moramo priznati, da je on naš Stvoritelj, naš otac. Kao Stvoritelj, on je gospodar cijeloga svemira, te dosljedno gospodar je i ljudi. On čovjeku može uzeti život, kad

hoće i kako hoće i nitko mu nema pravo reći: zašto to radiš? On po tomu ima pravo, ima vlast nad čovječjim životom. To pravo može on, ako ushtjedne, podati državi, kao predstavnici kojeg naroda. A je li on to učinio? Je li on to pravo, tu vlast podao državi? Ovo pitanje ovisi o tomu, da li je pravo nad čovječjim životom državi nužno ili nije. Ako se dokaže, da od toga prava država ima neophodnu potrebu, slijedi, da joj je Bog to pravo dao, onda ona to pravo i posjeduje. To se izvodi iz toga, što je Bog podao državi sve one punomoći, koje su za njezino uzdržavanje nužne. „Ad providentiam Dei spectat concedere hominibus potestatem *moraliter necessariam* ad convenientem gubernationem reipublicae; unde ex hoc principio colligimus esse in hominibus potestatem puniendi malefactores etiam poena mortis... quando causa reipublicae id postulat". Na providnost Božju spada, kaže Suarez, da poda ljudima vlast, koja je *moralno nužna* za uzdržavanje države, te iz ovog načela zaključujemo, da ljudi imadu vlast kazniti zločince, pa bilo to i kaznom smrti, kad to zahtijeva (opravdani) uzrok države (De leg. l. 2. c. 14. n. 4.). „Ne može biti nedopušteno, piše De Lugo, ono, što je od prijeke nužde, da se uzdrži mir kod ljudi, a to je kazna zločinaca. Svaku uopće državu uzdržavaju dva pôla i stožera t. j. nagrada i kazna; i kad bi se ova dva stožera digla, zločinstva bi se tako umnožala, da pošteni ljudi ne bi mogli živjeti. Iz ovoga slijedi, da i razbojnici mogu biti ubijeni, kad se prosudi, e im je takva kazna nužna, da se obuzda njihova bahatost i smjelost".

5. Pravo je nad čovječjim životom osobito potrebito državi, kad ima kazniti umorstvo. Umorstvo je jedan od najgorih zločina, s razloga, što se umorenom ne može nikako šteta nadoknaditi. Umorstvo je potpuno uništenje čovječjeg opstojanja na ovom svijetu sa svim njegovim dobrim željama i nadama. K tomu nadolazi i to, što je ubojica naglo poslao umorenog pred vječni sud, da mu nije dao vremena, da se s Bogom pomiri, i tako ga izvrgao pogibli ne samo vremenite, već i vječne propasti.

Nužno je dakle za društvo, da netko ima takvu vlast na zemlji, kako će moći slično zločinstva kazniti i daljnja prepriječiti. Nu ta se svrha ne može postići, nego samo ako se zločinca usmrti, budući da sve druge kazne nijesu kadre da zločince usvijeste koliko smrtna kazna.

Zaista neki će prigovoriti, da bi se daljnja zločinstva prepriječila time, kad bi se naime dotičnik osudio na doživotnu tamnicu. Nu moramo reći, da dandanašnja doživotna tamnica nije toliko vrsna, da čovjeka usvijesti, koliko strah ispred blize smrti i to najviše s razloga, što se nada, da će ipak kadgod bit pomilovan. A ta njegova nada uistinu ima temelja, jer su pomilovanja u naša doba sasvim česta. Mi ne ćemo sad ovdje govoriti, da li vladar dobro radi, kad koga osuđenika pomiluje, nego mi samo kazivamo, da ta pomilovanja nijesu sasvim rijetka. Pošto se dakle može zločinac nadati pomilovanju, onda se on toliko ne boji osude na doživotnu tamnicu. Videć pak drugi zločinac, da je njegov „kolega", koji je počinio isti zločin, bio pomilovan, onda će se i on u to uzdati i tako će počinit zločinstvo bez posve velikog straha ispred kazne. Sama doživotna tamnica, kaže Cathrein (Moralphilosophie 2. Theil, 2. Buch), ne straši dovoljno onog, koji je nakanio počiniti ubojstvo. Jer čovjeku ne samo da tad ostavlja život već i ufanje, e će se opet dočepat zlatne slobode.

Gdjekoji će reći, da je doživotna tamnica veće zlo nego smrtna kazna. Ali to ne stoji. Jedna kazna je to veća, što je više vrijedno dobro, koje se tom kaznom gubi. Najviše fizično dobro jest život, a taj se sa ostvarenom kaznom smrti gubi, dočim se doživotnom tamnicom ne gubi, dakle je puno veće zlo ostvarena smrtna kazan, nego doživotna tamnica. Neka protivnici smrtne kazne govore, da je doživotna tamnica strašnija od kazne smrti, nu oni će vazda proti sebi imati zdravi razum, koji protivno kaže. A zar ne vele isti protivnici, kad se smrtna kazan preobrati u doživotnu tamnicu, da je to pomilovanje? A ako je to tako, onda neupravno oni isti priznaju, da je veće zlo kazan smrti od doživotne tamnice. To možemo poznati i po tomu, što se zločinac više prestraši, kad se nad njim izreče smrtna osuda, nego kad se osudi na doživotnu tamnicu. Znade se iz iskustva, da je mnoge namah oblio smrtan znoj, a nerijetko se slučilo, da su mnogi u nesvijest pali, pače i umrli od straha, kad su začuli svoju smrtnu osudu.

Istina je, naći će se po koji zločinac, koji bi volio odmah umrijeti, nego do konca života čamiti u tamnici, nu to su iznimke, to su rijetkosti, koje iščezavaju prama množini onih, koji bi voljeli do smrti stati u tamnici nego namah umrijeti.

* * *

6. Mnogi se protive smrtnoj kazni s razloga, što ona zločinca ne može popraviti, jer mu oduzimlje život, dok bi po njihovu kazna imala biti tako udešena, kako će se čovjek poboljšat, ukrotit, te po tomu, kažu oni, ta kazna promašuje svoj cilj, svoju svrhu.

Ali valja znati, da prva svrha *državne kazne* nije da čovjeka, pače zločinca poboljša, već da se uzdrži opći red i opće dobro. Kad bi se gledalo samo na zločinca, a ne na cijelo društvo, onda bi bilo bolje u nikakvom slučaju zločinca ne ubiti, kako to jur spomenusmo, nu mi moramo imati na umu, da je zločinac samo jedan član društva, on je jedan neznatni dio cjeline, a da je cjelina viša od svoje česti, o tomu ne treba ni govoriti. Iz toga slijedi, da se cjelina mora više cijeniti, nego njezin dio. Dobro se pojedinca mora zapostaviti dobru cijelog društva, te se dakle zločinac može, pače mora kazniti, pa bilo to kaznom smrti, kad prijeti pogibao, da bi mogao pokvariti i druge članove društva.

7. Smrtna je kazan najpodesnija, da se, ako ne unište, a to barem smanje zločinstva. Stoga i vidimo osobito ovih posljednjih vremena, da su neke države, koje su prije bile ukinule kaznu smrti, opet je počele uvađati, jer su uvidjele potrebu nje, buduć da nijesu znale, kako bi se inače obranile od sve to više rastućeg broja zločina i zločinaca.

Ne treba nam dugo razmišljati, eda upoznamo, kakav bi nered vladao u društvu, kad bi se pojedine osobe pustile, da rade što hoće, da ih nitko za njihove prekršaje ne kazni. Nitko ne bi bio siguran za svoj život; svijet bi živio u neprestanom strahu. Iz toga sasvim naravno proizlazi, da se otrovni član mora iz društva ukloniti. Krasno i učeno sv. Toma Akvinski o toj stvari govori. On između ostaloga kaže: Ako je čovjek pogibeljan društvu i kvari ga zbog kojeg grijeha, sasvim je pohvalno i probitačno, da se taj usmrti, eda se tako uzmogne uščuvati opće dobro (S. Th. 2, 2, 9·64, a. 2).

Zločinca ubiti dozvoljeno je, u koliko bi se tad sačuvalo od propasti cijelo društvo. Kao što liječnik sa operacijom ima na umu zdravlje bolesnikovo, koje se sastoji u složnom poređaju humora, tako i vladar ubijajuć zločinca ima na pameti mir, koji se sastoji u urednoj slozi građana. Liječnik kida gnjili ud, ako vidi, da bi zbog njega moglo sagnjit cijelo tijelo. Pravedno dakle i bez grijeha vladar smiče kužne ljude, da ne poremeti mir u državi[1]). (S. contra Gentiles 3. 146.)

Kad se država ne bi mogla branit od zločinaca, kaže de Lugo, bilo sa običnim kaznama, bilo sa istom kaznom smrti oni bi joj bili na veliku smetnju. Čovjek kad je u časti, kaže sv. Pismo, ne shvaća, uspoređuje se sa živinama i sličan im postaje. I zato prem je ubiti čovjeka, koji ostaje u svom dostojanstvu, zlo po sebi, ipak ubiti čovjeka zločinca može biti dobro, kao što ubiti životinju. Gori bo je zločest čovjek, veli isti sv. Toma, i više škodi nego živina. „Peior est enim malus homo quam bestia et plus nocet“ (ib)[2]).

Ocjene novih djela.

Dante Aligieri: Divna gluma. Preveo i protumačio F. T. (ice). Nakladom biskupskog sjemeništa „Lavova“ u Kotoru. Cijena bez poštarine K 6.

Odavno se znalo, da kotorski biskup, presv. g. F. Uccelini prevađa veličanstvenu Danteovu pjesan na hrvatski jezik. Sve je živo željkovalo, da presvijetli prevađač i objelodani taj prevod. Ta gotovo svi narodi imaju u svojem jeziku *Divina Commedia*, a samo mi Hrvati moradosmo čekati. Pokojni je Buzolić počeo i zapeo. Pripovijedalo se, da sprema nešto i dr. Tresić. Dr. Kršnjavi nešto prevede u prozi. Nu sve to ne bijaše dosta.

U jedvine jade osvanu lani *Divna gluma*, ukusno, lijepo opremljena, na glatkom papiru, jasnim slovima, s predgovorom i s imenikom osoba, mjesta itd. za laglje razumijevanje.

[1]) Sicut medicus in sua operatione intendit sanitatem quae consistit in ordinata concordia humorum: ita rector civitatis intendit in sua operatione pacem, quae consistit in civium ordinata concordia. Medicus autem abscindit membrum putridum bene et utiliter, si per ipsum immineat corruptio corporis. Juste igitur et absque peccato rector civitatis homines pestiferos occidit, ne pax civitatis turbetur.

[2]) Spor: Cathrein Moralphilos. 2 Theil, 2 Abt, 2 Buch. 2 K. Casanova: Cursus philosophicus vol. III str. 493.

Teško je o takovu djelu reći svoju na prečac. Treba čitati, proučavati, ispoređivati. Ne valja se prenagliti, kako se obično u nas radi. Ima u nas kritičara, koji djela i ne čitaju, već ga a priori osude ili pohvale. Ima ih, koji zgrabe djelo, otvore ga na dva tri mjesta, natrpaju vreću citata iz tuđih jezika, kadgod i posve oprečnih, čalabrknu par citata iz djela i — kritika je gotova. Drugi opet natežu na muke jezik, i nehotične tiskarske pogrješke, pa neobične riječi i još što šta, a o samoj duši djela ni bijele ni crne... Ima ih — nu tko bi sve izbrojio!

Osobito, kad se radi o kakvom katoličkom djelu, znadu kritičari biti „pravedni" „nepredrasudni".

Tako se eto dogodilo i djelu presvijetloga prevodioca. Prikazao je svoj prevod „slozi i ljubavi Hrvata i Srba, jednokrvne istojezične braće". Pa evo mu „brat" odmah vrati ljubav. Našao se „kritičar"[1]), koji se valjda pobojao, da će i hrišćani posegnuti za uzvišenim djelom katoličkog pjesnika, pa daj mrcvari prevod i proglasi ga nevaljanim, neuspjelim. Tko bi se tome i čudio! Mi smo Hrvati vični već primati takve iskaze „bratske ljubavi".

Ostali kritičari, koji se dosele javiše, nemaju srca, ne da im poštenje, da pođu tragom brata Srbina. Nu čini nam se, da neki traže dlaku u jajetu i gube se u sitnicama.

Mi ne ćemo tvrditi, da je prevod presv. Tice posve savršen, te ne bi trebao popravka. Neke je nedostatke istakao g. A. Krespi u „Vrhbosni" (o. g. br. 4.); nu bez zamjere — čini se, da i g. Krespi ide predaleko, dajbudi u nekim stvarima. Napominjemo samo mimogrece XXXIII. „Raja" 1—21. Uccellini je „Vergine madre, figlia del tuo „Figlio" preveo: „Djevo Majko, kćerko sinka tvoga", a Krespi: „Djevo Majko, čedo Čeda svoga". „Nel ventre tuo si raccese l'amore" U. „U tvojoj se utrobi razgori — Plam ljubavi", — K „U tvom drobu ljubav se razgori".

Koliko je nama poznato, *čedo* znači tal. *bimbo*, pa ako i jest lijepo rečeno „čedo Čeda svoga", nema razloga mijenjati vjerni, a k tome lijepi prevod „kćerko Sina tvoga". „Ventre" je svakako ljepše prevesti „utroba", nego „drob", jer je drob osobito s obzirom na Bl. Djevicu neestetična i nedostojna riječ.

[1]) „Bos. Vila" 1906. br. 18. 19., gdje neki Miloš Parenta nateže prevodiočev jezik na muke, a sam ne pozna hrvatskog jezika.

„Non disdegnò di farsi sua fattura" prevađa U. „Postat dje om djela svog vlastita", i to je dosta vjerno i dogmatski ispravno; a K. „U stvorenje stvoriti se svoje". To istina lijepo pjesnički zvuči, nu dogmatski je neispravno, jer *stvoriti* može samo apsolutno Biće.

Još bi se štošta našlo baš u ispravcima g. K.; nu nije nam nakana pisati kritiku kritike, već samo upozoriti, da i „dobra u junaka — driemne kadgod ruka hrabra". Obazresmo se samo na g. K.; jer su prigovori drugih više manje bljutavi i djetinjasti, a nekim se narugao i sam g. K.

Priznajemo: gdje gdje je hrvatski jezik prevodiočev tvrd i stihovi su nekako opori. Nu ni izvornik nije tako mekan i gladak. Pa je i duh talijanskog jezika drukčiji nego duh jezika hrvatskog. A treba imati na pameti, da ni hrvatski pjesnici, koji izvorno pjevaju, ne paze puno na naglas, na arzu i tezu, na cezuru itd. Uzmite i same narodne pjesme. Kad bi se uzele pod kritički nož, mnoge prošle vrlo slabo. (Primjer: Il udara more o bregove — morao bi biti naglas: Il udàra more o bregòve).

Ocjenjujuć prevod Danteove velepjesni, treba imati na umu, da to nije kakva lakrdija ili pjesnička igrarija „Divina Commedia" je za pravo uzvišena pjesnička alegorija, ali i skup filosofije i teologije 13. vijeka. Stoga se „D. C." ne može nikako razumjeti bez dobra komentara a teško posve i s komentarom.

Danteova znanost pretpostavlja vjeru. Moral mu je vrhunac filosofije. Ideal je svega dobra podložnost skladnome, od Boga određenom sustavu crkveno-političkom. Veličajni je moralni sustav tu i tamo isprepleten metafisičkim i fisičkim pitanjima; upletene su razne zgode itd.; a sve tako veličanstveno i uzvišeno, da se Dante s pravom drži prvim katoličkim pjesnikom. Da, ne ćemo pogriješiti, ako rečemo, da je Dante — s obzirom na uzvišene misli — prvi pjesnik svijeta. Prevađač mora paziti ne samo na estetsku stranu van i na filosofsku i teološku sadržinu. Jedva će se sve vjerno i tačno prevesti i u prozi, a po gotovo u vezanom stihu. A ipak je presvijetli Uccellini divne misli talijanskog pjesnika zaodio i ukusnim hrvatskim ruhom.

Ako ima tu i tamo i pokoje nezgodno mjesto, malo prozaičan izričaj — tko će se tome čuditi! U koga pjesnika nema toga?

Dajte ljudsko djelo, posve savršeno! Pa opet u onako ogromnom djelu, gdje je toliko krasnih mjesta, iščezavaju pogrješke.

Mi presvijetlome prevodiocu čestitamo. Želimo k jednu, da hrvatska naobražena ruka prihvati ovaj plod njegova 30-godišnjega napornog rada. Stajao ga je dosto truda i znoja, a do hrvatskog je općinstva, da mu dajbudi nadoknadi materijalne žrtve.

Cijena je djelu prema našim prilikama, osobito prema vrijednosti samog sadržaja, a i lijepog hrvatskog ruha, vrlo malena. Stoga držimo, da ne će biti naobraženog Hrvata, koji ne bi nabavio „Divnu glumu“.

I mi želimo, da se u II. izdanju neke pogrješke poboljšaju. Nu zato treba, da se najprije rasproda I. izdanje.

Nemojmo sramotiti sami sebe i kupovati na tisuće kojekakvih „Sherlok Holmesa“ i funtromana, a puštati, da moljci jedu savršena pjesnička djela, neprolazne cijene!

Hrvatske narodne poslovice. Uredio sveć. Vicko J. Skarpa Starogradjanin. U Šibeniku 1909. Tisak i naklada „Hrvatske Tiskare“ (Dr. Krstelj i drug). Cijena K 5, tvrdo vez. K 6.

Odavno se spremasmo reći koju tu o toj zbirci hrvatskog biserja. Spremasmo se, al i ogađasmo; jer naumismo na podlozi tih poslovica istražiti i prikazati duboku, vjernu, ponosnu i poštenu dušu naroda hrvatskoga. Međn tim drugi poslovi i brige preprječiše naum. A ne bismo rado, da nas tkogod i prekori zbog sporosti. Stoga zasad u kratko, a naskoro — ako Bog da — opširnije.

Imali smo dosele više zbiraka narodnoga blaga. Vuk je pokupio poslovice najviše po hrvatskim stranama i izdao ih pod srpskom kapom. Šta ćemo? Vuk dlaku mijenja... Izdao je i Daničić i drugi. Moglo bi se kome pričiniti, da je zbirka Skarpina suvišna. Prevario bi se ljuto.

Poslovice ove izlaze prvi put pod hrvatskim imenom, koje pripada dajbudi ogromnoj većini; a „denominatio fit a potiori“. Osim toga je krivo mnijenje, da je Vuk završio, zapečatio istraživanje hrvatskog narodnog blaga i da je svaka Vukova sv. pismo. Dokazano je pače, da je Vuk i kvario hrvatsko nar. blago. A mnogo je toga ostalo još nepobilježeno. Skarpa je mnogo uzeo iz prećašnjih zbiraka, dosta je uzeo iz neobjelodanjene zbirke popa M. Granića, a mnogo je sam pobilježio. U priješnjim zbirkama imade mnogo rečenica, koje za pravo i nisu poslovice, već prispodobe. Skarpa je gledao, da sadržaj odgovara naslovu. Nova je posve razdioba poslovica po vrstama. Time se osobito odlikuje Skarpina zbirka. Čovjek ne mora listati čitavu knjigu, da nađe poslovicu primjerice o blagu i bogatstvu, o prijateljstvu, o vjeri. Sve je to sabirač lijepo razredio. Samo je na koncu pridodao one polovice, koje po sebi ne spadaju ili se ne dadu uvrstiti ni u koju vrstu.

Vrlo je zgodna misao, da je svagdje uvrstio i inačice. Šteta samo, što ih nije poredao azbučnim redom, da budu preglednije.

Dobro je, što je izdavač gdjegdje dodao i primjedbe uz poslovice, pa se tako bolje razumiju. Ne bi bilo na odmet, da je — dajbudi za svoje — označio, gdje ih je čuo. Istina, poslovice su općeno narodno dobro; nu dobro bi bilo znati osobito za neke, gdje su nastale ili gdje su uvriježene, da se bolje upozna duša onoga dijela naroda.

Vrijedan je i predgovor piščev; kratak, al jezgrovit. Dobar je kažiput za onoga, koji hoće da proučava poslovice.

U Skarpinoj zbirci ima poslovica, rekli bismo, umjetnih, koje nisu nikle iz puka, već su ih izmislili pjesnici ili umnici to stariji to mlađi. Možda su i one posve unarođene. Nu zna se, od koga su potekle; pa ne bi škodilo zabilježiti, čije su. Ima i takovih, koje su skrojene na tuđinsku ili samo pohrvaćene. Ne bi škodilo i te zabilježiti, jer nama Hrvatima ne treba za nakit tuđeg perja. Mi ga imamo dosta za se i za tuđina (zvao se tuđin i bratom).

Ima i u zbirci Skarpinoj dosta neestetičnih, a i etički slabih. Možda bi bolje bilo, da ih je izdavač posve izostavio ili dajbudi one prve, dok je one, što se kose s prirodnom etikom i s kršćanskim moralom mogao dodati pri kraju. Sam pisac u predgovoru ističe, da „one, koje nas sablaznjuju, ne ističu pravila etička, nego samo činjenice međusobnoga postupanja ljudi“ (str. IV.). Istina: „Bolje je domaće proso, nego misirski pirinač“; al kad imamo pravoga biserja, ne treba nam patvorenog. Nek oblak zaboravi sakrije sve, što muti vedrinu hrvatske narodne duše.

Poželjno bi bilo, da je izdavač dodao i rječnik, jer ima dosta nejasnih riječi. A ne bi škodilo, da je proveo i jedinstvo u pravopisu. Nađe se n. pr. hrđa i rđa, ie i ije, istraga i raztjera itd.

*

Držasmo potrebnima ove nekolike primjedbe, ali moramo iskreno priznati, da je zbirka veleč. Skarpe ne samo najbogatija opsegom nego i najprikladnija svojim rasporedom, pa od svih dosadanjih najbolja. Želimo, da je naša inteligencija nabavi i proučava, da se nauči hrvatski misliti i pisati. To će biti vrijednome izdavaču najbolja plaća za golemi trud, što ga uložio.

F. J. Milošević: Biserje hrvatskog narodnog jezika. Studija o poslovicama. U Šibeniku 1910. „Hrvatska tiskara" (Dr. Kortelj i drug). Cijena 60 para, za učenike 40 p.

Lijepa je to studija, što ju je marni trudbenik napisao na osnovu Skarpine zbirke „H. n. p.".

Iza kratkog uvoda, u kojem spominje povod i svrhu svoje radnje, ističe pisac „omalovažavanje poslovice". (Riječ *omalovažavanje* zvoni nekako na tuđinsku), pa *upliv* (nekako zaudara na njemačku: Einfluss) toga omalovažavanja na knjigu. Raspreda o značenju i postanku poslovice, o dokaznoj vrijednosti, pa o radu oko poslovica kod starih i modernih naroda, napose oko hrvatskih nar. poslovica. Opširnije raspravlja zbirku veleč. Skarpe, ističe prednosti te zbirke, dodaje neke bilješke, napominje vrijednost inačica. U dva poglavlja ističe književnu i znanstvenu vrijednost te ljepotu hrv. nar. poslovica. U zadnjem poglavlju iznosi nacrt sustavnog rada oko poslovica, te zgodne naputke za sabirače i uređivače; navodi razlog, zašto da kupimo poslovice; a konačno napominje, kako rad oko poslovica može biti plodonosan. Ne možemo iscrpsti potanko svih lijepih misli, što ih učeni pisac nanizao, jer bi trebalo prepisati gotovo svu knjižicu. Studija je pisana s ljubavlju, ugodno i zanosno, pa je čovjek voljko i radosno čita.

Gdjegdje je pisac mogao uporabiti po koju zgodniju, jedriju riječ. Inače je njegova studija vrijedna preporuke, pa je preporučujemo osobito mladeži, a i drugima. Treba je čitati i promišljati al i raditi onako, kako želi i preporučuje zanosni pisac.

Charles Devas, *The Key to the World's Progress or Some account of the historical significance of the catholic Church.* (Longman, Green. and Co. Crown. 8vo, Cloth, 5 s. net.).

Svrha je auktorova u ovoj knjizi, da u kratko prikaže povjesnu vrijednost naše sv. katoličke Crkve. Iz njegova tumačenja proizlazi to, da se povjest svjetska ne može bistro shvatiti, osim u svijetlu kršćanstva, a kršćanstvo pak da se jedino može pojmiti po katoličkoj Crkvi. Kroz sve vijekove, počam od njezinog opstanka pa do danas, ova Crkva vidjelo se, da je božanska i svrhunaravna, da s njom upravlja Božja providnost. Protivnici su je njezini nazivali, a i sad je nazivlju, da je natražna, da ljubi tminu, da je fanatična, a ipak je ona spasiteljica naukâ i književnosti, ona je širila znanost i umjetnost, podizala škole male i velike, gimnazije i sveučilišta, uzgajala dobre građane, pjesnike, slikare, u jednu riječ bila i jest prosvjetiteljica naroda. Zaista Crkva katolička više cijeni krjepostan i svet život svojih članova, budući njezin glavni cilj, da se brine za spas duša, ali uza sve to ona nije zapustila nikakvu granu znanosti, već je svaku proširivala i gojila. Prvi pripovijedaoci evanđelja bili su neuki ribari a Apoštol naroda opominje svoje vjernike: da ne budu mudri preko izma, već da zagrle križ namjesto mudrosti ovog svijeta, koja je pred Bogom ludost. Crkva kao vjerna čuvarica nauke Isusove uvijek će više cijeniti onog, koji ništa ne zna, a njegova duša pred Bogom je čista, nego onog, koji kaže, da poznaje razne grane znanosti i umjetnosti, a onamo je duša njegova u neprijateljstvu s Bogom.

Crkva katolička izgleda kao religija tuge, a ipak je vesela. I zbilja tko zaviri duboko u duh ove Crkve, taj će sasvim drugačije mnijenje o njoj imati.

Kod Crkve katoličke nalazi se upravo ono veselje, koje ljudi ovog svijeta ljubitelji ne imadu. Neka govore i viču, da su oni veseli, da uživaju mir, ali ako su udaljeni od Boga, ako ne vrše njegove zapovijedi, ni veselja ni mira ne mogu imati. Srce je naše nemirno, dok god u Bogu ne otpočine, a mogu li ljubitelji ovog svijeta, mogu li epikurejci i oni, koji nijesu zahvalni svom Stvorcu, iskreno reći, da njihovo srce u Bogu otpočiva? Stalan sam, da ne mogu; i kad bi to rekli, bili bi lažljivci. Drugačije je to kod onoga, koji živе po nauku sv. katoličke Crkve. Taj može izgledat tužan, blijed, mršav, al je njegovo srce mirno i veselo. Njegovo srce uživa u Bogu. Njegova je duša radosna, jer je u miru sa svojim Bogom. Veselje ovakvih ljudi jest iskreno veselje, a svako drugo jest varavo i neiskreno. Kad ovo promotrimo, pitajmo, da li je imalo osnovana tvrdnja onih, koji našu Crkvu zovu tužnom, dočim bi je imali zvati veselom.

Nego nijesu samo ovi prigovori, koji se iznose proti sv. kat. Crkvi, već ih ima veliki broj, a sve neosnovanih. Jedan od najneosnovanijih jest, da je Crkva protivnica države. A evo odakle to zaključuju. Naša sv. Crkva jest općenita, odatle joj ime katolička. Budući dakle ona općenita, zato može imati u sebi ljudi raznih narodnosti. Ona ne pazi, da li je tko Grk il Rimljanin ili Skita, nek su samo oni katolici, i njoj su svi jednaci. Ovo je uzrok, zašto neki cijene, da je Crkva proti državi. Tko je imalo proučavao katoličku Crkvu, mogao je uvidjeti, kako ona vazda preporučuje svojim vjernicima, da slušaju svoga cara il kralja ili kojeg drugog starešinu, i to ne u jednoj samoj stvari, već u svemu, što nije protivno njezinim naukama. Kad kršćanin ne bi bio svome kralju podložan, on bi griješio. A baš ako ćemo pravo reći, najvjerniji su podanici katolički. Najvjerniji vojnici jesu katolički. Mi ne govorimo ovdje o onima, koji su samo imenom katolici, već koji katolički živu, ti su zaista najposlušniji svomu zakonodavaocu.

Uistinu se čovjek čudi, dokle može doprijeti mržnja na jednu Božju ustanovu. Kad je ono Isus uskrisio Lazara, koji je četiri dana ležao u grobu mrtav, Židije na mjesto da u Isusa vjeruju, videći to čudo nečuveno, baš ga tad pošto po to odlučiše ubiti. I nijesu od svoje namjere odustali, dok ga nijesu vidjeli mrtva na drvu Križa. A koje je zlo učinio? Slijepim je dao vid, gluhim sluh, nijemim govor, bolesnim zdravlje, mrtvim život. Eto to su bila njegova „zla djela".

Slično se kao i s njezinim Utemeljiteljem događa sa katoličkom Crkvom. Proganjaju je na sve strane, sve se vjere puštaju na miru, a naša se progánja. A zašto su ljudi tako proti njoj? Koje je zlo učinila? Neuke poučavala, bolesne liječila, siromahe uzgajala, za napredak se čovječanstva starala itd.: eto to su njezina „zlodjela". I zbog ovih dobročinstva dižu na nju kuku i motiku. Nu uprav to je dokaz, da je ona prava Isusova Crkva. Ta on joj je progonstvo prorekao. A ako je On njezin utemeljitelj bio progonjen s razloga, što je činio dobro čovječanstvu, slijedi, da ni nju ne će svijet lijepo gledati.

Evo ovo bi bila bit ove knjige. Zadnje poglavlje auktor završuje riječima, da je nadnaravno ključ naravnomu; da se poteškoće povjesne rješavaju s pomoću teizma; da kršćanstvo rješava poteškoće teizma; da sv. katolička Crkva rješava poteškoće kršćanstva; da bi nam bez katoličke Crkve mnoga velika pitanja ostala i danas neriješena. „Without it we are compelled on matters the gravest, on a field the widest, on subjects of the most fascinating interest, on issues incomparable, to remain in irremediable darkness." (str. 83.)

O. T. Slavić.

Dr. Jos. Donat, S. I.: *Summa philosophiae christianae. Oeniponte 1910. Typis et sumptibus Felic. Rauch.*

I. *Logica.* (VIII i 149) K 1·60.

III. *Ontologia.* (VII i 182) K 1·90.

V. *Psychologia.* (VIII i 288) K 3.

Više je godina slušateljima filosofije u Inomostu, a i u drugim zavodima rabila „Summa philosophiae", tiskana kao rukopis; a sad prvi put izlazi pred širu javnost. Djelo je to namijenjeno u prvom redu za školsku porabu, pa je prema tome i izrađeno.

Logica sadržava ponajprije zgodan i dosta opširan uvod, u kojem se razlaže pojam i dioba filosofije, napremica filosofije i vjere, pojam kršćanske filosofije, povjesne bilješke, pojam i obrana skolastičke filosofije. Šteta, te učenjak nije malo podrobnije prikazao povjest filosofije i naveo znamenitija djela, što rade o filosofiji, kako je to učinio Dr. Willems.

Razloživši definiciju logike i njene napremice s ostalim znanostima, ističe vrijednost i razdiobu logike, povjesne bilješke i metode.

Na dva je dijela razdijeljeno gradivo, a svaki dio na tri poglavlja. U prvom dijelu iza psiholoških bilježaka o dvostrukoj spoznaji i o naravi spoznaje raspravlja pisac o ideji i o riječi (zanimljiv je osobito art. VI.), o sudu i o izreci, te o umovanju. U drugom dijelu raspreda o definiciji i diobi, o dokazivanju i o metodi.

Ontologia obuhvata kratak uvod i šest poglavlja. U uvodu pisac razlaže pojam metafisike, crta u kratko (pače razmjerno prekratko) povjest metafisike, napominje agnosticizam, dokazuje mogućnost i znamenitost metafisike. U I. poglavlju raspravlja o biću (de ente), u II. o mogućem i opstojećem biću, u III. o svojstvima bića, o biću konačnom i beskonačnom, u V. o supstanciji i akcidentu, u VI. o uzrocima. Pisac se dotakao svih glavnih pitanja; na žalost mnogih znamenitijih samo u kratko, letimice (pr. o umjetnosti itd.)

Psychologia je razdijeljena na uvod i 8 poglavlja. U uvodu (kao i u prva dva) raspravlja o pojmu psihologie, crta kratko razvoj, izvore, metod, dostojanstvo, diobu. U I. poglavlju raspreda o čovječjem tijelu, o živčevlju, o vitalnim moćima duše, za II. o vegetativnom životu i o životnom gibanju, u III. o sjetilima, u IV. o intelektu, u V. o apetitu, u VI. o modifikacijama psihičnog života, u VII. o duši, u VIII. o postanku čovjeka.

Latinski je jezik lijep, jasan i ugodan. Svako pitanje pisac razloži tako, te se ne treba puno mučiti, da ga shvatiš. Obrađuje „philosophiam perennem", nu gdje se razlikuju moderni filosofi, navodi i rešeta i njihove nazore. U psihologiji osobito rješava neka zanimljiva pitanja.

Djelo je jezgrovito, nu odviše zbijeno. Kad dođe do II. izdanja morao bi pisac neke stvari pretresti podrobnije.

Zgodan je na koncu Logike *Catalogus distinctionum*, nu poželjno bi bilo, da u novom izdanju bude i kazalo imena i stvari.

Kako je djelo Donatovo kratko, a razgovijetno, zgodan je je priručnik za početnike. Preporučamo.

Dr. Leonhard Lemmens: Der heilige Bonaventura. Kempten und München, Kösel 1909. (Str. 286).

Kad je preklanjske godine *Franjevački Red* proslavljao svoju 700 godišnjicu opstanka, izdao je jedan od najvrsnijih katoličkih historičara *o. Lemmens*, začasni doktor, vrlo podesnu i korisnu publikaciju: Život sv. Bonaventure. Začudo, da je upravo život ovoga prvijenca Školastike obavit tako nejasnom, maglovitom koprenom. Ovo je djelo natkrililo sve dojakošne biografije „doktora serafinskog". Podaci i vrela, do kojih nije do *Lemmensa* nitko došao, čine ovu knjigu potpuno kritičnom. Za one, koji žele upoznati sv. Bonaventuru kao kao školastika, osobito su vrijedna dva poglavlja (str. 61. sl. i 96. sl.), u kojima ga auktor opisuje kao „učitelja" i „pisca". Originalne ilustracije i bogata literatura podaju djelu još veću vrijednost. Preporučujemo svima, koji se bave povješću filosofije.

M. Pukler.

Dr. Theodor Deimel: Kirchengeschichtliche Apologie. Sammlung kirchengeschichtlicher Kritiken, Texte und Quellen auf apologetischer Grundlage. Freiburg (Wien) Herder 1910. 8° (XX. u. 396). Cijena K 5·28 — vezano K 6.

Ako ikoji predmet, to osobito historija napose crkvena historija treba da se obrađuje i predaje s apologetskim značajem. Zato je ova priručna knjiga učiteljima i ljubiteljima crkv. povjesti prva ove vrsti. Auktor je nanizao sve važnije momente historije od G. N. Isusa do Pija X. Brojni citati katoličkih i akatoličkih pisaca mnogo će doprinijeti objektivnosti u poimanju pojedinih fakata.

M. Pukler.

Idealni časoslov. (Das Ideal-Brevier).

Duhovnik je obvezan danomice moliti crkveni oficij. Časoslov je (brevijar) njegov nerazdružljivi pratilac i vjerni drug na čitavom životnom putovanju. Već se poodavno nabacivalo pitanje, kako bi se i časoslov mogao izdati u zgodnijem obliku kao priručnik. Nu za onda nije industrija papira tako napredovala, te bi se bile mogle ispuniti opravdane želje klera. Istom kad se uveo indijski papir, nastade velik preokret i u izdavanju brevijara. Prvi pokusi ne bijahu da što savršeni, nenatkriljivi. Nedavno je izdala tvrtka A. Maier u Fuldi brevijar za čudo malog oblika, te se s pravom nazvao dijamantnim. Za kratko se razgrabilo 5000 komada. Nu još je trebalo preinake. U brevijaru bijahu slova sitna, papir debeo, oblik malen. A bolje je, da su krupna slova, tanji papir, a format malo uži. Svećenstvo je s raznih strana tražilo takav časoslov. A toj se tražbini evo i udovoljilo.

Živo željkovani brevijar imamo pri ruci. Ne možemo zbilja zamisliti zgodniji, lakši, manji a istodobno pristaliji i uređeniji brevijar, nego što je ovaj. Kad sam ga dobio u ruke, mogao sam istom tada reći, da posjedujem idealni brevijar. Prilično velika slova, rekao bi prevelika prama njegovu formatu — brevijar u formatu putne bilježnice! Opskrbljen je svim novijim oficijima. Možeš ga turiti u džep kao vjerna pratioca, a da i ne opaziš, da ga imaš kod sebe. Apsolutno praktično, najbolje, najklasičnije, nenatkriljivo izdanje 1911! Svatko će se na prvi mah uvjeriti o njegovim prednostima, kao i pisac ovih redaka. Dužina mu iznosi $14^{1}/_{2}$ cm. širina 8 cm. debljina 12 mm. a teži 140 grama! Dijeli se u četiri sveska u formatu putne bilježnice, vezan u finom veoma gobljivom marokinu sa zlatorezom, a stoji ispod cijene 29 Mk. 20 Pf. (34 K 40 fil.).

Čitaš ga isto tako lijepo kao izdanje brevijara u 18°. Ovaj *Ideal-Brevier*, kako ga je nazvao nakladnik, po sebi se preporuča.

Već se raspačalo, oko 2000 istisaka, a to najbolje jamči za njegovu vrsnoću. Preporučujemo ga od srca svoj braći svećenicima, osobito mladomisnicima, koji se više puta razočaraju raznim izdanjima sjajne reklame a još sjajnije cijene. Adresa: *Kgl. Hofbuchhandlung von Aloys Maier - Fulda.*

Može se dobiti gratis prospekt i uzorak. Za put ima posebno izdanje za 25 Mk. 20 pf.

Nikola Alačević: Slavni i zaslužni muževi: Makarska i Primorje. Izlet na Biokovo. Spljet 1910. Cijena K 1.

„Ove bliede i suhoparne crtice" čedni pisac prikazuje poznatome hrvatskom pjesniku sveć. Stjepanu Buzoliću. Pisac u skromnosti zove svoje crtice blijedima i suhoparnima, a nit su blijede ni suhoparne. Nisu to istina umjetnički essayi, al jesu dragocjeni kamečci za kulturnu povjest naroda hrvatskoga. Pobrao ih je učitelj, Hrvat i katolik, čija duša kipi od zanosa i od ljubavi prema vjeri i domovini Hrvatskoj. Marni pisac prikazuje život i rad zaslužnih muževa, Mih. Pavlinovića, Stjep. Ivičevića, Kaž. Ljubića, Ivana Despota i još nekih. Nisu ti prikazi potpuni, al su vrijedni i ugodni. U drugom dijelu crta pisac zemljopisne prilike, povjesne događaje, značaj narodni itd. u Makarskoj i Primorju; a u trećem zanimljivi izlet na Biokovo.

Raduje nas knjižica g. Alačevića i zbog lijepa sadržaja i zbog pravog onog kršćanskog i hrvatskog duha, kojim je prožeta. Rado je preporučujemo, pa želimo, da se i ostali nastavnici ugledaju u primjer g. Alačevića, da nam prikazuju lijepu našu domovinu i njezine zaslužne ljude. Samo nek se čuvaju jezičnih pogrješaka, bez kojih nije ni Alačevićeva knjiga. Knjiga se dobiva u g. pisca (Makarska).

Anton Kržič: Osmero blagrov ili nauk o srečnem življenju. Druga pomnožena izdaja. Ljubljana 1910. Samozaložba. Prodaja „Katoliška Bukvazna". Cena 1 K 60 h.

Izvorna, krasna knjiga! Sve gramzi za srećom, sve je traži. Nu „sreća je ciganica" kaže narod hrvatski, t. j. sreća svjetska. „Sreća je poput stakla", nestalna je, lomna, slijepa. Bolje, slijepi su ljudi, jer ne vide prave stalne sreće. Pisac ju je ove knjige opazio u osam blaženstvi, pa je lijepo prikazuje. U uvodu razlaže o zlatoj dobi i o sreći, a onda u 8 poglavlja, razdijeljenih u odsjeke, lijepo, zanimljivo razglaba 8 blaženstvi. Na koncu ističe trajnu podlogu naše sreće: znati, moći, htjeti.

Knjiga je zanimljiva, slatka, pa je čitaš kao pripovijest; al je treba čitati i razmišljati.

Tko traži sreću, eto mu kažiputa!

Ivan Grafenauer: Iz Kastelčeve zapuščine. Ljubljana 1911. Založila Katoliška Bukvarna. Cena K 3.

G. Jul. Pole nađe u podstrešju kuće pok. Amalije Pfeiferove, kćeri urednika "Kranjske Čbelice", lijep niz rukopisa raznih pisaca. Te rukopise izruči vlasnik g. Iv. Grafenaueru, koji neke otisnu u „Času" (1. IV. 1910.), a poslije popravljene i pomnožane u posebnoj knjizi. Lijep je to prilog za povjest slovenske književnosti. Tu su pretiskani vlastoručni rukopisi Prešernovi; rukopisi, što ih pisao Kastelic, a popravio Prešeren; rukopisi „Kranjske Čbelice", pa raznih autora: Vodnika, Hulzapfela, Zupana, Kastelica i dr.; a konačno rukopisi nekih nar. pjesama i u dodatku Prešernovo pismo roditeljima.

Tko se bavi kulturnom povješću bratskoga nam slovenskog naroda, sa slašću će čitati ovu knjigu. Poželjna su takova djela i iz hrv. knjiž. povjesti. — Preporučujemo.

Espository Essays in Christian Philosophy. (*A Series of Volumes dealing with the Philosophy of Christianity.*) *Edited by the Rev. Francis Aveling. London.*

Nazad nekoliko godina krasna misao pade na um spomenutom Avelingu. On naime odluči s pomoću drugih kršćanskih učenjaka izdavati filosofične rasprave o Bogu, duši, spiritualizmu. Osim toga naumi s pomoću istih učenjaka napisati obranu pojedinih katoličkih istina: kao objavu, kršćanski sistem, osobu i uskrsnuće Kristovo, čudesa, zlo i smrt, grijeh i kaznu, filosofiju Papinstva itd. Odluku je svoju počeo ostvarivati jur prije šest godina, tako da je dosad dosta knjiga izdano. Da spomenemo samo nekoje: The God of Philosophy, The Messianic Philosophy, Vitalism, The God of Christianity, Philosophical Aspets of the Papacy, the Philosophy of the Human soul.

U svim ovim knjigama odsijeva čisti katolički duh. Svaka je puna znanstvene spreme, tako da može lako ona jezgrovitost dokaza svakog nepristranog čitaoca osvjedočiti. Napose se odlikuje Aveling

raspravljajuć o argumentima Božje opstojnosti. Dokazi, koje on donosi; većinom su jur bili izneseni i od drugih auktora, nu on im je dao sasvim drugo ruho. Da se upozna njegovo naravno i osvjedočljivo dokazivanje, iznijet ćemo ovdje, kako iz zakona transformacije energije izvađa opstojnost nekog nadsvjetskog, vrhovnog, osobnog bića, koje mi zovemo Bogom.

Postoji naime zakon u prirodi, po komu se sve forme energije kao kret, električnost, kemične kombinacije itd. pretvaraju u vrućinu. Ova se vrućina malo po malo rasprostranjiva po cijelom svemiru, tako da je njezina težnja, eda u svemiru postigne jednakost temperature i to na svakom mjestu. Ovaj zakon, koji se obično zove „lex entropiae“, jest zakon znanstveni i tko bi se ovom zakonu protivio, taj bi se protivio znanosti.

Pošto se dakle sve forme fizične energije pretvaraju u vrućinu, o ova se postupno rasprostranjiva po cijelom materijalnom svemiru, to mi nužno zaključujemo, da je ova transformacija energije imala svoj početak. Načelo, na komu je ovaj zaključak baziran, izvađa se iz toga, što, kad ova transformacija energije ne bi imala početka, već bi od uvijek opstojala, sve druge forme energije jur bi bile nastale termične, te bi već nastala po cijelom materijalnom svemiru trajna i jednaka temperatura. Nu da po cijelom svemiru nije jednaka temperatura, to može svak opaziti, tko nije izgubio sjetilo opipa. Iz ovoga slijedi, da se mi moramo uteći drugoj alternativi, to jest da je proces transformacije energije imao svoj početak. Istina ove alternative sili nas, da priznamo nužnost Božje opstojnosti; jer, ako je materija, u koju se energija pretvara i koja teži, da se posvuda jednako rasprostrani, imala svoj početak, u tom slučaju početak nije mogla od nikog dobiti, nego od Boga; ako je ta materija vječna, i onda dolazimo do Boga. A evo razloga. Po zakonu entropije poslije mnogo milijuna godina vrućina bi se bila jednako rasprostranila po cijelom materijalnom svemiru. Stavimo, da se je zaista taj slučaj bio desio. Nu valja znati, da onda u svemiru ne bi bilo nikakva kreta, nikakva života, nikakve godišnje dobi, nikakve razlike dana i noći, u jednu riječ bio bi potpuni i trajni pokoj. Ali mi vidimo da u svemiru nema toga pokoja, već neprestani kret i mijena. A što to znači? To znači, da izvan svijeta postoji neko Biće, koje je svemir stavilo u kretanje, jer, kad ne bi bilo toga

Bića, onda bi materija za uvijeke vijekova ostala nepomična. I to Biće mi zovemo Bogom.

Naravno je, da ovakve dokaze ne će shvatiti prosti seljak, ali će ih svakako shvatiti inteligentniji ljudi. A uprav su za takve ljude ove knjige i upisane. Suvišno bi bilo ovdje spominjati, od kolike bi koristi bili ovakvi dokazi za našu hrvatsku inteligenciju. Priznati moramo na temelju iskustva, da baš oni, koji su nešto učili, slabo vjeruju. Ja sad ne ću istraživati, koji ie tome uzrok, da li slabo poznanje katoličkih istina ili pokvara srca. O tomu neka drugi raspravlja. Samo konstatiram činjenicu i kažem, da „ako“ ima bezvjerja kod Hrvata, to se bezvjerje nalazi jedino kod ponešto naobraženih ljudi. I ovom bi se zlu imalo svakako stati na kraj i to odmah, jer je za lijekom prekasno sezat, kad je već zauzelo zlo s duga oklijevanja mah. A kako da se to zlo prepriječi? Ugledajmo se u druge narode! Svi oveći evropski narodi imadu po koje društvo kršćanskih učenjaka. Ovi izdaju blizu svakog mjeseca po koju bilo filosofsku, bilo apologetičnu knjigu za inteligenciju. Zašto ne bi mogli i mi takvo društvo ustanovit? Naravno je, da to ne bi mogla učinit dva ili tri čovjeka, kad bi se ticalo materijalne strane, već bi zato svaki kršćanin osobito svećenik imao štogod doprinijeti. Što se tiče intelektualne strane, zahvaleć Bogu, imamo toliko ljudi učenih, koji bi ukupno uzeti bili kadri svakog mjeseca napisati po koju svestranu apologetičnu raspravu, Te nam je umove otkrila ovih posljednjih godina „Hrvatska Straža“ i „Bogoslovna Smotra“, a odavna nam ih otkriva „Vrhbosna“ te „Serafinski Perivoj“. Nemojmo se dakle bojati, da ne ćemo imati ljudi, koji bi mogli apologetične rasprave pisati, jer ih imamo dosta. Samo im olakšajmo trud tako, da kad upišu knjigu za tisak se nimalo ne staraju, već neka pošalju društru, a ono će se starati i za trošak i za raspačavanje.

Na taj način mi bi kroz malo vremena imali lijepi broj apologetičnih knjiga. Te bi knjige bez sumnje čitala i naša inteligencija, a onda bi i mi Hrvati imali dosta učenih svjetovnjaka, koji bi znali dokazima branit svoju vjeru i po njoj živjeti. Onda nam ne bi trebalo ko danas, da sa Diogenovom svijećom tražimo učenog svjetovnjaka, a u isti mah osvjedočenog katolika, eda ga možemo izabrati za zastupnika.

O. Frane Slavić.

Dodatak. Vrlo je zgodna misao veleuč. pisca. Međutim ne treba osnivati novog društva. Naše je „Leonovo Društvo" spremno tiskati i apologetska djela. Samo bi trebalo više materijalnih sredstava. U ostalom neka se izvole prijaviti gg., koja bi htjela raditi, pa ćemo uz pomoć Božju započeti već na godinu. O tom će biti govora i na skupštini „L. D."

Dr. Gerhard Rauschen: Eucharistie und Bussakrament in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche. Zweite, verbesserte und vermehrte Auflage. Freiburg—Wien, Herder 1910. (8° — str. 252). Cijena K 4·80 — vezano 6 K.

Poznati auktor patrologije i ogromnog djela „Jahrbücher der christlichen Kirche" bavi se ovaj put sa dva kardinalna sakramenta, na koja i naši nadrimudraci u Zagrebu tako sa slašću navaljuju, znajući, da upravo sv. pričest i ispovijed neodoljivom silom djeluju na kršćanski život. Spominjem, da je 1909. prevedeno već na talijanski (*Bonaccorsi, L' eucarestia e la penitenza, Firenze*) i na francuski (*Decker-Ricard, L' eucharistie et la pénitence, Paris 1910. Lecoffre*). Prvih 147 strana tumače bit euharistije i detaljnu povjest Otaca, a drugi dio sv. ispovijed u njenim oblicimu u javnosi i ispovijedaonici. Osobito će ova knjiga dobro doći apologetima, te će im služiti kao bogata oružana u svakoj polemici. *M. Pukler*

Dr. Ernst W. M. von Olfers: Pastoralmedizin. Die Naturwissenschaft auf dem Gebiete der katholischen Klerus. Dritte, vermehrte und verbesserte Auflage. Freiburg—Wien, Herder 1911. 8°. (XVI. u. 237). Cijena K 5·08 — vezano K 5·52.

Možemo kazati, da je ovo djelo gotovo natkrililo Capelmanna, Lehmkuhla i Noldina u ovoj struci. Potonja dva u svojim djelima (moral, kazusi i Neo-confessarius) ne rade o tome svemu ex-profeso. Capelmann je gdjegdje opet opširan, npr. kad govori o slučajevima nagle pomoći, a i prekratak, dapače najmodernijih problema i nema. Karakteristika je ovoga djela, da učeni pisac prati učenika od rođenja pa sve do smrti u svim važnijim momentima. Sam pogled na bogatu literaturu i kazalo na koncu kazuju, da je tu sve obrađeno, što samo dolazi u dodir sa pastoralom u praksi s obzirom na naravoslovlje, odnosno medicinu. Tu i tamo upušta se i u medicinska specialia. Drugom je izdanju dodan osvrt na hipnozu, spiritizam, prelazne bolesti i homoseksualitet. Na koncu je kratak nauk de materia proxima sakramenata. Svetog Alfonza susrećemo nemalo na svakoj strani. Za svećenika u praksi to je djelo neopisive vrijednosti. *M. Pukler.*

August Poulain S. J.: Die Fülle der Gnaden. Ein Handbuch der Mystik. (Aszetische Bibliothek) Zwei Teile. 12° Freiburg — Wien, Herder 1910. (XXX. u. 416—XIV. u 462.). Cijena M. 6 — vezano M. 7. 60 Pf.

Francuski original od g. 1901. pod naslovom „*Des grâces d' oraison*", koji je već doživio 6. izdanje, našao je evo odziva i u njemačkoj literaturi. Poznato je, da je Herderova svjetska knjižara svojim nakladnim edicijama posve aktuelna i savršena; stoga je bilo i pravo, da njenu „ascetičku knjižnicu" resi i ovo znamenito djelo. U prvoj knjizi izlaže auktor bit mistike, razlikuje pojam mistike od nadnaravi, a s pravom i od asceze. Postupno se je u povjesti razvijao i način molitve. Čini nam se, da je razlog, s kojega redovnicima nije bilo nekada poznato ni uobičajeno metodičko dnevno razmatranje (str. 72.) — još jednostavniji od onih navedenih. Za onda nije redovito većini ni bilo moguće, poradi pomanjkanja priručnih vulgarnih djela, usto pak svejedno nalazimo u još starijim redovnim konstitucijama odredbe glede pravoga razmatranja. Važni su vazda auktorovi pogledi na historiju i praktični napuci s primjerima. Zanimljivo je poglavlje o ekstazama i hipnozi (str. 336. i 357.). Druga pak knjiga distingvira i komparira vizije s utvarama i ilustrira ih mnogim primjerima. Članci o kušnjama Bogu odanih duša pisani su zorno i puni pouke. Specijalno se pisac dotiče i problema kvijetizma, stigmata itd. To je veoma pohvalno, da djelo obiluje paktičnim poukama, stoga će duhovniku i ispovjedniku vrlo dobro doći. Još je i to važno znati, da je *Poulain* bio vrstan naravoslovac, osobito fizičar, pa se to svuda i opaža. Djelo je dakle praktično, neiscrpljivo, puno vrućih motiva i pouke za molitvu. Naša mu je preporuka suvišna, kad ga je svaka gotovo od svjetskih katol. revija (Civilità Cattolika, Stimmen aus M. Laach, Katholik, Liter. Rundschau) preporučila, a i sam sv. Otac Pijo X. *M. Pukler.*

Ks. Józef Borodzicz: Pod vozem i na vozie. Kraków 1911. Nakład i własność Ks. J. Borodzicza.

Ne sjećamo se, da smo odavno čitali s većim zanimanjem koju knjigu nego zapiske Ks. J. B. Kad ih čovjek čita, čini mu se, da

sanja ili čita kakve legende iz pradavne starine. Čudnovate se i gotovo nevjerovatne zgode nižu jedna za drugom. Nu pisac sve jamči svojim imenom, navađa bez okolišanja događaje, mjesta, vrijeme, svjedoke, službene spise. I moraš mu vjerovati proti svojoj volji. Pisac crta nevolje i poteškoće, što ih je kao dušobrižnik imao prebrditi u Litvi, u Bijeloj Rusiji i usred Rusije od ruskih popova, činovnika, policije. Živo prikazuje moralnu pokvarenost ruske gospode, zapuštenost ruskoga naroda, neznanje i pokvarenost ruskih „pravoslavnih“ popova. Sve je ocrtano priposto. iskreno, gotovo naivno, ali i nepristrano. Oni, što se obaraju majmunski na katoličku inkviziciju, što kleveću Crkvu katoličku s nesnošljivosti, neka čitaju knjigu Ks. Borodzicza. Vidjet će, kakve se grozote događaju u 20. vijeku, u državi sjevernoga strica; kako se gazi nogama svako pravo i zakon.

Na koncu je pisac dodao neke refleksije o uniji i o ideji ćirilometodskoj. Ne možemo mnoge begenati; jer pisac zasijeca predaleko. Preporučujemo ih ipak na razmišljanje Zaman je svako razglabanje o jedinstvu, ako nema ljubavi; a ljubit se ne može, što se ne pozna. Upoznajimo se među se, uklanjajmo zapreke, što nam smetaju; a onda će jedinstvo doći samo.

Zanimljivu knjigu g. B. preporučujemo svima, koji žele upoznati život katolika u Rusiji u 20. vijeku.

Časopisi.[1]

Bogoslovna smotra. Zagreb 1911. br. II. *Dr. Sv. Ritig*: Martyrologij srijemsko-panonske metropolije. — *Dr. R, Vimer*: Istočni običaji i sv. Pismo II. *O. P. Grabić*: Važno poglavlje iz relig. života. — *Dr. Juraj Cenkić*: Zakon o rastavi crkve i države u Francuskoj. Zanimljiva je i kronika, recensije, pregled časopisa. — Preporučujemo.

Čas. Ljubljana 1911. zv. 4.—6. Budizem in vzhodnoazijska nacionalna verstva. — Socialne uredbe u Belgiji. — Loreto legenda? — Pismo o bibliji. —

[1]) Ne možemo ni u ovom svesku opširno prikazivati svih časopisa. Ako Bog da, do godine ćemo sve urediti drukčije.

Moderne slovenske enodejanke in dialogi. — Prešeren in antika. — Uz to nastavak nekih prijašnjih rasprava, pa obilat listak: Sve to preporučuje lijepi *Čas.*

Dom in svet. (Ljubljana 1911. br. 1.—6.) donio je i ove godine lijepih pripovijesti, pjesama, rasprava, svaštica, pa krasnih slika. Može resiti svaki salon, pa ga i preporučujemo svima.

Dušobrižnik. Varaždin 1911. donosi zgodne izvorne i prerađene propovijedi. Preporučujemo ga osobito dušobrižnicima.

Glasnik sv. Ante — Visoko — i ***Glasnik sv. Franje.*** Varaždin — donose za puk lijepe pouke u pjesmi i u prozi, pa se preporučuju sami.

Katolički list Zagreb 1911. Osim raznih vijesti i dopisa donosi zgodnih članaka za svećeničko srce. Treba ih čitati i razmišljati.

Krijes Zagreb 1911. lijepo uspijeva. Dobro je, da donosi izvorne i prevedene stvari. Nu trebalo bi donijeti u kratko rad o pojedinom piscu, čija se djela prevađaju, da se ne bi mladež namečila i na zlo.

Kršćanska obitelj Mostar 1911. — po starome običaju donosi rukovet zabave i pouke. Treba joj više materijalne potpore!

Kršćanska škola — Zagreb, 1911. — lijepo raspreda školska i sa školom spojena pitanja. Želimo, da oko sebe skupi hrvatsko učiteljstvo, koje misli katolički i hrvatski.

Luč — Beč - Zagreb — 1911. 5.—8. I u ta tri broja ima zgodnih pjesama, vijesti, crtica, a osobito su zanimljivi članci sociološki. Neki nisu zadovoljni sa socijalizovanjem „Luči“. Držimo, da će se na ljubljanskom sastanku i to pitanje urediti. Nu sociologija se ne smije nikako zabaciti. „Luči“ nam ne treba preporučivati.

Mladost — Zadar 1911. br. 4.—6. Lijepi se taj list razvija, da je milota. Donosi članke pisane posve pučki, shvatljivo. Trebalo bi. da se i drugi pučki listovi ugledaju u krasnu „Mladost“. Ne valja zaboraviti, da „Ml.“ treba — *novaca!*

Narodna prosvjeta — Pazin 1911. — vrlo je lijepo uređeno glasilo hrvatskih katoličkih učitelja u Istri. Vrijedni je urednik Bačić odlučan Hrvat katolik, pa i njegov list odiše pravim duhom. Vrijedan je svake preporuke.

Naša Gospa lurdska — Rijeka 1911. — napreduje iz dana u dan, pa je naša preporuka suvišna.

Proljetno cvijeće — Zagreb, 1911. — svjedoči iz dana u dan, da se nismo prevarili u nadi, kad smo ga prvom pozdravili. Neka nam samo to bujno cvijeće cvate i zanosi mlade Hrvatice za vjeru i dom!

Prosvjeta — Zagreb, 1911. — priličan je obiteljski list, ali bi mogao biti i bolji. Ima štošta u „P.“, čemu bi se moglo prigovoriti. Želimo, da se „P.“ otrese stare prašine, da ne pođe stopama „Doma i Svijeta“, već da slijedi lijepi „Dom in Svet“.

Serafinski perivoj — Sarajevo 1911. 1.—5. Kao u priješ-

njim godištima, donosi i u ovom „S. P." nekoliko zgodnih rasprava. Ističemo: Franjo Ašiški, svetac Euharistije. — Najnovija prepirka o Isusu. — Čemu slobodna škola? — Kritika i protukritika golgotske žrtve. Lijepe su i druge rasprave, vijesti itd. „S. P." preporučujemo.

Svećenička zajednica Krk 1911. Svećenicima je znano, da je to nastavak stare „Euharistije", glasilo svećeničke organizacije. Donosi lijepih, suvremenih članaka, koje bi svaki svećenik morao duboko usaditi u srce. Želimo od srca, da „Sv. Z." okupi u čvrstu zajednicu sve hrvatske i slovenske svećenike i usadi čvrstu podlogu srećnijoj budućnosti Hrvatske.

Voditelj v bogoslovnih vedah. Maribor 1911. zv. z. Zanimljive su Zgodovinske crtice o bratovščini presv. Rešnjega Telesa — Uvod u pravoslavno bogoslovje. — Svete gore na Štajerskem, pa Iz duh. pastirstva i dr., a osobito Slovstvo. „V." ne treba preporuke.

Vrhbosna — Sarajevo 1911. br. 5. — Vrlo su lijepi članci: Novi vidici u hrvatskoj „modernoj" knjževnosti. — Pavao Zorčić — unijatski vladika. — Babilonski i biblijski potop. — Neplodnost evolucijonizma na etičko djelovanje — i dr. Zgodne su i druge stvari, osobito lijepe pjesme biskupa Šarića, koji preopterećen poslovima još uhvati časak za razgovor s nježnjom vilom Hrvatkinjom. — „Vrhb." smo preporučili već toliko puti, a kako je preporučuje vazda njezin sadržaj, naša joj je preporuka suvišna.

Zastava bezgriješne Djevice Zagreb 1911. — glasilo je hrvatskih Mar. kongregacija. Donosi vijesti s raznih strana, upute i td. Svakoj je kongregaciji potrebna.

Za vjeru i dom — Zagreb, 1911. — sve se ljepše razvija i okuplja oko sebe inteligentne Hrvatice. Poželjno je, da se i stariji književnici okupe oko toga lijepog časopisa, pa da oplemenjuju i oduševljuju hrvatske djevojke, žene i majke za vjeru i dom.

Zora — Beč — Ljubljana 1911. — osim zgodnih stvarca, što se tiču đačke organizacije, donosi i po koji lijep članak. Preporučujemo osobito ljubiteljima hrvatsko slovenske uzajamnosti.

Ateneum kaplanskie — Włocławek 1911. T. V. z. 3.—5. Rozwój historyi sztuki chrześciańskiej—Pan Jezus Syn Boży.— Dwie metody w Nauce porównawczej religii — Krasne su i druge rasprave, pregledi, recenzije i dr.

Crkoven vestnik — Sofija 1911. br. 6.—20. Između mnogih članaka preporučujemo: N. Blaženstvo glava li je na Bългarskata crkva? — Otvąd osoite na slêpata strast.. — Smisl't i cênnost'ta na života.

Časopis katol. duchovenstva. Praha, 1911. s. 2.—4. Osim nastavaka nekih prijašnjih rasprava donosi više novih, pa svaštice i ocjene. Spominjemo: Počátkové kalicha —. Vznik university vratislavské — Sv. Vaclava hrob a ostatky — Sv. Ireneus a Rim i td.

Meditace, revue pro literaturu, uměni a filosofii. Ročnik IV. č. 1.—5.

Od nove godine list se je opet bar donekle vanjštinom preobrazio a i sadržajem ojačao tako, da mnogo od prigovora, koje zadnji put iznesoh, sada ili djelomice ili potpuno otpada. Mjesto onih raznih rubrika u prijegledu, koje su neuredno izlazile, uvedena je jedna, „Kulturni ovzduši", za sve struke, veoma dobro uređivana i puna raznih zanimljivih bilježaka. A u sadržaju opaža se veća raznoličnost i mnogostranost nego prije. Filosofija je zastupana člancima: Psihologija bez duše (*Černocký*) i L. N. Tolstoj (*Zdziechowski*); literarna kritika s vrlo informativnim Listom iz nove poljske literature (*E. Masák*), te studijom o Jindřichu Šimonu Baaru (*P. Valenka*). Vrlo bi potrebite bile i daljnje ovakove studije o pojedinim češkim katoličkim pjesnicima, da se može lakše razabrati kritičko teoretsko stanovište cijeloga smjera. Zanljimiv je i prilog „Česi u Božanstvenoj Komediji" (Vrátný), kao i članci o Škréti i njegovim đacima (*Pacovský*) iz područja tvarnih umjetnosti. Vrlo je radosna pojava izvorne drame „Triumf ognja" (*O. Novotný*) u pjesničkome dijelu, koja još nije dovršena; u lirici ima nekoliko lijepih pjesama od kojih ističem Legende (*F. Kyselý*) i nekoje krasne prijevode iz provansalske poezije. *J. T. Baar* objelodanjuje roman „K Bogu", pripovijest „S Pánem Bohem" od *S. Bouške* upravo je biserom ne samo ovih brojeva, nego i svega dosadanjega pripovjedačkoga rada u ovome listu. Malo je pripovjedača uopće, koji s tolikim plastičkim realizmom, a ipak s toliko topline i naivnosti, znadu odabrati i prikazati upravo najsvjetlije, najutješljivije i ujedno u svojoj svagdanjoj jednostavnosti najuznositije časove i prizore iz katoličkoga života. Ona mila vedrina i vesela mirnoća, kojom pripovijeda i prikazuje, posebne su sjajne osebine Bouškina sloga. Ukupno dakle prati ove prve brojeve novoga godišta samo najpovoljniji sud i opravdana nada u sve bolji i sjajniji razvitak lista i cijeloga gibanja.

Dr. Lj. Maraković.

Museum — Brno, 1911. 2.—7. osim bogoslovskih više manje vrijednih vježbi u pjesmi i u prozi donosi i ove godine nekolike uspjele rasprave. Ističemo osobito: Hvězda sv. tři Králu — Herodes Veliký a jeho doba — Buddhismus a křesťanstvi.

Niva — Ljviv 1911. 1—12. Osim organizatorskih članaka, ocjena i svaštica, donijela je *Niva* i ove godine niz lijepih rasprava. Evo nekih: Bogosluženje cerkovne, potreba duši ljudskoj, rozvij — Religijni motivi v kartinah T. Ševčenka — Modernizm — jogo geneza, zasadi ta zaključenja — O viri v preneporočne Začatje Preč. Divi v rosijskij cerkvi — Modernist a modernizm.

Przegląd Powszechny — 1911. Nr. 326. — 329. Ističemo samo zanimljivije rasprave: Zanik wpływu rasy łacinskiej — Dwa

światy „krytyki" i dwa inne światy — Zepsucie dzisiejszej młodzieży gimn. i środki zaradcze — Kopernik w świetle nowych szczegółów — Przysięga antymodernistyczna . .

Slowo i czyn Wilno 1911. No. 4.—7. Lijepi taj časopis donosi većinom okratke članke, ocjene, vijesti. Evo nekih: Religia w życiu narodowem — Zasadnicze ideały wyzwoleńcze — Młodzież, szkoła i społeczeństwo — O tolerancji — W ślady Chrystusa i td. Preporučujemo „S. i Cz." osobito mladeži.

Swiat Slowianski — Kraków 1911. — kako je znano, bavi se kulturnim i političkim prilikama svih Slavena. Mi smo se znali češće okositi na pisanje o hrvatskim prilikama, a poslije se nismo htjeli ni obzirati. Svakako je poželjno, da uredništvo crpe podatke iz autentičnih vrela.

Velegradsky vestnik — Praga 1911. God. III. N. 3.—4. Izdanie knigoprodavca V. Kotrby. Cěna 1 K 60. Već treću godinu izlazi taj po obliku mali, a po svrsi veliki časopis. Svrha mu je rasprostraniti težnju za jedinstvom crkava. Donosi razne članke u ruskom jeziku latinskim slovima. Preporučujemo ga svima.

Vlast. Praha 1911. r. 27. č. 4.—7. Solidni taj časopis donosi i u ovim svescima lijepih pjesama i pripovijedaka, ali i zrelih rasprava, pa ocjena, vijesti itd. Zanimljivi su i za nas članci: Biskup dr. A. Mahnič (vrlo simpatičan prikaz o životu i djelovanju našega vođe) — Volnomyšlenkářsky kongres v Bruselu r. 1910. — Epištoli školské i dr. „Vlast" iznovice preporučujemo.

Vychovatel — Praha 1911. — također je krasan časopis, koji donosi i pedagoških članaka i znanstvenih rasprava. Preporučujemo ga osobito pedagozima.

Apologetische Rundschau. *Organ der Central Auskunftstelle der katholischen Presse. Cöln* 1911. Godišnja cijena 4 Kr. 25 fil. Februar—April.

Ovaj ures katoličkih revija i arzenal obrane katoličke stvari donaša ovaj put slijedeće važnije rasprave: *M. Haw: Vom Gottesgnadentum.* (Povod je ovome članku polemika njemačkih novina prigodom besjeda njemačkog cara. Najprije pisac negativnim a onda pozitivnim razlaganjem tumači, šta znači kralj „po milosti Božjoj.") *Dr. Kaufmann: Der Antimodernisteneid.* (Temeljem okružnice „Sacrorum antistitum" dokazuje urednik lista, tko je sve vezan na prisegu i osvrće se na novije podle navale na Rim.) *A Ow: Kulturentwicklung im Lichte der Tatsachen.* (Vrlo zgodna studija o problemu kulturnog razvoja, kojemu danas predstoji vrlo pogubna treća faza.) *I. Klingenberg: Die Kulturfortschritte im katholischen Belgien.* (Poznati izvjestitelj sjajnih belgijskih socijalnih prilika pobija u dva navrata laži i naivnosti zagriženih protestanskih novina, koje se muče i znoje, da ih pripišu reformaciji i svakom drugom prije, samo ne katoličkoj vladi u Belgiji.) *Jos. Papper: Weib und Kind und die moderne Unsittlichkeit.* (Najveće pogibelji za materinsku i djevojačku ćudorednost jesu štampa, koja je danas zapravo besramna, kad piše o ženi, romani, šaljivi listovi i ilustracije, pa onda kazališta, prezir materinskih dužnosti i prava, kinematografi, Varietés i nasilja. Statistika to eklatantno potvrđuje. Preporučamo ovaj člančić našim katol. listovima, koji se zauzimaju za pravedni i sveti kršćanski feminizam. I mi ćemo sami ob ovoj temi s vremenom pisati. Veseli nas da je ovaj časopis izvijestio (u 2. broju) i o bankrotu slovenske liberalne posojilnice. Toplo preporučamo ovu bogatu riznicu prave apologije.

M. P.

De Gral, Monatschrift für schöne Literatur. 5. Jahr. Heft 4—6.

Zanimljivi i vrlo objektivno pisani članak: Oberammergau (*Naumair*) je dovršen; i za nestručnjake je zanimljiv teoretski članak: Werk und Wertung (*Katann*), studija M. r. Greiffenstein (*Pichler*); izvrstan je pregled Dichter des Heimachs od *Krappa*. Vrijedne su i vrlo poučne studije p. Gaud. *Kocha* o crkvenim pjesmama; negdje prije o lijepoj pjesmi „Wunderschön prächtige", a sada o božićnoj „In dulci jubilo". Kod nas bi takve studije bile još kud i kamo potrebitije sa filološkoga, literarnohistoričkoga, uopće kulturnohistoričkoga i napose s poetičkoga stanovišta. Znamo i mi starinskih crkvenih pjesama, koje bi mogle pjesniku, i današnjemu, mnogo toga kazati. Ali šta toga leži kod nas neobrađena, a nigdje ni žive duše, da se primi posla! — Od pjesama najljepše su i najsnažnije one od *Thrasolta* i Ilse *Franke* — U „Gralbücherei" su izašla dva nova sveska. 15./16. *Kralik,* Heimaterzählungen aus neuerer Zeit i 17. *M. Herbert.* Lebenssprüche und Zeitbetrachtungen. Upozoravam osobito na prvu, u kojoj pjesnik na vrlo zanimljiv i skroz osebujan način obrađuje gotovo sve znamenitije događaje novijega vremena, vežući ih o staru historičku i literarnu tradiciju, a u novije doba i o svoj vlastiti život. Inspice et fac instar!

Dr. Lj. Maraković.

Historisch-politische Blätter — München 1911. Bd. 147. H. 11. Rijetko je kome nepoznat taj stari, ugledni znanstveni časopis. Članci su mu kratki, ali jezgroviti. Zanimljivi su: Historisches aus Tirol — Das akademische Studium des katholischen Kirchenrechts — Die Bedeutung des hl. Thomas von Aquin für das wisenschaftliche Leben seiner Zeit i dr.

The Lamp, *A Catholich Monthly Published by the Society of the Atonement in the Interests of Church Unity and the Restoration of All Things in Christ.*

March, 1911. vol. IX., no. 3). Cardinal Newman and the Anglo - Romeward Movement. (Laki način, kako da se Anglikanci povrate u Rimsku Crkvu); *The Conversion of England* (Čežnja katolikâ za obraćenjem ingleskog naroda); *Archbishop Par-*

ker by Dudley Baxten (auktor s ovim kao i potonjim brojevima nastavlja svoju raspravu o djelovanju odmetnika Parkera); *The Reunion of Christendom by Francis W. Grey.* (Uspjela savremena radnja o slabinama socijalizma, modernizma i drugih labavih pokreta za oplemenjivanje čovječjeg srca); *Converts of a year* Zanimljivi i vjerni popis najčuvenijih obraćenika u kat. Crkvi tijekom god. 1910.).

April, (*No. 4.*), *They are all our Brothers* (Ljubav i želja sadašnjeg Pape za povraćenjem svih pobjeglih ovaca iz stada Petrova); *The Army of Christendom and the Age of Gold by Maria L. Storer.* (Prevrat savremenog društva i prijeka potreba njegove preuredbe po kršćanskim načelima); *The Real Stone of Stumbling.* (Zgodni odgovori na prigovore nekatolikâ proti Isusovoj Crkvi); *An Anglican Layman's Visit to Russia by Mc. Bee* (Putovanje preko Rusije i sadašnje njezino crkveno stanje).

May (*No. 5.*) *The Level Plan of Church Union.* (Urednik P. J. Francis pobija ovim člankom futilnost onog krivog nazora, kojim bi nekoji htjeli, da kat. Crkva bude popustljiva u svojim načelima, ako misli prikupiti uza se razne vjerske sekte); *A Plea for Ecclesiastical Architecture by Wilfrid E. Anthony.* (Procvat crkovnog graditeljstva u Americi kroz ovo poznije doba. Radnja je popraćena sa izvrsno uspjelim slikama); *Brother Christophers* (Slika iz katoličkog života na haritativnom polju).

Eto iznesosmo gore samo nekoliko članaka, iz pojedinih brojeva „*The Lamp-a*" eda se vidi njegova zanimljivost. Drago nam je javiti, da su se nekoji već tako bili zanijeli za ovim mjesečnikom sa našim posljednjim prikazom u „*Hrv. Straži*", da su se odmah predbrojili na „*The Lamp*". Zbilja vanjski i nutarnji oblik „*The Lamp-ov*" sili svakoga, da se pobrine za predbrojbu, jer šarenilo članka, pjesama i vijesti začarava čitaoca. U nabavi zamolili bi svakoga, da spomene i „*Hrv. Stražu*", koja ga je prva potakla na to. Vivant sequentes!

Narudžba se upućuje na: *The Lamp, Graymoor, Garrison, N. Y., U. S. A.*, uz priloženu svotu od K 6 i 50 p. *Lav-ić.*

Magazin für volkstümliche Apologetik. Ravensburg 1911. Cijena K 3 80 fil. Januar—März.

Sadržaj: *Dr. Rademacher: Zur Psychologie des Heiligenlebens.* (Razglaba se sućstvo svetosti i odnošaj Svetih naprama naravi — slično onomu što donaša Vrhbosna po Joly-u.) *Thelen: War Jesus geistig gesund?* (Pisac analizira narav i pojave epilepsije, a onda paranoicizam te vulgarnim dokazima pokazuje divski život Isusov). *Dr. Baden: Loreto und Verwandtes.* (I ovaj listić bavi se Loretom no većinom hvali i služi se djelom i nazorima isusovca Beissela.) *Krenz: Die Unsterblichkeit unserer Selle.* (U formi skice za predavanje dokazuje se neumrlost duše sa stanovišta historije i zdravog razuma). I druge su stvari zanimljive. *M. P.*

The Month a catholic magazin. No. 563. Maji 1911. Contents:

1) J. H. Polenn: *Supposed cases of diabolical possesion* in 1585—6.

Pisac navodi četrnajst svećenika, koji su u to vrijeme izganjali nečistoga u Engleskoj. Među ovima ističe: Isusovca O. Weštona, te mučenike: Richarda Dibdale i Johna Corneliusa.

2) Madame de Charmoisy, „*The Philothée*" *of te introduction in the devout life.*

3. Alfred Cunningham: Christian charity in Heng—Keng.

Ovdje se s velikom pohvalom ističe zamjeran rad sestara: francuskih, belgijskih, talijanskih i malteških, oko izobrazbe kineskih „nahoda".

4) J. P. Meagher: *Catholic social action in Bergams.* *O. P. Belavić.*

Pastor bonus — Trier 1911. H. 8—9. Između lijepih rasprava samo napominjemo: Christi Auferstehung und der Apostel Paulus — Die Marienverehrung in Nord-Afrika — Die Entstehung der ersten Christengemeinde in Rom-Urkirche und Katholizismus.

„P. b." izlazi nakladom Paulinus-Druckerei u Trieru. Tamo izlazi i *Aufwärts* i *Leuchtturm.* Sva tri časopisa srdačno preporučujemo.

Soziale Kultur. M. Gladbach 1911. 5—6. Od rasprava su zanimljive: Die Forderungen des Handwerks an die Gemeindepolitik — Die neuere englische Kriminalpolitik — Das moderne Erziehungswerk eines Ordens in Bayern. Obilat je vjesnik, ocjene itd. Iznovice preporučujemo.

Stimmen aus Maria-Laach. Freiburg i. B. 1911. 5. — Aktualne su i zanimljive rasprave: Jens Peter Jacobsens Atheismus — Die Moraltheologie d. Gesellschaft Jesu in liberaler Beleuchtung — Der moderne Katholik und die Firmgnade i dr. Obilne su recensije i dr.

Studiën — Antwerpen 1911. J. 43. alf. 3. Od rasprava napominjemo: De jongste onderzoekingen naar de echtheid der Liberius brieven — De Brownische beweging. I u ovom svesku ima dosta ocjena i dr.

Theologisch - praktische Monatschrift, Zentral-Organ der katholischen Geistlichkeit Bayerns. Passau 1911. März—April.

P. Holtum: Zum richtigen Verständnis des Pantheismus an und für sich un bei seinen Vertretern. (Učeni benediktinac drži se one zlatne: *qui bene distinguit, bene docet,* te kao u nekom krasnom priključku na povjest panteizma i filosofije dijeli ga u strogi i blaži panteizam osvrćući se na glavne matadore) *Dr. Euringer; Die symbolische Bedeutung der Lowen Pius X.* (U još nedovršenoj studiji nastavlja profesor svoje odulje i zanimljivo raspravljanje). *Dr. Peregrin Suevus: Das „croatische Loreto"* Zadnjiput je auktor započeo s ovim važnim probiemom, pa ovaj put još u dva članka završuje.

Članak je važan radi obilne literature i iskustva stečenog na vlastitom putovanju. Inače sve drži za puku legendu(!), naročito na str. 347. i 408. Veli, da sličnih legenada ima u profanoj i religijoznoj historiji(!), kao što je legenda o papisi Ivani. Mi još više sa auktorom želimo, da se to pitanje razbistri po riječima apoštola naroda: „veritas liberabit vos“. — *Varaždin. O. M. Pukler.*

Civiltà Cattolica Roma 1911. Qu 1461. — La teoria di Ugo de Vries sull' origine delle specie- L'internazionalismo rivoluzionario della Massoneria — Scoperte nove e verità antiche — Leone N. Tolstoi — Per la storia dell' inquisizione in Italia — Il disegno di legge sullo smembramento della Polonia Russa — I buoni libri. Spomenusmo samo neke rasprave. I drugo je zgodno, zanimljivo.

Razón y Fe. Madrid, 1911. N. 97.—98. Vrlo su lijepe rasprave: El Discurso di San Pedro en los Hechos Apostólicos — Psicofisiologia del corazon humano — El Sagrado Corazón de Jesús — Concepto estetico de la gracia — El warrant agricola. I drugo je sve na mjestu.

Revue des sciences philosophiques. Kain, 1911. No. 2. Tri su samo temeljite rasprave: La „Certitude Probable“ — La religion et les Maîtres de l' Averroïsme — La Rédemption. Zanimljivi su i Bulletins, pa kronika i recenzija revija.

Svaštice.

Naša iskrena. Otkad postoji naš časopis, imao je okapanja s neprijateljima, a i s prijateljima. Neprijatelji su ga susreli već isprvice s paklenom mržnjom; kasnije su ga mimoilazili sa suverenim prezirom; a konačno moraju s njime računati. jer im otimlje tlo ispod nogu. Prijatelji nas ne razumješe posve iz početka; a ima ih, koji nas ni sada pravo ne razumiju. Stoga se mnoga naša krivo shvata. Stoga se mnogi zlosrdnuše na „H. S.“ Stoga i krivi sud: da mi iz pokrajine hoćemo pošto poto da vodimo glavnu riječ svagdje. pa da ničemo, gdje nas ne posijalo. Stoga se osjetiše češće izazvanima, povrijeđenima i pojedinci i skupine. Tako se, čujemo, u Zagrebu neugodno dojmio i Butkovićev članak o katoličkom pokretu, napose Domagojaca.

Mi smo toliko puta izjavili, pa i opet izjavljujemo: ne tražimo sebe nego načelo, ne slavu svoju nego slavu Boga trojednoga i spas hrvatskoga roda. Ništa ne želimo življe, nego da se nađemo na okupu svi, koji smo prožeti tom mišlju.

I mi smo slabi, pogrješljivi, prevarljivi, pa smo lako to u naglosti to u žaru i u zanosu za dobru stvar mogli napisati i koju žalnu, uvredljivu. Zato i opet molimo, da nam se oprosti, jer nikad ne uvrijedismo nikoga iz zlobe. K jednu želimo reći iskrenu. Naši su protivnici organizovani mnogo bolje, nego se misli. Među se mogu biti najveći neprijatelji; nu kad je proti nama, svi drže za jedan štap. Ugledajmo se u njih! Ne radi se tu o osebnim interesima već o sv. vjeri i o dobroti naroda hrvatskoga. Makar bili ne znam kako razrožni, moramo sve zaboraviti i složit se proti zajedničkome neprijatelju. Budimo među se iskreni! Mi smo dosele u javnosti iznosili i mane katoličkog bojnog reda. Držimo, da bi bolje bilo, da se prijateljski privatno dogovaramo i upozorujemo na pogrješke i nedostatke. A u tom opet moramo biti jednaka braća i subojnici, pa bratski savjet primati od svakoga, i sve s najbolje strane promatrati. A nada sve se čuvati nesrećnogu nepouzdanja, sumnjičenja, podvala i prigovora radi prošlosti Čovjek zgriješi, ali se i popravi. Neka nam bude načelo sve, osoba (i vlastita i tuđa) ništa, pa ćemo se naći složni svi u borbi za Boga i za Hrvatsku!

Biskupski Imprimatur. G. 1908. izdao je kod Herdera dr. Schulz „Doppelberichte im Pentateuch“ i knjiga nosi na sebi biskupski „Imprimatur“. Ove godine kod istog nakladnika dr. Allgeier izdao je „Über Doppelberichte in der Genesis“ i nosi također biskupski „Imprimatur“, a ipak zastupa protivna mnijenja nego li dr. Schulz. Na ovo graknuše socijalističke novine, da biskup odobrava protivno nego li je odobrio pred 3 godine. Za nas katolike je stvar vrlo jednostavna: u prvom i drugom slučaju biskup ili dotični cenzor (po novoj odluci Pija X) jamči, da u knjizi nema ništa protiv Bogom objavljenih istina. Nu i kada bi biskup dao *imprimatur* i ipak bi u tako odobrenoj knjizi bilo pogrješaka protiv objavljene vjere, to bi bio znak, da biskup nije nepogrješiv in rebus fidei, a kat. crkva nije nikada držala biskupe nepogrješivim. +

Fogazzaro. Poznato je, kako je Il Santo ovoga bez sumnje darovitoga i snažnoga pjesnika u svoje vrijeme uzvitlao prašinu. I posljednji njegov roman Leila, zapravo nastavak Santa, bio je povodom ponovnim smutnjama i omalovažavanju crkve i pozitivne vjere s protivne strane (sr. n. pr. Hallerov članak u Savremeniku 1911. br. 2., te Lady Blenner-Nassettove u Literar. Echo, pisan tobože u interesu vjere). Tim potrebitiji je izrazit i jasan sud o njemu za orientiranje s naše strane. Otto v. Schaching podaje u nekoliko kratkih, ali dubokih riječi izvrsnu sliku njegova karaktera u „Aaru“ br. 7., po Gralu V. 7., str. 457. sl.): „Genij Fogazzarov nije po svoj prilici ni u „Piccolo mondo antico“ došao do potpuna izražaja. Fogazzaro i jest uvijek trpio na neslozi teorije i prakse. Iz tog

nutarnjega raskola, koji mu ne dopuštaše stvoriti zaobljenu sliku svijeta, potječe sve, što je nejasno, kolebavo, a nada sve svjetska bol (Weltschmerz) i ženskost njegove poezije, ono silno uzdisanje i jecanje, sanjarenje i zapadanje u pasivnost. Dok se pjesnik Fogazzaro nikad pravo ne može iskopati iz ćudorednih i vjerskih poteškoća, bio je čovjek Fogazzaro plemenit — dobar, veseo, vjeran, darežljiv i pobožan, te je u smrtnoj borbi vjerno zagrlio križ. Raskol u njegovoj poeziji leži upravo u našoj kulturnoj epohi. Kao pjesnik ne bješe Fogazzaro dosta jak i genijalan, da ga svlada. U umjetnosti mu je robovao, u životu ga je sretno nadvladao. A to je svakako veća umjetnina, nego ikoji roman, pa bio on ne znam kako krasan.“ Dr. Lj. Maraković.

Novi bojovnik. Hrvatska katolička akademska društva „Hrvatska“ i „Domagoj“ dobiše ove godine novoga subojnika, a to je Hrv. kat. akadem. društvo „*Preporod*“ u Gracu.

Mi se „Preporodu“ radujemo i od srca pozdravljamo mlade sokolove, koji neustrašivo ističu znak križa na svojim grudima. A hrvatskome narodu preporučujemo, da materijalno podupre i „Preporod“ kao i ona dva starija društva. Podupiratelj je „Preporoda“ prema pravilima onaj, koji promiče društvene svrhe i plaća godimice pet kruna. Utemeljitelj plati jednom za vazda 50 Kruna.

Loša literatura? „.... Ovo cvjetanje lirike i mnoge druge lijepe pojave utvrđuju nas u uvjerenju, da naša literatura, kako sada teče, nije nikako loša U tome se posve slažemo s A. G. Matošem. ... Dosta je za kriterij dobre literature, da imade nekoliko dobrih stranica (dakle se literatura mjeri po stranicama (Op. ref.) Toga ima i u posljednje vrijeme, a bit će za cijelo i u buduće kako s veseljem razabiremo i iz „Hrv. Đaka.““ (Savremenik 1911. str. 131.). I još se ljudi, kojima je najbolja utjeha ta, da im literatura „nije nikako loša“, usuđuju samodopadno i samosvijesno drugima dovikivati: „Jer samo je jedna književnost, koja ima pravo opstanka: dobra književnost.“ (Savr. 1911. str. 130.) To naime ide na adresu đačkih listova „klerikalnih“ (kojima se ipak, nuzgredno, priznaju „zlosretni uspjesi“). A kakve su one ostale „stranice“ osim onih „nekoliko dobrih stranica“ Savremenika, Savr. pisaca itd.?

Dr. Lj. Maraković.

Iskrena riječ. „G. Ld. napisao je u inače benevolentnoj bilješci „Savremenika“ za dva naša mlada sonetista, da se kod njih opaža utjecaj Domjanića, Matoša i nekih srpskih modernista... Zašto bismo slijedili stihotvorce, koje poznavasmo prije nego ih čitasmo, pročitavši strane lirike (n. pr. Verlaine a)?“ (Stekliš, I. str. 22.) Kako će na ovom komplimentu zahvaliti Matoš, kojemu je inače posvećen čitav jedan članak u istome broju toga lista?

Dr. Lj. M.

Monisti i njihov teror. Upravo Häckel i njegovi učenici najviše viču o „slobodi“ znanosti, o znanosti bez pretpostavkî. Nu tu je ono po srijedi, što se događa u kazalištu: gledalac naime obično ne vidi, što se događa iza kulisa. Jao onome, ko ne puše u rog u ljudi, koji mu ga pružaju; a još gore je, ako bi se ko usudio proizvesti drugu melodiju nego li njihovu. I upravo ti tobožnji slobodoumnici ipak najviše napadaju na censuru kat. crkve. — Tako n. pr. nalazim u djelu „Der Stand unserer Kenntnisse vom fossilen Menschen“ (Leipzig 1910), što je izdao berlinski profesor geologije i paleontologije, klasični primjer ove „slobode“ u znanosti. Tu on pripovijeda, kako je potpisao izjavu Keplerova Saveza (Keplerbund) proti Häckelovim falsifikacijama. Na to je proti Branci ustao prof. R. Hörnes u Gracu javno u novinama i letacima; dapače i drugi su mu se privatnim pismima zaprijetili, jer se usudio ustati proti glavi monistâ (Häckelu). Branca energično ustaje proti monističnim fanatičarima. †

Katoličko stanovište u povjesti vjere. Mlada je znanost povjest vjere i ipak mnogo je, mnogo uradila i književnost te vrsti je sada vrlo opširna. Neprijatelji katolicizma mislili su, da će time naša vjera primiti jaki udarac. Prevariše se kao obično. Ta i pogane na razlačite načine pripravljao je Bog na „puninu vremena“ (kako veli sv. Pavao), na dolazak Isusov. Stoga kada nalazimo i kod poganâ nauke slične kršćanstvu, obistinjuju se riječi sv. Pavla. Nije naime katoličko stanovište, da je izvan kršćanstva vladala samo tama i propast, koja je onda privela ka katoličanstvu. Ovo stanovište zastupaju neki protestanti, ali ne katolici. Protestanti Luter i Ritschl bili su već mnijenja, da je ugasnula bila svaka svjetlost kod pogana i da je poganstvo bilo vječna tama. Po kat. stanovištu za kršćanstvo svjedoče amo i tamo i židovstvo i poganstvo (Teste David cum Sibylla), kako zgodno primjećuje würzburški prof. dr. Kiefl u svojoj krasnoj knjizi „Der geschichtliche Christus u. die moderne Philosophie“ (Mainz, 1911, Kirchheim).

Bartolomejska noć je noć između 24. i 25. Augusta 1572. I ako je poznato, da je francuska kraljica to krvoproliće upriličila iz političkih razloga, ipak se predbacuje papi Grguru XIII., da je to primio na ugodno znanje. Kako je u stvari? Francuski kralj javio je papi po posebnom vijesniku, ali tako, kao da su Hugenoti spravili bili urotu proti kralju i on ih je pretekao. Time je kralj hotio prikriti svoj postupak. Papa je ipak već na 28. Augusta (dakle prije kraljeva vijesnika) primio tačnu obavijest od svog nuncija Salviatia u Parizu, te je osuđivao kraljev postupak. N. pr. Vicenzo Parpaglia, poslanik u Rimu Savojskog kneza, javlja gospodaru 5 Sept.: „Događaj je pohvaljen, u koliko se odnosi na korist kralju, njegova kraljestva i vjere, ali bi čin bio mnogo više pohvaljen, kada bi ga kralj bio izveo čistih ruku, kako je to grof od Albe u Flandriji učinio, sa pritvorom

i u obliku sudbenog postupka". (Isp. Duhr. Roms Stellung zur Bartholomäusnacht u „Stimmen aus Maria-Laach". 29. 267). Tako pripovijeda i biograf admirala Colignya (Brantome), da je papa kod vijesti plakao.

Sada malu usporedbu. Kada je pred nekoliko godina Cazerio umorio talijanskog kralja, svak je to pokudio. Ipak su javno pisale framasonske novine, da je kraljeva smrt došla u zgodan čas. Zašto? Jer je kralj uputio bio pregovore s papom, da se riješi pitanje o papinskoj državi. Dakle framasoni i ako su osudili čin umorstva, drukčije su nego li drugi zauzeli stanovište iza čina. — Ovako su i isti protestanti odobrili smaknuće Hugenotâ. Treba kod Schillera pročitati, da upoznaš, što su radili Hugenoti protiv katolika (n. pr. jedan je Hugenot nosio oko grla ovratnicu sa nanizanim ušesima redovnikâ, što ih on poubijao vlastitom rukom). +

Estetika „stekliša." „Umjetnost nije ništa drugo, već ćutilnim oblicima izražen osjećaj (Kršnjavi).... Dviju ljepota ne ima, i ne može biti. Ako drži lijepim potpuno izražen osjećaj, tad je *osjećaj, kakavgod bio*, i *lijep, ako je on potpuno izražen*... Moralno i nemoralno, sve je jednako realno. Ako je dobro izraženo, jednako je lijepo. Na pitanje, može li umjetnost biti nacionalna, moramo niječno odgovoriti. Osjećanje i izražavanje njegovo (a to je umjetnost) dano je svim narodima, svim ljudima. Nacionalna može biti samo s vanjskog gledišta, naime u koliko je nacijonalna historija (zar samo to čini narod narodom? Up. ref.) uzrokom stanovitim osjećajima i izražajima" (Stekliš, I. str. 14.) — U ostalom, da uzgredno spomenem, Kršnjavi ovdje t. j. kod Meštrovića ni ne misli na nikakve „nemoralne" kipove i forme nego na direktno ružne oblike i na afektiranu pretjeranost njegova stila, koja se tim mjestimice izrađa u divljaštvo. Ko dakle to ne uviđa, s tim je teško polemizovati. No ovo ni ne bilježim radi polemike s onima, koji se diče paradoksom, nego da se vidi, kako pišu i misle oni oko „Stekliša". (Čini mi se, da list od prvoga broja dalje ni ne izlazi, ali ljudi ostadoše, i s njima valja računati). Hic niger est...

Dr. Ljubomir Maraković.

Albert Linardić, Prve laste. Pjesme. Vlastita naklada. Tisak Laginja i drug., Pula 1911. Str. 71.—VIII. Cijena K 1·20. — Forma je prilična, mjestimice lijepa, a misli — svakakve. Dijelom izvorne, dijelom zgodno prikrojene, no uvijek početničke. Izbija ipak svuda, da Crvenko Bjeloplavić, kako pisac sebe nazivlje, i prije je pod tim imenom pjevao, imađe u sebi pjesničkoga dara. Pitanje je samo, kako će se razviti. Nekoji vide samo dobro. A kako i ne bi, kad on pjeva *Gore srca!* pokazujući moć ideala i pozivajući ljude, da teže za višim jedino pravim dobrima, o kojima je pjesnik posve uvjeren jer

Ljubav, vjera, rod i pjesma
Od svih su mi stvari draže
(Str. 35.).

Lirske pjesme nam pokazuju, kakva je to vjera, kakvi ideali. Evo:

Samo jednom sisao sam
S njenih usta medna sata
— — — — — — — — — —
Samo jednom grlio sam
Ovaj bijeli vratić njeni....
— — — — — — — — — —
Samo jednom plakao sam
Na njezinoj mekoj grudi....
— „*Takve slasti nas tek patre*"! —
Vikali su s raja ljudi. (Str. 33).

Pocrtasmo mi.

Vidi se, da g. Linardić ima o raju i rajskomu životu baš poganske ideale. Da to nije samo slučajno, evo potvrde sa str. 60., gdje govoreći o sjetilnoj nasladi veli:

A ja letim cvijetu mome,
Da me slast *oraji*........

Oraji pocrtasmo mi, da se bolje vidi. Neka se sravni str. 51. sa svecem u grudima, te str. 53., gdje se sjetilna naslada nosi put raja. Na str. 54/55. čitamo uz druge ludosti i ovu, koju spominjemo rad saveza s gornjima:

Da je tvoje srce žarko
Peć goruća, pako hud,
Kamo ruši grješne duše
S ovog svijeta božji sud:
Ja bih bio grješnik ljuti,
Griješio bih dan i noć,
Samo da mi u taj pako,
Samo da mi tamo doć...
(Str. 55.).

No i o nekom novom Kristu slobode sanja g. Linardić:

Ko novog svijeta Krist Sloboda kreće... (Str. 22.).

S tom se nadom i knjiga završuje:

Al nemojmo, dušo draga,
Da nam posve klone snaga.
Jednom već je ljudstvo palo,
Pa je dobro nebo dalo
I mesiju(!) palom svijetu...
Vjeruj, dušo, tajnu svetu,
Kraj će biti ovoj noći,
Nove dobe Krist će doći
Iskrom palit uma svetom
Utrnute luči svijetom...
I kad nam se umnik rodi,
Da nam priča o slobodi,
Stara će ga stignut plaća
Trovi kupa, krst, lomača...
— A On(!) vijesnik odgozgora,
Mora doći, doći mora!!!
(Str. 71.).

Potvrđuju to tri uskličnika, što sigurno nije šala. Ili možda misli g. Linardić, da je on taj Krist, samo se još ne usuđuje da kaže zbog kritičara (Str. 4.)?

Mi znamo podnijeti, a i pohvaliti kod početnika formu, kakva je g. Linardića, ali ovakvih ideja ne podnosimo kod nikoga, pa se nadamo, da će hrv. katol. javnost ovakve stvari otkloniti, i da ne će plaćati plaćati za njihovo širenje. *B.*

Erotiku u modernoj literaturi izvrsno karakteriše Anselma Heine u „Literarische Echo", govoreći o modernoj drami: „Ogledajmo malo današnji kazališni komad. Neosporivo je prvo, što čovjeku pada u oči, jako naglašivanje erotike, kako u izboru gradiva, tako u načinu obradbe. Ova se erotika ne smije zamjenjivati s ljubavlju, koja je u prednaturalističkim epohama bila osnovkom većine drama. „Ljubav"

današnjega kazališnog komada nije više stvar duše kao onda, ona je postala samo „velikim opčaravaocem hrptenjače“. Svi motivi uopće i sve motivacije preneseni su s područja dušenosti, moralnosti na područje tijela. Karakter postaje raspoloženjem nazor fizičkim stanjem. To je baština naturalizma, đaka prirodnih znanosti, koji je zaostao u prvim razredima svoje škole. Združen s modernom potrebom senzacije uslijed otupljelih živaca, postaje on perverzizmom. Svake večeri iznose se pred nas sve vrste i suvrste erotike i naši najbolji pjesnici plaćaju svoj danak bogu podražaja, koji tako dobro znade posredovati između umjetnosti i publike“. (Liter. Echo. 15. svibnja 1911.) *Dr. Lj. M.*

Je li se čovjek razvio od životinje? Pred deset godina to jest 1900., na petom internacijonalnom kongresu zoologa držao je profesor geologije i paleontologije Dr. Branca predavanje: „Der fossile Mensch“, naime o kosturima čovječjim iz najstarije dobe. I na pitanje, da li je čovjek potekao od životinje, odgovara: Paleontologija ne kaže nam o tome ništa. Ona ne pozna nikakovih čovječjih pređa“. Jednako se izrazio tada i učenjak Reinke: „Dostojanstvu znanosti odgovara samo, da kaže, kako o postanku čovjeka ne zna ništa“.

Tako je bilo pred deset godina. Kroz ovo deset godina našlo se mnogo novih kostura. Sve se je proučavalo, a rezultat svega? Na to nam odgovara sada isti Dr. Branca u svojoj knjizi „Der Stand unserer Kenntisse vom fossilen Menschen“.

Tu iznosi bogati materijal raznih kostura, ali ne može se kazati da čovjek potječe od životinje. On je pisao pred deset godina, da se u paleontologiji pojavljuje čovjek bez preteĉâ, a sada opet piše: „Nigdje se nije dosada našlo fosilno čovječji kostur, koji bi u međusobnim odnošajima veličine nogu i ruku sjećalo nas na odnošaje, koji su tako sasma značajni za današnjeg majmuna: vrlo duge ruke, kratke noge. Skroz i skroz su dapače rađeni fosilni kosturi u tom pogledu upravo ljudski“ (str. 7.).

Što će na ovo kazati veliki socijalni demokrati Kautsky i Marx, koji su s pomoću fantazije tvrdili, kako je majmun sašao sa stabla, počeo hodati i kretati se i napokon postao čovjek. +

Spaljivanje mrtvaca. I opet su počeli liberalci po Njemačkoj amo tamo da agitiraju u prilog spaljivanja mrtvaca. Dapače sada spremaju u Pruskoj i posebni zakon o tome. Što hoće time? Sigurno je, da mnogi agitatori žele u prvom redu istisnuti iz svijeta pokapanje, jer žele uvesti spaljivanje kao poganski običaj. Tako dobro ističe i dekret rimske kongregacije 19. svibnja 1886. Stoga nije začudno, da se upravo framasonske lože najviše zauzimaju za spaljivanje. Već 1871. na 26. svibnja glasi odluka talijanskih framasona: „U uvjerenju, da groblja moraju dobiti isključivo građansko obilježje bez obzira

na konferenciju i kult, odlučuje talijanska framasonerija, da se urgira kod gradskih vlasti, neka se mjesto pokapanja mrtvaca uobičaji spaljivanje. Stoga preporuča svim framasonskim udruženjima, a tako i pojedinoj braći, proučavanje raznih sustava, kojima bi se postigao spomenuti cilj opreznim, zdravstvenim i ne preskupim načinom“. Najviše se je isticala loža u Milanu i njezin poglavica Gaetano Pini, te je ondje već podignut krematorij na groblju. †

„Artizam“. „Govorimo li o artizmu i realizmu sa stajališta svrhe ili tendencije umjetnosti, ne ćemo time zapravo ništa riješiti... S toga stajališta može svatko da joj prosuđuje sadržaj i pravac i da na nju stavlja svoje zahtjeve. Ona ne mora, ali može da u pojedinim slučajevima i udovolji tim zahtjevima — a da ipak ostane umjetnošću, jer svaki predmet, svaka ideja i svaka tendencija može da se umjetnički shvati i obradi, može da umjetnost nadahne i obogati. I za to ktitičar može da umjetnicima s te strane ono, što smatra shodnim, preporuči, predloži ili im prebaci, a da ga se za to ne može opravdano ukoriti, niti kazati, da umjetnost siluje“. „Riječ „artizam“ je pleonazam. Tražiti od umjetnika da bude artista, bilo bi isto kao što reći: ako netko hoće da nađe istinu, mora biti istinoljubiv. Onaj, koji je umjetnik, ne treba da bude tek nekakav „artista“ a onoga, koji nije umjetnik, ne će učiniti umjetnikom nikakav „artizam“ “. „Ne pitajmo se samo, kako nam se autor u djelu izražava, nego se pitajmo i što nam kazuje i da li nam to iskreno kazuje... Ali mi moramo tražit od njega i to. da *ima* nešto da kaže, jer bismo i odviše nisko cijenili umjetnost, kad bismo je smatrali samo dokumentom. Dokumentom ljudske psihe bismo je pak smatrali vazda onda, kad bismo se zadovoljili, da nam netko u više manje „artističkoj“ formi pobilježuje ili iznosi svoje dojmove ma i najprolaznije i najsićušnije naravi, na koje on sam zaboravlja za čas, dva i koje iznosi samo za to, jer ga je na to zavelo momentano raspoloženje. Ovo bi bilo isto tako malocijenjenje umjetnosti, kao što i zadovoljavanje s time, da nam umjetnost pruža puke dokumente socijalnoga života. U tom pogledu ne smijemo se zadovoljiti ni artizmom, kao što ni pukim naturalizmom. Mi moramo tražiti od umjetnika, da ono, što nam kaže, bude nešto dublje, nešto, što ga tišti i mori, ili svega zanosi i ovladava; da to bude nešto veliko i snažno, a da takovim postaje po njemu i u njemu...“ Savremenik 1911. str. 240. ssl.). Salto mortale, kojim se uza sve ovo razlaganje M. Marjanović na koncu svoga članka po svome običaju ipak baca u naručaj „artista“, ne smeta *nas* ništa, da sa zadovoljstvom konstatujemo ovu osudu artizma i njegove sitničavosti i s protivničke strane. I iz protivnoga tabora našim pjesnicima memento: ad majora! *Dr. Ljubomir Maraković.*

Rane sv. Franje Asiškog. Uza sva razna kritička napadanja obzirom na vrijeme ostaje još u cjelini stara predaja, po kojoj je svetac dvije godine prije dobio te rane na brdu Alveri (u septembru 1224.) prigodom visije. — Nu kako su nastale te rane?

Tu treba upitati povjesničke dokaze. Tako umuje svaki pametan čovjek. Ne shvaćaju ipak žalibože svi ljudi tako N. pr. dr. Merkt (Die Wundmale des hl. Franciskus von Assisi) veli, da je svetac rane dobio autosugestijom. Svetac je naime usrdno ljubio Isusa i često promatrao propelo i tako su nastale crne tačke na rukama i nogama. — Ovo očevidno znači, da dotičnik preokreće povjesničke podatke. Odake on znade, da je svetac imao samo „crne tačke", kada savremenici govore o pravim ranama, iz kojih je krv tekla. Ovo znači htjeti hotimice izbjeći čudu.

Dandanas znade znanost samo to, da pod uplivom krvnih živaca može nastati lokalna hiperemija ili anemija, ali nikada hämorrhagia (isticanje krvi). Stoga neuropatička krvarenja su još vazda zagonetka, te po tome znanost nema ništa protiv toga, da se drži rane sv. Franje As. čudesnim. +

Moderni napadaji na celibat. O tome je izdao rotenbuški biskup Keppler svrhom siječnja posebno pastirsko pismo. Odatle crpimo nekoliko odgovora na moderne napadaje. — 1. Ovi napadaji obično potječu sa strane onih, koji su davno umrli za religiozni život. — 2. Ako crkva traži od svećenstva djevičanstvo, to su na njezinoj strani Isus i apoštoli i te činjenice ne mogu uništiti nikakovi napadaji. — 3. Nije time crkva protivna ženidbi, ako djevičanstvo više cijeni. Ta nijedna crkva ili vjera nije tako visoko cijenile ženidbu i oprla se protiv svake navale na dopuštenost, čast i svetost ženidbe. — 4. Uslijed celibata mora svećenik živjeti za Isusa i njegovu stvar, da je spreman na glad i nevolju i sve žrtve, kako eno dandanas u Francuskoj ili u Portugalskoj. — 5. Ovaj zakon celibata nije se usudila da dade nijedna crkva osim naše katoličke, jer je svaku drugu čovjek ustanovio i svaka druga crkva predana je na milost čovjeku. — 6. I ako su se pojedinci ogriješili o celibat, što nije moglo izostati kod ljudske slabosti i zlobe, ipak je celibat urodio pravim blagoslovom. — 7. Ove grijehe pojedinaca zlobne novine generaliziraju ili iznose činjenice iz dalekih stranih zemalja, te je čitatelju nemoguće da doznade istinu. — 8. Crkva celibatom ne oduzima svećeniku čovječju slobodu, jer onda bi se moglo reći isto i o svakom oženjenom čovjeku. Tu crkva prima samo one, koji dragovoljno idu u svećenički stalež, a ako roditelji sile sinove za svećenstvo, crkva nije tome kriva. Naša crkva ne poznaje tiranstva. Ako se pak neko može odlučiti u 22. godini za ženidbeni jaram, zašto ne može za celibat? — 9. Ako ko iz zlobe nešto sumnja o svećeniku radi celibata, zar će manje o oženjenom sumnjati? Ako ko uz molitvu i milost nije kadar

obdržavati celibat, zar će moći inače? +

Pestis perniciosissima. Već smo češće puta napominjali, kako je papa Pijo IX. osudio u više navrata i radikalni liberalizam i liberalni katolicizam. Liberalni je katolicizam pače i nazvao *pestis perniciosissima*. S punim pravom. Radikalni je liberalizam u sebi zao, al je iskren i dosljedan. Liberalni katolicizam zadržava krinku katolicizma, a u biti je isto, što i radikalizam. Stoga je i beznačajniji i pogubniji od liberalnog radikalizma (ili radikalnog liberalizma). Kako je osnovka i duša liberalizma raciolizam, jasno je, da je njegov bitni dio i vjerski indiferentizam. Znano je, da je „Obzor" presadio u Hrvatsku *pestem perniciosissimam*. Danas je „Obzor" sa svojim pokoljenjem u radikalnom taboru. „Obzorovu" je ulogu preuzela „Mlada Hrvatska". Mi smo upozorili (u sv. III. str. 306.), da „Ml. Hrv." u mladeži *podržava vjerski indifentizam* i *osuđeni liberalizam*. Imali smo pravo, jer se zna, da je starija i mlađa generacija u nas više manje indiferentna. Malo je vrijednih iznimaka, malo je mladeži, koja se prenula, pa se organizuje i u praksi vrši katolička načela. Proti toj se mladeži baš grčevito bori „Mlada Hrvatska", koja se k tome spinči sa svojim liberalizmom.

Nu mlađarija oko „Ml. Hr." htjede pokazati, da je zbilja „liberalna" i puna sofisterije. Upozorismo i na njihovu sofisteriju, (sv. IV. str. 460.), nadajuć se, da će mladi ljudi biti dajbudi pristojni. Iz zadnjeg se broja njihova glasila (str. 170.) uvjerismo, da nemaju pojma o pristojnosti ni o poštenoj polemici. Pače nam se čine pravim analfabetima (ili se samo pretvaraju). Ta što je nego analfabetizam istovjetovati pojam *podržavati* s pojmom *širiti*? Što je nego analfabetizam pripisivati nama svojstvo, na koje su oni uzeli monopol — a to je *podmuklost*?! Još ima štošta, nu ne ćemo bez koristi trošiti papira.

Zaista Mladohrvati sve više pokazuju, da spadaju u kategoriju pestis perniciossimae. Stoga, mladeži hrvatska, oprez!

Upit. „Dolazim k Vama s jednom molbom i to ne samo da Vas molim nego i mnoge cijenjene stalne suradnike „Hrv. Straže."

Pod rubrikom „Ocjene i prikazi" redovno viđam ocijenjene mnoge listove i knjige iz svih mogućih evrop. jezika. Iz toga zaključujem da „Hrv. Straža" ima suradnike, koji sve te jezike znaju. Kako je poznato i kod nas se mnogo prevađaju i čitaju strani pisci, ali nažalost pri tome nema vođa, koji bi savjetovao izbor štiva, te mnogi i mnogi čitaju stvari, koje su štetne i po dušu i tijelo. (I samom mi se to prije događalo.) Tako su i sami neki naši listovi zlo prošli u izboru prijevoda. Uredništvo jednog katoličkog lista piše, da će tiskati jedan prijevod Wilde-a, a uredništvo valjda ne zna, da Wilde piše na jednom mjestu: „Na religiju se ne mogu osloniti. Kao što drugi vjeruju u nevidljive

stvari, tako ja vjerujem samo u ono, što mogu pogledati i opipati". (De profundis.) Zna se, zašto je Wilde odležao 2 godine u tamnici u Readingu. Tko to znade, lako će preporučiti, da se Wilde svagdje iz kat. kuće izbaci.

Drugi su listovi donijeli neke prijevode Carmen Sylve, Multatuli-a, Mark Twaina. Znadu li uredništva, kakvi su to pisci prama kat. moralu i vjeri? Ne odlučuje samo, je li ono dobro, nego je li sav pisac dobar, jer će mnogi, dopane li mu šaka, čitati sve od pisca, jer je i u kat. listovima vidio lijepu stvar od njega.

Znadu li uredništva, da cinički humorista Mark Twain, jednom pri koncu priče porugljivo šalje svakoga, ko hoće da nekoga prevari i zaglupi, na Kapitol k rimskome papi. Ne znaju li naši listovi, da će mnogi mladić, mnoga djevojka i gospođa, kad pročitaju ove sitnice, uzeti u ruke roman „Zvonar Majke Božje Pariške" i druge, ne znajući, da je to na indeksu?

Zar ne bi mogli ti suradnici Straže obraditi katol. literaturu tih naroda, da ne moramo neupućeni sizati za onim, što nam pod ruku dođe? I zar se ne bi mogla iznijeti djela, koja su na indeksu, a koja se kod nas vrlo mnogo čitaju. Molim g. suradnike, da u tom pogledu štogod učine, a mogla bi se izdati mala brošura sa pregledom katol. književnosti stranih naroda (a i našeg).

Bogdan."

Odgovor na ovaj upit ne može dati samo uredništvo. Misao je vrlo zgodna, a uredništvo je spremno tiskati popis katoličkih djela Samo neka se jave suradnici. Još će najbolje biti, da se nekoliko njih dogovori pa sustavno obrade sve. Obradba će se tiskati u „Hrv. Straži" i pretiskati u brošuricu.

Razne mjere. Kad bi koji časnik u ratno doba šurovao s neprijateljskom vojskom, pa je i podupirao i njezine misli širio među svojom vojskom, što bi se dogodilo? Čim bi to doćuknula viša oblast, imao bi posla prijeki sud i lako bi časnika poljubilo ubojno zrno. Svak bi rekao: pravo mu je, bio je izdajica. A evo: časnici vojske Isusove šuruju javno s neprijateljima, dižu ih na svojim plećima, uzdržavaju crkvenim novcem razne „Obzore", „Ml. Hrvatske" i kako se zovu ... Pa? Ne grize ih crv savjesti. A ipak su izdajice vojske Isusove. Nu oni drže valjda, da nije svaki opanak za svaku nogu.

Redovnice pred sudom uglednika antiklerikalnog bloka. Duševnim je pigmejcima nemoguće, da se u ozbiljnim časovima stave na piedestal ozbiljnosti zdrava razuma, stoga nije ni čudo, što im se redovito izmakne priznanje pred ozbiljnim, pa i njihovih načela ljudima. Da je tome tako, dokazuje nam upravo pisanje tričavog „Pokreta", i to između ostaloga baš upogled redovnicâ (cfr. brojeve „Pokreta" g. 1906, 218, 235; g. 1907. 11, 25; g. 1908. 167, 176, 178, 258. itd. itd. itd.).

Izjave i odveć poznatih antiklerikalaca obzirom na djelovanje milosrdnica svesti će, kako ćemo odmah vidjeti, na pravu mjeru plodove napredne mašte, a vrijednost će te mjere biti jednaka ništici.

Ad rem!

U Mantovi bi utemeljena škola Crvenog Križa, koju pohađa oko 200 bolničarkâ.

Prof. Roncaglia, koji na toj školi predaje, izjavi ovako u školi pred učenicama: „Dopustite sada, da Vam iznesem za primjer one, koje su uvijek i bile i biti će uvijek uzor izvrsnih bolničarka.

Ne mislite stoga, da ja, govoreći o njima, kanim širiti klerikalizam. Ko me pozna, taj znade, da ja nijesam nikakav klerikalac, dapače nešto sasvim drugoga. Ali govoreći o njima, čini mi se, da samo odgovaram osjećajima dužnosti, čini mi se, da bacam tračak svjetla na njihov rad tako plemenit, tako velik, a ipak tako malo poznat.

Vi vidite ove milosrdnice, gdje se kreću brzo, lagano, mučke, a uvijek s istim izrazom dobrote na licu, s istom ustrpljivošću u radu; vi ih vidite, gdje prolaze od kreveta do kreveta, gdje trču, kamo su pozvane, a sve to bez pojave i najmanjeg znaka nestrpljivosti.

I bolesnik ih toliko puta psuje i grdi; kaže im, da su opake, nečovječne, nemilosrdne, s provalom poruga i prkosa utažujući svu svoju zlovolju.

A milosrdnica? Ona sluša i muči; udaljuje se, ali zato, da se malo zatim vrati s još većom žurbom, ljubežljivošću, strpljivošću, nego prije. Ne da se odvratiti ni molbama ni prijetnjama, jer se sjeća naredbe liječnikove, vršeći skrupulozno primljene propise.

Katkada je znade dapače i liječnik u teškim svojim časovima prikoriti i s kojom oštrijom; stvar je to u ostalom, koju ja ne odobravam i koju ću uvijek osuđivati.

Pa ni tada je ne ćete nikada čuti ni da se ispričava, ni da pita, čemu taj bijes. Krotka, mirna, bez ijedne riječi žalbe zbog pogrda i opaski, koje primi, sa strpljivošću čeka, da se vrati mir, da izvrši svoju dužnost s još većom brzinom nego prije.

Ja bih htio sada, da ove redovnice, ove nepriznate junakinje samozataje i požrtvovnosti samo za jedan minut prepuste svoje mjesto laičkim bolničarkama, plaćenim i iz nužde izabranim i to ponajviše iz nižeg kruga socijalnih klasa. Mislite li vi možda, da bi ove znale, ne kažem zaboraviti uvrede, nego šutjeti i uzdržavati se pred porugom, pred nepravednim ukorom? Možete mi vjerovati, da bi, ako ne prvi put, a ono bi vas sigurno pri ponovi poruge ili ukora ostavile na cjedilu, sasuvši prije na vas čitavu rječinu riječi prilično malo uljudnih.

Pa ipak, i kažem to sa žalošću, ima ih, pa i među liječnicima, koji nastoje nabaciti se tučom blata na ove divne žene, u svrhu, da ih odstrane od utočišta pred patnjama i žalošću (bolnica).

Ja sam se uvijek protivio i protiviti ću se uvijek naumu odstranjenja milosrdnica iz bolnica. Gdje sam ja, tu želim, da budu

samo one. Istaći ću dapače, da sam u Mantovi već dotle dotjerao, da sam postigao, da ih imam kao pomoćnice i pri operacijama.

Rekao sam i sada opetujem: redovnice su uzor vrijednih bolničarka, one su vrhunac dobrote, i požrtvovnosti, heroizam samozataje.

A što se to čudnovata predstavlja njima kao naknada za njihovo djelovanje? Prospektiva proživljenja cijelog života, od zore do kasno u večer, od večeri do zore među jaukom nemoćnih i hropljenjem umirućih; vjerojatnost infekcije strašnim i neozdravljavljim bolestima, kaošto se pred malo vremena to dogodi mladoj jednoj redovnici u cvatu dobi i zdravlja, koja podleže sušici; zaborav i nezahvalnost sa strane onih, kojima se pokaže dobročiniteljkom; posvemašnje pomanjkanje društva i zabava; stô, na kome su ne baš izbirljiva jela, jer uzdržavanje jedne redovnice stoji popriječno l. 1·30.

Sasvim tim vi ih vidite, gdje idu zadovoljne, bez ikakovih tražba i zahtjeva, spremne samo na to, da svoj rad udese na utjehu nesretnika.

Ovo su dakle one redovnice, koje vam ja stavljam za primjer, da se u nje ugledate, da njih slijedite. Nastojte iz svih sila, slijedite njihov trag i uz krevet siromašnih bolesnika da budete dobre, uvijek dobre, vrlo dobre."

Prigodom 100-godišnjice Cavourove dobro se sjetiti i njegove izjave, koju reče u parlamentu. On veli:

„Izjavljujem otvoreno i odlučno, da me ni jedan izvan ni unutar parlamenta pritisak ne bi mogao nikako prisiliti, da kao ministar potvrdim zakon, kojim bi pritisnuo dobrotvorne redove. Volio bih ostaviti 10 puta ministarstvo, nego da budem okrivljen s čina, koji bi, po mom mnijenju, nanio neizmjernu sramotu našoj zemlji pred licem cijele civilizovane Evrope.

Da, gospodo, po mojem bi sudu proganjanje redovnica bila najveća izmed svih pogrješaka; ja sam čvrsto uvjeren, da je ova ustanova jedna od onih, koje su upravo na diku vjeri, katolicizmu i samoj civilizaciji. Boravio sam više godina u protestanskim kraljevima; općio sam sa skrajnim liberalcima tamošnje religije, pak sam ih čuo više puta, gdje u velike zavide katolicizmu na ustanovi milosrdnih sestara.

Po tome dakle opetujem, gospodo, kakogod se brzo željelo reformovati samostanske ustanove, kolikogod se raspravljalo o neodgodivosti nužde(!) „o interesu civilizacije(!), o potrebama stoljeća(!), kad bi se ove imale protegnuti i na milosrdne sestre, ja bih to sve rađe odbio nego stavio na tu ustanovu svetogrdnu ruku.

I upravo stoga moram, kao što je to učinio već moj č. kolega, iznijeti za primjer poslovnice, u kojima te redovnice rade.

Ja mislim da se ove mogu ne samo takmiti sa svakom (poslovnicom), kojoj one nijesu pripuštene, već sam dapače čvrsto

uvjeren, da je rad ovih sestara samo unaprijedio sve ono, čemu one biše pripuštene.

Ne ću da navađam pojedine primjere, jar je vrlo žalosno, kad se kod djela milosrđa mora na tezulju mjeriti veću ili manju sposobnost osoba, koje to vrše. Ali ipak, gospodo, ja ću u prilog sposobnosti djelovanja milosrdnih sestara u bolnicama pozvati Vam za svjedoka sam engleski narod.

Otvorite novine one zemlje, pa ćete naći, kako svi i whygt i torries i radikalci s pravom cijene neizmjerne zasluge, što ih stekoše redovnice u vojničkim bolnicama Istoka; vidjet ćete, kako svi otvoreno priznavaju neizmjerne prednosti bolnica, što ih podigoše redovnice nad onima, što ih s kudikamo većim troškom podignu engleska uprava".

Kad se pak u talij. parlamentu raspravljalo o preustroju talij. škola na istoku, sadašnji min. izv. posala, di San Giuliano, da dokaže, da su na Istoku u velikoj cijeni škole, koje su u rukama samostanaca i redovnica, spomene primjer talij. ženske škole u Smirni, koja imade samo 15 učenica, a čim bi škola povjerena redovnicama Ivreje, upiše se u nju 600 djece!

„Ja nisam ni najmanje sumnjiv s klerikalizma ...... ali po svojoj duši i po svojoj savjesti ne mogu nikako da pristanem na laicizovanje. Zašto? Jer sam imao prilike razgledati upravu i račune bolnica, koje su u rukama redovnicâ."

N. Martin u sjednici općinskog vijeća u Marsilji g. 1906.

Philalethes.

Aša Bog! Na prosvjednoj skupštini 14 lipnja 1911. stvoriše akademičari pripadnici senjsko-modruške biskupije zaključak, iz kojega vidimo: „I dogodili se to (otcijepi li se Rijeka od s.—m. biskupije) nakon već tolikoga izigravanja našega prava na glagolicu, to mi niže podpisani zalažemo svoju poštenu akademsku riječ, da ćemo, prigrlivši najbližu nam slavensku grčko-istočnu vjeru, ostaviti našu pradjedovsku vjeru čiste savjesti s uvjerenjem, da je tome kriv i onaj, koji je s ponosom govorio za Hrvate, da su antemurale christianitatis". Među tim „niže podpisanima" sjaju imena i — *mladohrvatskih perjanica!* Ali mladohrvati jesu i ostaju „katolici", pa smo mi „podmukli", kad velimo, da podržavaju indiferentizam. Aša Bog! Ko bi to i pomislio! Ta njihova je dužnost, kako vele pri koncu zaključka, da taj čin i jedino sredstvo „ne samo *dostojno opravdamo*, nego da i *šire narodne slojeve za njega predobijemo*". Nu, mlada gospodo, širi narodni slojevi imaju bistrije oko od nadobudne mladeži i znadu, da se danas grčkoistočnjaštvo istovjetuje sa srpstvom. Hrvatskome je narodu vjera najveća svetinja, najdraža ostava junačkih pređa. Kad vam se već hoće, budite vi „srpsko-pravoslavni Mladosrbi", pjevajte zajedno s drugim pansrbežom: „Nebo je plave srpske boje — U njemu sjedi srbin bog" — Nu hrvatski narod znade, gdje mu je mjesto, pa će na slavi prošlosti zidati zgradu srećne budućnosti.

Dakle tako?! Eto akademičari senjsko-modruške biskupije zadadoše poštenu riječ, ako se Rijeka otcijepi od senjsko-modruške biskupije, da će istupiti iz katoličke Crkve. Dakle će tako osvjetlati obraz Hrvatskoj! Volimo uzeti stvar s najbolje strane, pa držati, da su se mlada gospoda prenaglila. Nu ako su dobro promislila, što rade, e, bilo beričetno! Nama i ne treba katolika, koji mijenjaju vjeru ko iznošeno rublje. "Nije vjera komad sira" kaže hrvatski narod.

Još nešto! Pri otcijepljenju sudjeluje i državna oblast. Možda će naskoro „Obzor" donijeti resoluciju, kojom mladež zadaje poštenu riječ, da će otkazati ljubav i posluh austrijskoj monarhiji i podložiti se „pravoslavnoj" Srbiji. Ded, gospodo, pokušajte to, ako ste muške glave! Ta sve je i onako političko maslo. Al je prevruća kaša!

Mučaljivi duh. Svakog posmatraoca dnevnih prirodnih čina začuđuje skoro posvemašnja šutnja o spiritističnim pojavama. Kamogod se okrenemo, ne čujemo prijašnjih zanosa za kratkotrajnim čedom modernog vijeka. Gdjekad se opaža samo u novinama, i to onim, koji se tove pretplatom zavarane buržoazije, da spiritizam nije iščeznuo; nu u običnim razgovorima padne riječ o svačemu, ali ne o spiritističnom radu i napretka. I naši su hrvatski spiritiste zadrijemali, jer Hinković i Gaj, ostarjeli i iznemogli, moraju držati tamničke verige. Nego da se i kod nas Hrvata zabilježi barem koja o spiritizmu kroz ovu godinu, navađamo nedavni slučaj mučaljivog duha, što se je dogodio u Bostonu. Prvaci spiritizma imali privatnu seansu. Zaželjeli doznati štošta o nadzemnom svijetu iz usta glasovitog filosofa Williama James-a (čit. Džemz), koji je za ovozemnog života bio žrtvom tako mračnog sujevjerja. Zbilja im se preko medija odazvao James ili bolje njegov duh. Na stavljena pitanja im je donekle zadovoljno odgovarao i pridodao, da on na ovom svijetu živi u miru sa samim sobom i sa cijelim čovječanstvom. Ovakov je odgovor pobudio u prisutnicima još nekoja pitanja. Htjeli su oni naime doznati, dali on također živi i u miru s Bogom. Ali na ovo duh James-ov ni riječi. Njihova želja prevršila, duh ne htio ih o tom obavijestiti. Sada se mnogi od pristupnika razočaraše nad nezadovoljenim ponašanjem svojeg starog meštra James-a, i odatle počeše u svojem sujevjerju kolebati tako, da su mnogi danas postali hladni nevjernici spiritistične obuke.

Nego dok prisutnici te seanse malaksaju u svojem vjerovanju, mi postranični promatraoci možemo najljepše opravdati ponašanje mučaljivog duha na onako postavljena pitanja. Hoće li itko priznati prisutnost i realnost spiritističnog duha, tad on mora imati na pameti, da je i ovaj svijestan svojega govorenja. Po tom, je li moguće da će duh James-ov govoriti proti samom sebi. Mnogi znadu, što je James naučavao o božjem carstvu, kad je živio ovdje na zemlji. Nijekao jo sve ono, što naučavaju — današnji — klerikalci. Klerikalno je vjerovanje istinito i na ovom i na onom svijetu. Stoga je James bio i prinuždeni šutjeti ob onakovim istinama, koje bi njegovi sljedbenici bili poprimili, da im ih je samo narinuo. Ali kako je bio pametan James ovamo, tako je i onamo. Imao je i on na pameti onu domaću: Bolje je mučati, nego svašta govoriti.

Ovaj događaj stavljamo na srce hrvatskim spiritistima, preporučujuć im, da i oni nas ovakovim poučnim slučajevima što češće obdaruju. Kad se nema ili ne može šta govoriti, onda nek se šuti, jer tako mi dobivamo pouku, a oni obuku. *Lav-ić.*

Marakovićev „Nov život" i srpska kritika. Knjiga književnih razmatranja, dra Ljubomira Marakovića, našega odičnog radnika u hrv. kat. đačkom pokretu i urednika „Luči" kroz prve četiri godine, našla je strogog sudiju Vladimira Ćorovića u „Зори", glasniku srp. napredne omladine.

Evo nešto:

„Ljubomir Maraković je jedno vrlo malo poznato ime u hrv. i onda po gotovo po srpskoj književnosti. Prema tom, naravno, ne će široj publici ni biti poznato, da je g. Maraković svršio jezuitsku gimnaziju u Travniku, da je, dalje, u Beču učio slavistiku, o kojoj, izgleda, nije stekao ni najelementarnije pojmove i da svako veče pred spavanje čita duge molitve. Da je ranije u klerikalnoj bečkoj *Danici* (kritičar podvuko) bio jedan od najredovnijih članova i još tamo dobio „nadahnuće", da se dâ na preporod hrvatske književnosti u pobožnom, katoličkom, ponešto prozelitskom duhu, doznao je i pisac ovih redaka sasvim slučajno.

Među tim, da ovo sve nisam rekao ranije, čitalac bi i sam brzo vidio s kim ima posla. Ne bi, možda, samo mogao vjerovati, da je pisac *Novog Života* (krit. podvukao) mlad čovjek, da je bio negdje u svijetu osim Travnika i da je vidio išta više osim sarajevske katedrale i čitao išta drugo osim Vrhbosne. Ne bih, priznajem, ni ja sam mogao to da vjerujem, da nisam imao prilike za dvije—tri godine da se susrećem sa g. Marakovićem u onom mračnom predsoblju lijevog partera bečkog univerziteta, gdje su najčešće držana slavistička predavanja.

G. Ljubomir Maraković je, o tom ne može biti sumnje, jedan čovjek sa vrlo malo pogleda i sa vrlo malo sposobnosti da dosljedno izloži ono, što misli i osjeća i da logički kontroliše ono, što misli. On, osim toga, ne vidi stvari i da im sagleda značaj. U doba Kombovih reforama, Kanalejasove borbe, u doba, kad se svuda osjeća težnja za slobodom misli, srca, duše, kad se toliki narodi trzaju iz teščih egoističkih veza vatikanskih." Nešto blh želio primijetiti na ono na početku. Iz onoga „jedno vrlo malo po-

znato ime u hrv. i onda po *gotovu* u srp. književnosti" može slijediti, ili da su hrv. i srp. književnost različne i to vrlo različne, ili ako su, kao što napredni hoće, jedna književnost, jednokrvne braće, onda mora srpska biti viša od hrv., to jest bolji pisci srp.-hrv. književnosti spadaju u superiornu srpsku, a gori u hrv. književnost. Sada, koje je pravo?

„Ta i sva druga pitanja koja se razvijaju iz njih i svi mogući odgovori i varijacije tih pitanja nijesu mučili um g. Ljubomira Marakovića, niti ih je ikako osjećao. On nije htio da stvari gleda i s drugih strana, on to u svojoj isključivosti možda nije ni mogao.

G. Maraković je svikao na jedno dogmatičko tumačenje svega i on, otuda, nema moći da stvari rasuđuje s nešto širim shvatanjem". Kritiku zaključuje: „Samo nama, — — — — ostaje uvijek pravo da sumnjamo u njegov ukus i, što je još gore, prema ostalom, i njegovu njemu toliko milu pamet".

Srbima je dozvoljeno, da sve gledaju na svoje srpske oči i sa svog srpskog gledišta, kako to reče srpski zastupnik naroda u Bosni Kaluđerčić povodom debate o „srp.—hrv. zemaljskom позоришту из Загреба" kad je iskalo subvenciju. Slobodno je da vladin profesor piše u Banjalučkom „Razvitku", da u Bosni nikad nije bilo bogumila, nego da su ih stvorile lat. listine (misli se papinske) i da su bos. vladari bili Srbi, što se već iz toga vidi, da se jedan krunisao na grobu sv. Save (1377. Stjepan Tvrtko I.). Zaista bi trebalo, da mu bos. vlada da potporu, da može naučno obraditi to pitanje. (Pomogla bi ga sigurno i *Srp.* kralj. akademija (ne jugoslavenska) u Beogradu, a možda i *Jugosl.* u Zagrebu). Šta više oni smiju reći o srpskom omladincu: „On je realist, pa nije za jednu nacijonalnu religiju, za uvjerenje u snagu naše nacionalne duše i ostvarenje njenog ideala. Biti idealist za njega je što i biti ludi romantičar. *On ne osjeća istinu, da mlad čovjek treba da bude mlad i da biti Srbin ne znači samo imati samo srpske etničke osobine nego imati srpsku dušu sa srpskim idealom i srpskom religijom u njoj*". (Srpska riječ 1910. br. 149. uvodnik).

Još nešto srpsko-hrv. slozi. Sadanji srp. zastupnik u bos. saboru Kočić (inače književnik i novinar), koji se dobro slaže s Hrvatima, molio je jednom (dapače mu davao i 40 h.) jednoga đaka, da skine ličku kapicu sa natpisom „Živila Hrvatska"! i „Bog i Hrvati"! — jer da vrijeđa njegove narodne osjećaje.

Evo na razmišljanje, a držim, da će dr. Maraković, čim dobije Zoru i dostojno odgovoriti, ali ne s osobnostima ko gosp. Ćorović.

Božo Miličić.

Primili smo sa zahvalnošću:

Dr. Juraj Cenkić: Rastava Crkve od ... u Francuskoj. Zagreb 1910. Tisak Hrvat. kat. tisk. družtva. Cijena K 3. (Naskoro opširnije. Za sada preporučujemo, jer je djelo suvremeno i poučno i za Hrvate).

Vicko Palunko, pom. biskup: Balsam najljućoj rani. Rijeka 1911. Tisk. umjet. zavod „Miriam".

Prikazanje Majke Božje u Ponmenu. Pohrvatio o. M. kapucin. Rijeka 1911. Nakladom „Kuće Dobre Štampe". Cijena 20 fil.

Oo. Kapucini na Rijeci: Pred otajstvom ljubavi. Rijeka 1911. Nakladom „Kuće dobre štampe".

J. P. Bock, S. I.: die Brotbitte des Vaterunsers. Paderborn 1911. Druck u. Verlag der Bonifacius-Druckerei.

Denzinger - Bannewart: Enchiridion Symbotorum. Edit. undecima. Freiburg — Herder.

Preporučujemo osobito svećenstvu:

Mézard, Fr. R.: De vita spirituali. Ratisbonae, Roma et: Cincinnati, 1910. Fr. Pustet. Mk. 6, Halbfranzbd Mk. 7·80.

J. Bona: De sacrificio missae. Regensburg, 1909. Pustet. M. 0·60. geb. M. 1.

Thomas a Kempis: De imitatione Christi. Regensburg, 1911. Mk. 1·50, geb. Mk. 2·30—3 70.

J. Roothan: Exercitia spiritualia. Regensburg, Pustet 1911. Mk. 2, geb. 2·60—3·60.

M. d' Herbigny: Vladimir Soloviev. Paris — 1911. — G. Beauchesne. Ciena 3 for. 50.

*

Na svoju „Molbu katoličkim našim pjesnicima i književnicima" primih i za sada oglašujem ove knjige:

Dragutin Dujmušić, Iskrena srca moga (Pjesme). Rijeka 1910. Tisk. umj. zavod „Miriam".

O. fra Bone Zec, Pjesme. Zadar 1909. Tisak Tpira Artale. (Cijena 80 fil.).

Spiridion Petranović, Sirotice. Zagreb 1905. Vlastita naklada Tiskare Braće Kralj.

— —,Varnice, Crtica knjiga I. Osijek 1908. Prva hrv. dion. tiskara (Cij. K 1.).

Dr. Lj. Maraković.

Tiskarskih pogrješaka ima i u ovom svesku, nu držimo, nema bitnih, koje bi posve iskrivljivale smisao. Ispravljač imade stotinu drugih posala, pa mu cijenjeni štioci ne će zamjeriti, što mu se uz najbolju volju prokrade štošta.

I…
srp. …

SADRŽAJ

V. … VI. sveska »HRVATSKE STRAŽE«.

☛ Hrvati katolici! Jeste li obračunali s „Obzorom“ i s njegovom svojtom? Dvanaesti je čas! ☚